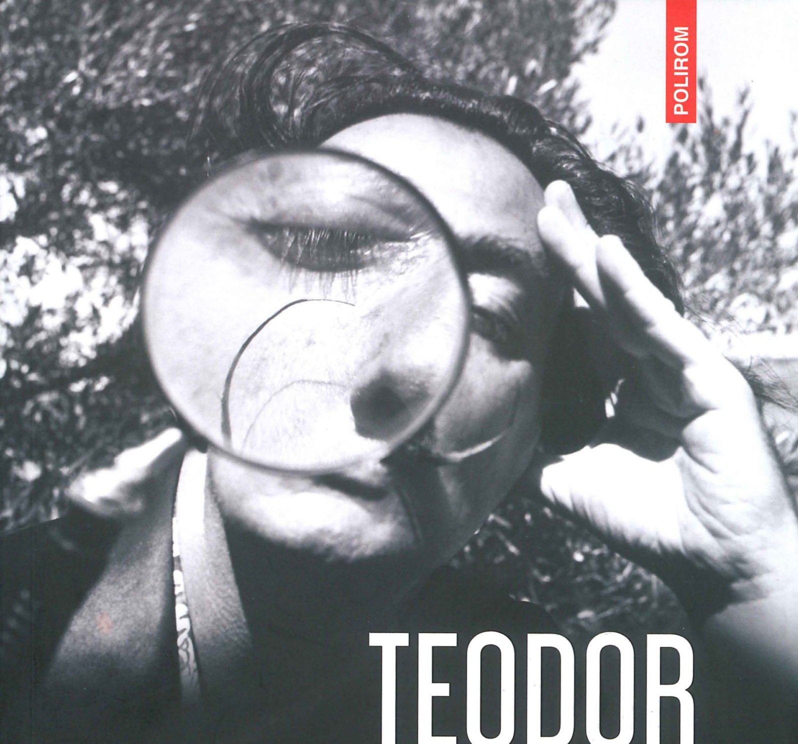

POLIROM

TEODOR BACONSCHI

Efectul de lupă

Câteva priviri asupra culturii contemporane

Foto: © Mircea Struţeanu

TEODOR BACONSCHI (n. 1963) are masterat şi doctorat în antropologie religioasă şi istorie comparată a religiilor la Universitatea Paris-Sorbonne şi studii postdoctorale la New Europe College. A fost ambasador al României la Sfântul Scaun, Ordinul Suveran de Malta şi Republica San Marino; director general în MAE; ambasador al României în Republica Portugheză; secretar de stat pentru Afaceri Globale; consilier prezidenţial; ambasador al României în Republica Franceză şi Principatul de Monaco; ministru al Afacerilor Externe; ambasador în Centrala MAE. Este membru al Asociaţiei Internaţionale de Studii Patristice (Paris) şi al Uniunii Scriitorilor din România.
Decoraţii: Comandor al Ordinului Pius IX (Vatican), Ordinul Sfintei Agatha (San Marino), Comandor Stella della Solidarietà Italiana, Cavaler al Ordinului de Merit (Portugalia), Comandor al Legiunii de Onoare (Franţa), Cavaler al Ordinului Serviciul Credincios (România).
La Editura Polirom au mai apărut *Mic almanah al marilor oameni (pe care i-am cunoscut)* (2018) şi *365 de lămuriri în compania lui Laurenţiu-Ciprian Tudor* (2019).

TEODOR BACONSCHI

Efectul de lupă

Câteva priviri asupra culturii contemporane

© 2020 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea prin orice mijloace şi sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4 ; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

BACONSCHI, TEODOR

Efectul de lupă: câteva priviri asupra culturii contemporane / Teodor Baconschi. – Iaşi: Polirom, 2020

ISBN 978-973-46-8308-6

008

Printed in ROMANIA

TEODOR BACONSCHI

Efectul de lupă

Câteva priviri asupra culturii contemporane

POLIROM
2020

TEODOR BACONSCHI

Născut la București, 14 februarie 1963.

Masterat și doctorat în antropologie religioasă și istorie comparată a religiilor la Universitatea Paris-Sorbonne (Paris IV, 1995, *magna cum laude*). Studii postdoctorale la New Europe College (București, 1996).

Carieră diplomatică: ambasador al României la Sfântul Scaun, Ordinul Suveran de Malta și Republica San Marino (1997-2000); director general MAE (2001-2002); ambasador al României în Republica Portugheză (2002-2004); secretar de stat pentru Afaceri Globale (MAE, 2004-2006); consilier prezidențial (2006-2007); ambasador al României în Republica Franceză și Principatul de Monaco (2007-2009); ministru al Afacerilor Externe (24 decembrie 2009 – 24 ianuarie 2012); ambasador în Centrala MAE (2015-).

Publicații sub semnătura de autor Teodor Baconsky: *Le rire des Pères. Essai sur le rire dans la patristique grecque*, Paris, Desclée de Brouwer, 1996; *Râsul patriarhilor. Eseu despre râs in patristica greacă*, București, Anastasia, 1996; *Iacob și îngerul*, București, Anastasia, 1996; *Ispita Binelui. Eseuri despre urbanitatea credinței*, București, Anastasia, 1997; *Turn înclinat. Fragmente de arheologie profetică*, București, Curtea Veche, 1999; *Roma caput mundi* (împreună cu Horia Bernea), București, Humanitas, 2000; *Pe ce lume trăim*, București, Editura Pro, 2004; *Insula Cetății. Jurnal parizian*, București, Curtea Veche, 2005; *Despre necunoscut*, București, Humanitas, 2007; *111 incursiuni în cotidianul românesc* (ilustrații de Devis Grebu), București, Curtea Veche, 2009; *Biserici de lemn din Maramureș*, album UNESCO, 2010.

Publicații sub semnătura Teodor Baconschi: *Creștinism și democrație*, București, Curtea Veche, 2011; *Legătura de chei. O mărturie diplomatică* (în dialog cu Armand Goșu), București, Curtea Veche, 2013; *Facebook. Fabrica de narcisism*, București, Humanitas, 2015; *Anatomia ratării. Tipuri și tare din România postcomunistă* (în dialog cu Dan-Liviu Boeriu), București, Humanitas, 2016; *Cetatea sub asediu. Însemnări despre credință, rațiune și terorism*, Iași, Doxologia, 2016; *Fascinația tradiției. Studii patristice și de istorie a religiilor*, București, Lumea Credinței, 2017; *Mic almanah al marilor oameni (pe care i-am cunoscut)*, Iași, Polirom, 2018; *Darul desăvârșit. Gânduri despre civilizația creștină*, Iași, Doxologia, 2018; *Mărturii încrucișate. Faptul creștin în era smartphone* (în dialog cu Răzvan Bucuroiu), București, Lumea Credinței, 2018; *365 de lămuriri în compania lui Laurențiu-Ciprian Tudor*, Iași, Polirom, 2019; *Averea bunei educații*, București, Univers, 2019.

Decorații: Comandor al Ordinului Pius IX (Vatican), Ordinul Sfintei Agatha (San Marino), Comandor Stella della Solidarietà Italiana, Cavaler al Ordinului de Merit (Portugalia), Comandor al Legiunii de Onoare (Franța), Cavaler al Ordinului Serviciul Credincios (România).

Membru în Asociația Internațională de Studii Patristice (Paris) și în Uniunea Scriitorilor din România.

I

Noi și Occidentul

Antreprenori intelectuali

Îmi plac creatorii necunoscuți: în ei își pune bunul-simț nădejdea că ar putea descoperi ceva nou, substanțial sau formidabil. Mi se pare bine-venit că nu știu nimic despre poeții uruguayeni sau ugandezi din secolul XXI și că nici ei n-au o imagine sufocant de clară despre cultura română a momentului. Se creează astfel perne de virtualitate fecundă, culoare pentru un viitor al surprizei. Există însă – și sunt promovați tot mai agresiv – și creatori globali, precum Yuval Noah Harari (versiunea agnostic-liberală) sau Jordan Peterson (fața conservatoare a Lunii). Ei nu sunt nici oameni de știință, nici mari literați sau gânditori: sunt antreprenori intelectuali de succes. Nicio programă universitară nu cuprinde specializări de soiul: istoria universală a Omului, destinul Omului autodivinizat sau 21 de lecții despre cum să supraviețuim în veacul de față (cele trei „teme” de ecou planetar pe care și-a construit Harari averea, faima și mitul). La fel, nu veți găsi în *American Journal of Political Science* texte umoral-partizane de soiul celor promovate pe blogul lui J. Peterson. Firește, ambele vedete au diplome cu peceți valoroase. Dar au ales altceva decât știința sau filozofia, și anume să ipostazieze, cu titlu emblematic, două curente ideatice fără frontiere. Nu sunt nici măcar vulgarizatorii talentați ai unor forme de cunoaștere sectorială.

Sunt luptători în arena unor idei suficient simplificate pentru a se preface în mantre mistice, dacă nu chiar în lozinci.

Cultura internetului și impactul revoluției digitale și-au cumulat forțele pentru a ne impune asemenea bătălii reducționiste. Citești și aderi! Sau citești și combați! Fără nuanțe, complexități epistemice sau cercetări empirice, fără tabele și algoritmi, departe de orice rigoare metodologică, ești chemat să lauzi orbește sau să demolezi frenetic. Să-ți alegi tabăra și să orientezi tunul către câmpul advers. La fel, societatea spectacolului, cu demonia ei videocratică, ne expune unui flux episodic de „scandaluri" menite să ne întrețină tonusul agonistic: nu mai facem raționamente, deducții, nu mai elaborăm în jurul unor ipoteze de lucru. Important e doar să ne poziționăm maniheic, să batem toba unor certitudini sumare, să apărăm *din toată inima* validitatea unor dogme indiscutabile. Un asemenea episod s-a consumat recent prin „bătălia" dintre Jordan Peterson și un sindicat studențesc progresist din Cambridge. Profesorul canadian și-ar fi dorit un curs în celebra universitate britanică. Era la un pas de a se instala o vreme acolo, numai că grupul progresist a intrat în vrie și i-a blocat accesul. Noi suntem o universitate *inclusivă*, așa încât nu putem decât să *excludem* fără alte discuții prezența în campus a unui conservator retrograd, care nu e întru totul de acord cu ideologia noastră. Includerea pe bază de excludere, iată o dialectică demnă de vremurile sovietice, în care, dacă partidul susține teze neconfirmate de realitate, cu atât mai rău pentru cea din urmă... Nici Peterson nu s-a lăsat mai prejos! El, ca apărător al valorilor creștine, fusese

invitat tocmai la Divinity School din Cambridge. Așa că a conceput o lungă replică acidă, în care larga lui audiență de pe YouTube servea drept argument al evidenței că dascălii speriați de teroriștii sindicali au făcut o eroare majoră atunci când au anulat contractul din motive de „corectitudine politică". Peterson le-o spune de la obraz: nu vedeți că nu mai aveți audiență și că veți rămâne fără obiectul muncii dacă nu vine un star de felul meu să reflecteze despre *Geneză* și *Exod* în termeni cu adevărat contemporani? O să vă închideți în curând șandramaua... Iată cum un *bestselling author* și o superrespectabilă *alma mater* se ridiculizează în iarmarocul global, printr-o dispută artificială, infantilă și complet deplasată. Situația aceasta evocă *Ucenicul vrăjitor*, în care ucenicul poruncise măturii să-i care vedrele, dar uitase formula magică menită să evite potopul. Ca să nu mă apuce râsul – sau migrena –, mă duc să caut pe internet cărțile vreunui poet uruguayan...

Vicii, patimi și virtuți

Cioran a fost adesea privit ca urmaș al moraliștilor francezi din Marele Secol: La Rochefoucauld, Chamfort, La Bruyère, Pascal, Vauvenargues și Fontenelle, pentru a nu-i cita decât pe cei reținuți de posteritate ca mari autori. Erau „oamenii onești" ai veacului al XVII-lea, când – pe linia inaugurată de Montaigne – scriitorii se detașau de propriile patimi, ridicându-se deasupra egoismului curent, în speranța că, de la marea înălțime a nepăsării lucide, poți îmbrățișa cu un ochi obiectiv *la forme entière de l'humaine condition*. Aristocrați de sânge sau de robă, acești oameni ai pleiadei clasiciste au văzut morala ca pe o fiziologie a viciilor și virtuților. Nu-și propuneau, clerical, *să edifice*, adică să răspândească pietatea, cât să obiectiveze (ca într-o disecție anatomică) intimitatea cel mai adesea inavuabilă a sufletului omenesc. Pascal e singurul care s-a dedicat unei apologetici creștine, din perspectiva grupării de la Port Royal. Pentru el, intimitatea rima cu infinitatea anxiogenă a universului privit prin lentila telescopică. Restul „plutonului" anticipa însă duhul taxonomic al *Enciclopediei* lui Diderot pe o linie naturalistă: cunoașterea e o listă de obiecte, un inventar pe cât posibil exhaustiv de calcule, definiții și descrieri seci. Erau, altfel spus, moderni dezvrăjiți, sceptici și agnostici, sardonici și răi de gură în stilul

care avea să facă gloria lui Voltaire: conta vorba de duh perfect exprimată, nu indulgența divină sau opinia vulgară. Inteligența nu servea credința și cauza Bisericii, cât plăcerea malițiozității cinice, sub haina unei frazări impecabile. Nu e de mirare că Nietzsche i-a admirat pe față, socotindu-i modele de entuziasm fără Dumnezeu. Intrați în canon, studiați în universități, traduși în multe alte limbi, moraliștii veacului al XVII-lea au dus moștenirea lui Machiavelli până în pragul revoluțiilor care au zguduit lumea veche, instalându-ne până azi într-o antropologie a revoltei și a tapajului prometeic. Ei n-au apărut din nimic. Se simte că i-au recitit pe filozofii stoici, din tratatele cărora poți afla cât este omul de slab, nevolnic, agresiv, trădător și la rigoare ticălos și cum justifică el aceste limite din perspectiva dreptului de a supraviețui. Când La Rochefoucauld scrie că „adevăratul gentilom nu se implică în nimic", revine la suprafață tema *ataraxiei*.

Găsesc în La Rochefoucauld tot ce-i mai de soi în secolul al XVII-lea francez. Om al frondei, descins dintr-o familie aproape regală (și mereu vecină cu suveranii), militar încercat (și rănit) în numeroase campanii ale războiului civil, ducele nostru a scris *Maximele* asemenea lui Marcus Aurelius, de parcă s-ar fi avut în vedere numai pe sine însuși. Găsim în gândirea lui ceva din pesimismul protestant, cu nucleu paulin. Tema lui predilectă rămâne *inima* care trădează rațiunea: tumultul umoral, în conflict cu interesul logic de a depăși, prin virtute și credință, urmările păcatului originar. Patimile devorează sufletul și compromit mântuirea. Fluidele corporale, dispozițiile fiziologice, iraționalul pătimaș al afectelor – iată dușmanii libertății și

groparii oricărei pretenții de supremație în ordinea umană (care e oricum fragilă și total iluzorie). Dincolo de modernitatea acestei viziuni sumbre, ducele ne e contemporan și prin relativizarea frontierei bine-rău (marile defecte sunt apanajul marilor oameni), completată prin denunțarea logodnei dintre ipocrizie și amorul propriu.

Merită semnalată și modernitatea formulei practicate: *maxima ca minimă*. Reflecția fragmentară, sintetică, lapidară, epitafică. Efortul de a extrage din haosul mental o pepită expusă în lumina rece a conciziei precise. A spune lucrurilor pe nume înseamnă a regăsi, cumva, limbajul adamic. Fără înflorituri, volute, acolade sau digresiuni retorice. Absolutul stilistic e atins după eliminarea oricărui element superfluu. O mostră finală, spre trezirea apetitului de (re)lectură: „Ceea ce adesea ne împiedică să ne dedicăm unui singur viciu e faptul că avem mai multe”...

Competiție și concordanță

Până la 1800, cultura Țărilor Române a fost marcată de modele bizantino-slave (în ambianța unei *renovatio philocalica*), iar de atunci înainte s-a subordonat modelelor occidentale, producând astfel bazele politice ale unității naționale și intrarea gradual-sincronică în cadrele mentale specifice modernității. Oscilația Orient-Occident continuă până azi, cu hașuri geopolitice și tensiuni legate de așezarea paradigmei ortodoxe într-o societate seculară. În fond, tocmai aspectul hibrid al acestor confluențe/conflicte mentalitare asigură „specificul" (și savoarea) identității românești, în contextul ei deopotrivă regional și european. Raportul dintre creația autohtonă „originală" și importul cultural din Occident e dezechilibrat, mai ales după comunism, când eliminarea cenzurii a provocat o disproporție tot mai dramatică: e suficient să intrăm într-o librărie, pentru a nota că 80% dintre titlurile oferite reprezintă traduceri. Practic, tot ce ar putea scrie/gândi sau articula în registrul celorlalte arte un creator român a fost deja exprimat în culturile majore, sub forme complete, sistematice, organic asimilate în sfera academică și de publicul educat. Cultura națională e volens nolens „occidentală" și când practică paseismul nostalgic, și când cochetează cu avangarda ideilor.

„Leviții" noștri sunt un trib sacerdotal de traducători, o sectă depresivă sau entuziastă de interpreți ai unor variațiuni pe teme date. De fapt, însăși ideea de „cultură națională" suferă declinul relativ al statelor-națiune, prinse în fluxul aculturației globale. Centrele ideatice ale umanității sunt azi metropole precum Londra, Berlin, Paris, New York, Los Angeles, Singapore, Seul, Tokio, Shanghai, mari aglomerații cosmopolite, alimentate (la nivelul cercetărilor sofisticate) de primele o sută de universități. Prin urmare, sarcina de căpătâi a elitei intelectuale românești rămâne sincronizarea cu aceste centre: performanța noastră ține, tehnic, de viteza traducerii și de amploarea dezbaterii interne cu privire la limbajele normative acreditate în amintitele republici intelectuale (și sedii ale celor mai productive industrii culturale).

Reflecțiile anterioare mi-au fost sugerate de răsfoirea volumului *Ierusalim. Biografia unui oraș*, de Simon Sebag Montefiore (Editura Trei). Genul acesta de „sumă" – compusă de un *bestselling author* profesionist, asistat de echipe care scutură arhivele – închide subiectul pentru cel puțin două decenii... Sigur, avem dreptul de a spera că un istoric român va aborda la rândul său nu atât istoria Ierusalimului (de la regele David până azi), cât pe cea a relațiilor „noastre" cu centrul monoteismelor: pelerinaje, danii, cronici de călătorie, interferențe diplomatice, reflexe literare și altele. Cam așa stau lucrurile cu orice piesă din marele puzzle al cunoașterii: piesele sunt pe tablă, tot mai bătrânește așezate, iar noi completăm desenul printr-un racord românesc. Nu prea putem veni cu capitole insolite (decât dacă autorii sunt instalați în mari centre academice apusene și profită

de ansamblul oportunităților specifice), însă avem șansa/obligația de a privi aventura umană și dinspre București, demonstrându-ne astfel prezența istorică și concordanța civilizațională. Cu alte cuvinte, jucăm holistic, dar numai dintr-o perspectivă parohială. Și nu-i nimic rău ori anormal în obligatoria relație cu focarele amintite: mai toate popoarele mici și mijlocii practică acest sport, fără complexe de inferioritate. Abia o asemenea dinamică atestă maturitatea noastră culturală, depășirea feluritelor patologii „nombriliste" și senzația aferentă că suntem „altfel", căci singuri pe lume. Între *unicitatea* exaltată provincial și *solitudinea ontologică* nu există soluții de continuitate, chiar dacă ideologia naționalistă (sub feluritele sale declinări) pare să sugereze fatala lor suprapunere. La urma urmelor, parazităm pe gratis – sau asimilăm creator – travaliul cognitiv al unor mari națiuni „avansate", care-și consolidează preeminența într-o cheie generoasă și inclusivă, din care toată lumea iese câștigată.

Estuar

Creștinism și capitalism: un raport tradițional antagonic. Primul are două milenii. Cel de-al doilea, cinci secole. Primul a răsărit în Palestina biblică încorporată în Imperiul Roman. Al doilea, în Italia renascentistă, care instituționalizează sistemul de credit. În textul revelat care fondează religia creștină, bogatul (cel în stare să acumuleze bunuri peste necesarul supraviețuirii) apare într-o lumină negativă. Tot Evul Mediu e slab monetizat, întrucât economia naturală și trocul continuă să predomine. Odată cu zorii modernității, descoperirile geografice și prima mondializare (maritimă) a comerțului, Evanghelia lui Hristos este remodelată în spiritul unei expansiuni civilizaționale. În prezent, capitalismul pare să fi câștigat partida: el se desfășoară în nucleul occidental al lumii globale, prinzând în plasa lui de tranzacții bursiere întreaga umanitate. S-a desenat astfel, sub ochii mai multor generații, tabloul pe care Părinții Bisericii l-ar fi condamnat fără drept de apel: banul e suveranul absolut. O convenție abstractă, bazată pe capitalul de încredere fără de care niciun schimb nu e posibil, a devenit divinitatea care face și desface ordini politice, inspiră aranjamente regionale, stimulează mecanismele economice, întreține consumul, stabilește ierarhii sociale și irigă toate acțiunile, de la cultură și cercetarea științifică până

la industriile divertismentului și platformele ideologice. În esența lui, capitalismul este profit, deci camătă. Multe texte patristice și medievale denunță această practică imorală, menită să spolieze, să adâncească inegalitățile și să orienteze spiritul către un orizont exclusiv lumesc. Tocmai tensiunea dintre lumea de aici și cea de dincolo e prezentă, de altfel, în utopiile modernității: revoluțiile – de la cea franceză la cea bolșevică sau național-socialistă – au căutat să readucă forțat idealitatea în miezul voinței politice. Ele nu s-ar fi produs – și n-ar fi magnetizat mase de adepți orbi – dacă n-ar fi propus să restaureze drepturile lumii ideale asupra celei reale. Le putem vedea ca pe forme politice, secularizate de proiect escatologic.

Unde ne aflăm acum? După colapsul comunismului și încheierea Războiului Rece, am trăit decenii de triumf al liberalismului politic și economic. Ele au afirmat hegemonia inițial necontestată a SUA, puterea capitalistă prin excelență: *lumea nouă* – unde nici noblețea genealogică, nici privilegiile înnăscute nu au mai jucat vreun rol, de vreme ce numai inițiativa, pofta de avuție și concurența abia reglementată de un stat minimal făceau norma general acceptată. Această lume nouă a îmbătrânit rapid. Te-ai fi așteptat să dureze la nesfârșit, făgăduind tuturor bunăstare crescândă și viață lungă, într-un paradis terestru recucerit pe temeiul energic al voluntarismului protestant. Din păcate, criza capitalismului (a cărei ultimă expresie s-a manifestat în anii recenți) nu a reechilibrat balanța dintre viața religioasă de matrice creștină și dreptul la căutarea fericirii, așa cum apare el în Constituția americană. Dimpotrivă, a adâncit deficitul de spiritualitate, nihilismul,

cinismul, fragmentarismul agnostic și revolta specifice etosului postmodern. În loc să restabilească echilibrul dintre viața terestră și proiecția ei transcendentă, această nouă criză a realimentat utopiile egalitariste al căror simptom se regăsește în actualul război cultural dintre progresiști și conservatori, atât de nociv pentru democrația americană (și, prin extensie, pentru cea europeană). Ipocrizia ambelor tabere face ravagii mediatice, amplificând senzația de haos, de care știu să profite, prompt, competitorii geopolitici ai Occidentului. Pe scurt, nu ne-am regăsit, odată cu libertatea posttotalitară, înțelepciunea spirituală. Lipsește creația teologico-politică menită să dea un sens suferințelor acumulate odată cu nebunia ideologică a secolului XX. Marele arbore al gnozei occidentale continuă să se ramifice și să-și piardă seva din cauza rădăcinilor sale suspendate. Din stejar celtic, sporit în lumina revelației creștine, el s-a transformat într-o mangrovă uriașă, care proliferează spectaculos într-un estuar fără granițe.

La şcoală

Civilizaţia euro-americană modernă a extins domeniul libertăţii și pe cel al egalităţii. Ideologia iluministă a Drepturilor Omului s-a difuzat, cu toate parantezele totalitare, câștigând teren și devenind chiar un soi de natură inerentă regimurilor democratice. Tot mai mulţi oameni se bucură de autonomie și de egalitatea șanselor, însă nu părem mulţumiţi: ne-am dori ca expansiunea acestor două valori fundamentale să continue până la instaurarea unei societăţi perfect libere și complet egalitare. Firește, realitatea și-a impus limitele, iar filozofia politică a evidenţiat adesea faptul că egalitatea și libertatea se pot distruge reciproc (și chiar au făcut-o, în felurite momente și modalităţi). Mă gândeam la aceste truisme zilele trecute, când am văzut blocajul anarhist pe care grupuri de studenți radicali l-au decretat în universități din Franța. Ei și-au ocupat școlile ca în Mai '68, pentru a protesta contra revenirii la examenele de admitere (păstrate doar în sectorul Marilor Şcoli create de Napoleon și rămase, până azi, locul unde se reproduc elitele politico-administrative din Hexagon). Limbajul sloganurilor utilizate de tinerii care vor ca oricine să poată studia oriunde, mai presus de aptitudini și de eforturile individuale, nu aducea nimic nou: e vechiul aer brutal al utopiei care pretinde imediata ei întrupare. Tensiunea dintre

acești tineri (inclusiv cei admiși la Sciences Po) și moderat-liberalul președinte reformist Emmanuel Macron ne-ar putea surprinde, dacă n-am cunoaște acumularea tot mai agresivă de populism antielitist menit să continue tradiția revoluționară a abolirii oricărui privilegiu. În Franța – și în alte state occidentale foarte bogate – educația e majoritar gratuită (la orice nivel), asigurările sociale sunt generoase (scobind gaura unui deficit public în curând abisal), statul-providență se ocupă de toți (inclusiv de cheltuielile pentru reunificarea familiilor imigrate), iar corectitudinea politică (asortată cu practica discriminării pozitive) a devenit normativă. E oarecum ciudat ca, în asemenea condiții, să vezi că noua generație revine în stradă, exacerbând o cultură a protestului pe care o credeam adormită. Lupta cu „privilegiile" maschează de fapt dorința de a aboli orice ierarhie de merit, cu gândul unei societăți fără clase, în care toți sunt egali în sens absolut, în vreme ce statul preia, nivelator, toate responsabilitățile. Vindecată (inclusiv prin coerciție legală) de nazism, Europa (unde bicentenarul nașterii lui Marx e celebrat la vârf) nu pare la fel de imună la fantomele comunismului.

Peste Atlantic, descoperim o atmosferă cumva asemănătoare, însă numai aparent. Universitățile de top – ni se spune în varii editoriale și studii – sunt inaccesibile celor săraci (deși orice student cu mijloace materiale limitate poate obține o bursă, dacă-și demonstrează performanța școlară de excepție). Ba chiar ar fi mitologic supraevaluate, pentru a alimenta un uriaș business. Într-adevăr, diferența dintre școala publică (de proastă calitate) și aceste citadele din Ivy League e astronomică. Numai că doar prin acceptarea

selecției severe ai garanția că produci elite competitive la nivel mondial, iar americanii continuă să înțeleagă acest lucru. Mulți copii bogați au bani de taxe pentru a accede la cele mai bune universități, însă asta nu exclude meritocrația internă. Există, bunăoară, Phi Beta Kappa, cea mai veche și mai prestigioasă *honor society*, care are sedii în 10% dintre universități (evident, cele de top) și recrutează 10% dintre studenții din anul terminal (evident, pe cei mai buni, demni de calificativele *magna* și *summa cum laude*). În țara *corectitudinii politice*, elitismul e, paradoxal, asumat cât se poate de limpede. La noi, unde Bioterra „bate" Sorbona, comunismul supraviețuiește printr-un climat antielitist cu evident sprijin popular. Ni se pare tot mai firesc și mai distractiv să încurajăm pe toate căile (inclusiv electorale) *idiocrația* cea mai robustă. Roadele acestei mentalități nu s-au lăsat așteptate: sunt deja pe piață, într-o abundență înfricoșătoare...

O lecție deschisă

E imposibil să compunem o istorie a raționalității fără s-o amestecăm cu o cronică a iraționalismului, sub variantele sale supranațional mistice sau contrarațional magice. Fiecare epocă teoretic decupată din marele ansamblu uman presupune (în proporții variabile) același balans între Logos și puterile supranaturale sau obscure care i se opun. Am putea vedea în această constantă o trăsătură a naturii umane: un cumul de forțe creative și distructive, însă am simplifica nepermis rolurile fiecărui agent (întrucât atât raționalismele, cât și expresiile doctrinare sau artistice menite să sondeze realitatea din afara rațiunii sunt egal de prolifice). Ba parcă – oricât ne-ar plictisi recursul la arhetipuri – regăsim în zisa constantă umană lupta filozofică perenă dintre platonism și aristotelism, căci tocmai aceste două corpusuri aproape contemporane și mereu disjuncte au încarnat primele tensiunea insolubilă dintre gramatica anamnezei (ca asalt asupra celor nevăzute) și logica propriu-zisă. Luați, de pildă, harta mentală a veacului al XIX-lea, de care atârnăm încă prin fire subterane. Cei mai mulți – sau măcar cei ce jură doar pe altarul raționalității – văd în el un veac al științei, al progresului, al pozitivismului (ca nouă religie) și al revoluției industriale, intim asociate cu expansiunea capitalismului liberal și a socialismului. Un veac

al mulțimilor, al colonialismului occidental „civilizator", al rasismului justificat biologic și cultural, dar și al emancipării violente, prin etici și istoricisme antropocentrice. Și totuși, veacul al XIX-lea a fost în egală măsură un timp al romantismului neomedieval, al spiritismului și al fantasticului literar, obsedat de fantome și de comunicarea (inclusiv ezoterică) cu alte lumi, dar și un veac în care – cel puțin în Occident – Biserica s-a opus „progresismului", așa cum gânditorii politici de felul lui Tocqueville sau de Maistre s-au opus „duhului revoluționar". Aceste mișcări pendulatorii, adesea convulsive, au fost mai mult decât o luptă între „vechi" și „nou": trebuie să vedem în ele manifestarea unor drepturi ale misterului în existența umană atrasă unilateral spre „luminile" rațiunii. E ca și cum oamenii veacului al XIX-lea ar fi înțeles că rațiunea, radical separată de ceva mai înalt sau mai profund, dezumanizează (e ceea ce s-a petrecut cu adevărat, mai apoi, în secolul XX, când arta războiului și violența utopiei totalitare, obsedate de programare și inginerie socială, aveau să producă masacre și suferințe fără precedent). Din comunism și nazism putem reține măcar paradoxul potrivit căruia excesul de rațiune produce rezultate absolut iraționale, dementiale și, de la un punct încolo, incontrolabile.

Iată că traversarea acestor excese lamentabile nu ne-a făcut mai înțelepți. Poate că istoricii ideilor acceptă ambivalența veacului al XIX-lea, așa cum am rezumat-o mai sus. Dar noi toți am rămas atârnați de mitologia progresistă: suntem convinși pe mai departe că putem trăi fără o instanță transcendentă ordonatoare, că misterul e doar ceea ce încă n-am spulberat sub șenilele științei idolatrizate, că

societatea poate fi (și deci trebuie să fie) modelată în funcție de o grilă etică prestabilită, oricât de represivă, dar perfect legitimă, în vederea programării unui bine mai palpabil. Evacuăm culpa colectivă prin incriminarea trecutului propriei civilizații, continuăm să negăm rădăcinile sale iudeo-creștine, pretindem o libertate tot mai extinsă și tot mai puțin conectată la exercițiul unei autolimitări salutare. Lunga inerție a renascentismului antropocentric s-a convertit în opusul ei, dar tot în numele rațiunii programatoare: am ajuns să urâm omul euro-american, să idealizăm alteritatea, să ne demolăm propria memorie prin exotisme sincretice, de substituție. Și facem asta pentru că nu înțelegem – sau doar nu acceptăm – un adevăr altminteri frapant: doar experiența religiei organizate în cadrele tradiției poate să domesticească iraționalul și să acomodeze sensul nostru existențial la o logică suprarațională. Lăsat de capul lui, fără Dumnezeu, iraționalul ne vine categoric de hac, în numele rațiunii triumfătoare.

Navigând prin ape tulburi

Ne numărăm printre cele vreo 30 de țări care au experimentat comunismul. Nu pentru că am fost ghinioniști în fața unui hazard istoric nemilos, ci pentru că eram unul dintre statele subdezvoltate plecate, alături de Rusia, în căutarea unei utopii modernizatoare. În câteva decenii, comunismul a reprodus, printr-o accelerare forțată, fazele istoriei occidentale, de la revoluția industrială până la epoca bombei atomice. Un efort de sincronizare eșuat, căci – din toată sfera postsovietică – numai statele geografic și cultural mai apropiate de Vest au reușit să atingă media europeană și asta sub impulsul integrării în UE (dar și pentru că se aflau deja pe calea modernității înainte de instaurarea militară a dictaturilor marxist-leniniste). Dacă e să tragem o concluzie, putem spune că evoluția unei societăți e organică: n-ai cum s-o grăbești prin ucazuri ideologice și violență politică.

În purgatoriul roșu, statele ocupate de armata lui Stalin au dezvoltat un radios mit al Occidentului. S-a trecut de la hedonismul provincial al Europei posthabsburgice la o veritabilă obsesie clandestină, dar plină de vitalitate „compensatorie". Într-o lume maniheistă, oficial antioccidentală, tot ce venea de „dincolo" era bun, dezirabil, incomparabil. Generația mea a mutat utopia din Est în Vest, în loc să vadă

de ce utopia însăși (deși produsă în Occident) contrazice principala caracteristică a civilizației copiate: spiritul critic, exercitat în libertate. La trei decenii după ce falimentul comunist recoltase toate dezamăgirile, trăim acum, la fel de stupid, dezvrăjirea mitului occidental. Ne dedăm acestei demistificări într-o manieră infantilă și resentimentară, cu efectul toxic al unui venin regurgitat.

Ce-i drept, Occidentul însuși și-a modificat chimia prin extinderea UE și NATO. Prin dispariția URSS, liderii săi n-au mai avut de ce să *justifice* modul de viață occidental: toată lumea părea de acord că nu există, în raport cu el, decât alternative profund detestabile. Bătălia pentru valorile libertății s-a prefăcut într-o prelungită coabitare adesea coruptă cu vechiul adversar. Odată ce separațiile etanșe ale Războiului Rece au lăsat loc unei globalizări care a sporit exponențial puterea Chinei și a permis supraviețuirea semiautoritară a Rusiei, cinismul comercial și economic s-a impus fără oprelişti, slăbind etosul occidental (care solidarizase lumea liberă pe vremea „cruciadelor" anticomuniste). Amestecul celor două lumi cândva antagonice a produs chiar o paradoxală schimbare de identitate axiologică: Rusia pare acum campioana gândirii „conservatoare", în vreme ce Occidentul preia ștafeta neomarxistă a „progresismului". Dacă revoltele studențești din Mai '68, în marile capitale apusene, aveau ca repere bibliografice textele lui Troțki, Mao, Lenin și Buharin, Moscova contemporană se vrea, dimpotrivă, bastionul unei Europe creştine, la care pun umărul și Ungaria lui Orbán sau Polonia catolică: adversarii „iliberali" ai libertății pretind că au ridicat, din țărână,

steagul abandonat de Occidentul „tradițional". Dughin e noul MacArthur! Roger Scruton, noul Soljenițîn...

Iată – în manieră telegrafică – de ce trebuie să alimentăm, în Est, o linie de gândire conservator-liberală explicit prooccidentală. Văd înțelepciunea unei asemenea opțiuni filozofico-politice ca pe un antidot eficient față de dubla derivă în care pare să fi intrat lumea postcomunistă, globalizată: cea neomarxistă și cea conservator-liberticidă. Afirmând, inclusiv prin referențialul creștin, valorile clasice ale conservatorismului (realismul, prudența, moderația, respectul față de persoana umană și aspirația ei transcendentă), putem, dacă nu stopa, cel puțin corecta aceste derive, care se potențează în oglindă. Din păcate, discursul conservator din cultura română actuală e, cu excepții notabile, influențat de spiritul eurasianic, structural antioccidental. Până când această decantare lăuntrică nu se va impune la nivel public, mentalitatea conservatoare va fi falsificată, antipatică și nefrecventabilă...

Omul providențial

Cunoașteți desigur vechea dispută filozofică despre „agentul” istoriei: personalitățile sau masele largi, populare? Marxismul a insistat pe rolul maselor, pe care le-a și îndobitocit, pentru a le confirma existența. Eu unul cred că istoria e o combinație între idei care produc urmări, personalități care-și găsesc un context ascensional și emoții colective dominate de iraționalitatea unor narațiuni salvaționiste. Gândirea – și respectiv succesul anumitor concepte – favorizează apariția unor lideri care par să știe direcția, în vreme ce mulțimile urmează „calea”, înainte de a-i cunoaște, indiferent cu ce cost, fundăturile. Tocmai acest joc colectiv-individual cu iluziile (despre o lume mai bună și mai dreaptă) asigură tragismul umanității în timp. Tot din el pornește și latura comică a somptuoaselor noastre escrocherii ideologice și caracterul finalmente derizoriu al puterii lumești. Asta nu înseamnă că nu există evoluție socială și progres moral, ci doar că ele sunt cernute prin sita utopiei dezvrăjite: dacă am fi înțelepți și realiști, am evita costurile exagerate și am raționaliza relația dintre noi și necunoscutul viitorului. Nu suntem sau nu suntem îndeajuns, așa că ne putem aștepta la repetarea ciclică a fanteziilor bine intenționate care ne asigură accesul periodic la infern.

Oricât de grandioase ar fi (mai ales retrospectiv), erorile noastre de judecată și apreciere au o singură scuză: ilustrează libertatea noastră constitutivă. Căci asta instituie păcatul originar: dreptul de a te înșela. În societatea noastră lipsesc multe, firește, dar nu și lenea comunitară menită să susțină mitul Omului Providențial. Dacă validăm discursul muzeografic asumat în anii '90 de Horia Bernea (fiul unui reputat sociolog și etnolog din Școala lui Gusti), reconstituim societatea rurală tradițională în jurul axului său creștin. Un creștinism iliterat, amestecat cu reminiscențe păgâne, populat cu superstiții și reflexe magice, dar clar hristocentric. Hristos pe Cruce, în troițe de la marginea drumurilor sau în icoane pe sticlă, ori Crucea însăși – disimulată în țesături, ornamente și tâmplărie casnică – explică perfect autoidentificarea sentimentală a obștii țărănești cu teodrama neotestamentară. Țăranul acela generic (precum și cel concret ipostaziat, după regiuni și epoci) nu aștepta nici dreptate pământească, nici apărare eficientă: vedea mereu doar exploatare, injustiție și violență. Și rămânea sărac, fără carte, fără avocați, fără scut și sabie. După secole de stagnare într-o condiție servilă, foarte vulnerabilă, era inevitabilă raportarea lui la Domnul Țării ca la trimisul lui Dumnezeu. Cam acesta a fost contextul sociocultural și politic în care s-a produs stereotipul voievodal-mesianic din pricina căruia am fost atât de permeabili la dictatură. Prima literatură modernă, cea patriotică, din secolul al XIX-lea, a prelucrat nu doar defetismul mioritic și poporanismul sentimental, ci și acest clișeu al Omului Providențial, care rezolvă tot, legând cerul și pământul, într-un efort de redempțiune miraculoasă.

Și vulgata naționalistă a istoriografiei noastre a consolidat ideea că tot ce contează e Omul Providențial: masele sunt opace, amorfe. Sigura lor șansă e aceea de a urma, instinctiv sau printr-o iluminare subită, instrucțiunile de parcurs formulate de Cel Ales. Privesc de la distanță scena politică postcomunistă și nu pot decât să constat persistența acestui mod de gândire colectivă. Dincolo de ciclurile electorale și de perindarea figuranților de serviciu, o singură schemă rezistă: idolatrizăm o persoană, cu gândul că ea va opera minuni, după care recădem în iadul nemulțumirii dezbinate, pentru că ea nu ne-a mântuit de necazuri, lipsuri, scăderi și eșecuri. Cerem perfecțiunea de la o persoană pe care n-o cântărim în prealabil după o trivială fișă a postului: cine e, ce știe, ce a făcut deja, ce ar putea face cu adevărat. Cei care se ocupă cu „interesul național” n-au mult de lucru pentru a electriza masele în jurul unui produs calp, ambalat mitologic. Oricine poate deveni orice, cu condiția să ne garanteze, mai apoi, luxul masochist al deșteptării tardive.

Tur de orizont

În trei decenii de libertate, fostul bloc comunist a înlocuit sfera de influență sovietică prin bascularea în UE și Pactul de la Varșovia prin aderarea la NATO. Și influențele culturale majore (cele care au remodelat științele și artele, moravurile și aspirațiile, canoanele estetice și sensibilitățile colective) au provenit dinspre Paris, Berlin, Londra și New York. Est-europenii au redescoperit faptul religios și democrația, așa cum au intrat în societatea-spectacol (inițial dominată de media, apoi de mediul virtual) sau au devenit dependenți de consum (cu accentul tipic burghez pe bunuri electronice și automobile). Toate aceste evoluții pot fi numite ca atare pentru că s-au produs din voința majoritară a cetățenilor, pe fondul superiorității tehnologice și economice a Occidentului, care oferea guvernelor și comunităților naționale scăpate de comunism cea mai atractivă soluție de prosperitate. Adevărul e că URSS nu a cucerit Estul Europei prin farmecul stilului de viață propus de marxism-leninism, cât pe șenilele tancurilor invadatoare și ale terorii ideologice. Traversând deșertul, popoarele captive în totalitarismul roșu au visat neîncetat Occidentul, idealizându-l facil și constant. Până și delirul autarhic al regimului ceaușist se baza pe spionaj industrial și rețete preluate din Vest, ca premiu pentru abil simulata lui „independență" față de Moscova.

Abia de un deceniu au apărut în estul continentului temerile față de uniformizarea americană a globalizării, nativismul catolic sau ortodox, conservatorismul moral cu tentă antioccidentală și euroscepticismul față de birocrația nivelatoare a instituțiilor comunitare. Brexitul dovedește că, de fapt, asemenea replieri identitare și suveraniste nu sunt specifice nou-veniților (deși UK a intrat în fosta Comunitate Europeană târziu, nefiind stat-fondator). Pentru moment, spaima față de revizionismul rusesc și memoria traumei sovietizării forțate țin balanța înclinată către Occident. Nu putem spune că, prin acuzata lor „derivă iliberală”, statele excomuniste vor să iasă din UE și NATO sau că sirenele eurasianismului dughinist seduc elitele intelectuale din București, Sofia, Varșovia, Budapesta, Bratislava sau Praga. Decalajele s-au redus, emigrația masivă a instalat în Europa apuseană enclave estice dinamice, creșterea economică n-a încetat, convergența rămâne sus pe agenda executivă. Chiar dacă UE pare lipsită de unitate politică și de viziune – sau exclusiv cantonată pe o agendă sofisticată și nerealistă (în raport cu amenințările din vecinătatea orientală și africană) –, opinia publică din Est rămâne majoritar proeuropeană și proamericană. Cearta sau treptata înstrăinare se produce mai ales între puternicii fondatori ai UE și SUA președintelui Trump. Sunt convins totuși că ea nu va duce la un divorț strategic. Vor prevala rațiunea diplomatică și analiza intereselor comune pe termen lung, chit că, între timp, China își extinde amprenta europeană (5G Huawei/ investiții de infrastructură) și cântă ariile îndrăgite la Bruxelles (*climate change* etc.).

În 2020 vor avea loc alegeri la Washington, iar noi ne arătăm (ca marginali solidari) destul de anxioși cu privire la dosarul iranian, inflamat de curând și gata să deschidă spirala unui conflict mai amplu. Adevărul e că Europa stă în ochiul ciclonului. Ne simțim fragili, descentrați, expuși unor curenți globali volatili, cu potențial destabilizator. Am intrat într-un club care a fost timp de cinci secole buricul pământului și constatăm că sincronizarea noastră coincide cu o lejeră schimbare de statut, decisă de actori care ne depășesc radical puterea națională. E deci salutară „cumințenia" noastră din ultimul deceniu (când am devenit un partener, cum se spune, *predictibil*) dacă ea nu se transformă în stagnare, lipsă de ambiție, inerție provincială și fatalism reactiv. Să nu facem valuri la marginea NATO, dar nici să nu alunecăm într-o complezență adormită, care ignoră obtuz transformările regionale și mondiale. Vom reuși?

Relativism forțat

Perioada „pandemică” a (cam) închis lumea în case, crescând *e-commerce*-ul, dar mai ales vânzarea de terminale și conținut digital. Traficul pe platformele de tip Netflix sau Apple TV a explodat. Prin urmare, ideologia acestor produse culturale de masă a devenit mai larg accesată și, poate, mai vizibilă. Nu presupun, conspiraționist, că Netflix are o centrală doctrinară care filtrează ce nu convine și pretinde ce se impune, ci că industria algoritmică a serialelor preia spiritul postmodern, progresist al unei bune părți din elitele occidentale. Serialele devin scena unei societăți „cum trebuie”: societatea spre care tindem și care ne e recomandată implicit. Ca ficțiuni, aceste conținuturi prefigurează și educă, banalizând o serie de idei din agenda pomenită. Ca ficțiuni „realiste”, ele au totuși un aer artificial, de laborator cu proceduri stereotipe și, prin urmare, o supărătoare doză de previzibil. Altfel spus, ele nu reflectă stadiul actual al dezbaterilor sociale, ci scopul lor prestabilit. Nu apar, de pildă, *și* protagoniste, ci *numai* protagoniste. Nu ni se propun prezențe „de culoare”, ci – adesea – povești în care albii sunt atât de marginali, încât devin stridenți. Cuplurile gay nu ocupă locul statistic discret din viața reală, ci însuși centrul narațiunii. Pedofilii apar deja ca victime ale unei înclinații genetice: ei nu trebuie izolați social, ci dezintoxicați,

precum alcoolicii. Eroinele – mai ales dacă sunt polițiste, detective sau agente CIA – nu mai reprezintă „forțele binelui", căci sunt ba bipolare, ba posesoare ale unor culpe secrete, care șterg diferența naiv-clasică dintre *law enforcement* și lumea infracționalității. Asistăm la o epopee fără „modele", în care virtutea și viciul coabitează de ambele laturi ale „baricadei". O lume moral-imorală, egalitar condamnată la ambiguitate și umbră. S-a trecut de la maniheismul pueril din epoca filmelor western la chestionarea radicală a faptului justițiar, care-și pierde rațiunea de a fi într-o societate cu aparențe trucate și suferințe comune.

Ideea că Binele și Răul nu sunt separate de o frontieră ermetică nu e nicidecum apanajul „deconstructivist" al relativismului etico-axiologic „postmodern". În fond, și morala creștină ierarhizează păcatele: capitale sau chiar impardonabile (precum acela „împotriva Duhului Sfânt"), dar și „veniale", adică ușor de iertat. La fel, binele nu e nici garantat, nici compact sau indivizibil, căci Demonul îl poate simula (sau maimuțări), iar sufletul omului căzut e plin de porniri insidioase, de false virtuți și tactici de camuflaj ipocrit. Hagiografia ne arată figuri „exemplare", dar abundă în povești edificatoare despre păcătoși pocăiți: Saul se schimbă în Pavel, Maria Magdalena răscumpără ascetic o lungă carieră de prostituată, bogați nemilostivi devin campionii filantropiei, pe când nebunii întru Hristos desfid orice precatalogare etică, asumând gesturi pasiv-agresive de răsturnare a „ordinii" morale: târâie, asemenea cutărui filozof cinic, câini morți prin colbul străzilor, umblă despuiați precum gimnosofiștii, se travestesc sau dau buzna în baia femeilor (căci Dumnezeu e asexuat, asemenea ierarhiilor angelice),

încalcă postul și multe alte năzbâtii menite să dovedească libertatea omului, izgonit din rai pentru îndrăzneala de a cunoaște binele și răul, dar sortit „tot mai marii asemănări" cu Creatorul al cărui chip îl poartă. Tema „omului lui Dumnezeu" (adică a „sfântului ascuns") jalonează sursele patericale egiptene și siro-palestiniene, anticipând psihologia abisală și situațiile dostoievskiene.

Dacă „noutățile" progresiste nu sunt chiar atât de „noi", ce le diferențiază – totuși – de etosul creștin „tradițional" și declarat anacronic? În câteva cuvinte: lipsa Judecății și a Judecătorului. Universul omului premodern includea – după cum am arătat succint – toate surprizele aferente transgresiunii și redempțiunii, într-o logică paradoxală, integrată sau subsumată teologiei apofatice. Etosul postmodern menține această perspectivă, legată de amestecul indiscernabil dintre viciu și virtute în psihicul uman, dar elimină cenzura transcendentă: pătimim limitele noastre mortale, făcându-i pe alții și pe noi înșine să suferim, dar nu mai putem impune vreun criteriu de cristalină departajare între ce se cuvine și ce nu. Este aceasta o lume mai bună sau mai rea? Iată întrebarea la care, deja, ne refuzăm orice răspuns.

Unicități

Cred că am descris scena în jurnalul meu parizian (*Insula cetății*, Curtea Veche, 2005): pe holurile Sorbonei, studenți români lipiseră (la începuturile anilor '90) afișul unei conferințe despre Nae Ionescu, prezentat drept *le professeur de Mircea Eliade*. Niște francezi sardonici subliniaseră în text, cu semne de exclamare, taman acel articol hotărât (*le*) persiflând astfel provincialismul, un obicei de care n-am scăpat nici azi și pe care – inspirat de Andrei Vieru – l-aș numi *sindromul șefului de trib*. Ce-i amuza pe francezi? Ipoteza că Eliade avusese un singur dascăl. Ei vedeau în această sugestie reductivă un comportament primitiv: e imposibil, peste timp, să nu le dai dreptate... Pe scurt, sindromul șefului de trib pleacă de la ideea că în absolut oricare domeniu al spiritului – de la umanioare până la științele tari – nu contează decât vârful absolut, cu care ne imaginăm că străpungem granițele, fandând recuperator înspre o eterică „universalitate". Mesajul transmis *urbi et orbi* sună cam așa: „Nu avem noi prea multe genii – oricum, nu câte aveți voi, occidentalii –, însă avem cu siguranță câte unul în oricare disciplină". Nu-i avem pe Schubert, Mozart, Beethoven sau Wagner, dar iată că nu ne lipsește *un Enescu*. După cum ne putem lăuda pe toată planeta (dacă nu e vorba să-i achiziționăm public lucrările) cu *un Brâncuși*.

Nu vom omite nici faptul că, printr-*un Eminescu*, ne-am învrednicit de *un loc* în Republica mondială a Literelor.

Primul rezultat al acestui tip de selecție exclusivă, convențional orientată spre culmea singulară a fiecărui teritoriu cultural, este, firește, relativa neglijare a tuturor celorlalţi creatori români demni de acest nume. Evident, deși avem *un Eminescu*, *un Vuia* (și tot așa), îi citim, îi audiem sau îi privim și pe ceilalți literați, compozitori sau artiști plastici, dar o facem mereu sub pavăza acestor marcaje mitice, specifice (poate) culturilor mici. E aici și un decupaj care chiar face din noi o cultură mică, deși suntem o cultură medie, care – în ultimii 150 de ani – a produs (acasă sau în exilul atât de obișnuit al creatorului român) un peisaj simbolic prost exportat și subestimat intern, mai ales din motivul că asociem actul cultural semnificativ cu prosperitatea și dezvoltarea economică de care nu prea ne-am bucurat. În anii ’80, aveam *un Noica*. Așa cum sugeram, paradigma aceasta pompos-complexată funcționează de minune și azi, cu efecte consolator-castratoare.

Sindromul șefului de trib e asociat (sau măcar asociabil) cu pulsiunea noastră spre regimuri autoritare („cum nu vii tu, Țepeș doamne?”), precum și cu mania „olimpismului”, care decupează excelența de orice altceva, izolând-o într-un soi de buncăr etanş. Nu-i prea greu să vezi că obsesia vârfului mesianic sau carismatic traduce lenea de pe traseu: să vină o soluție unică și gata făcută! O minune! Nu contează categoria ca atare (cu legile ei de creștere și de interpretare, în vederea unei scări axiologice), așa cum nu ne impresionează oricine nu se află pe vârful oricărui podium. Precursorii, competitorii nenorocoși sau epigonii

n-au decât să dispară în uitarea noastră virtuoasă, calată pe exaltarea supremă a „numărului 1”. În sfera culturală, marota culminației solitare e relativ stabilă. În celelalte domenii sociale, ea ne ajută să dăm vina (la timpul potrivit) pe un singur om: noi te-am făcut, noi te vom demola într-o cascadă de sudalme demitizante, arătându-ți că ești singurul vinovat (de vreme ce ai fost unicul personaj omnipotent). Aici, dorul idolatru al zeității încarnate se combină în doi timpi cu pasiunea colectivă a iresponsabilității.

M-aș bucura să depășim un asemenea mod tribal de gândire. Spiritual vorbind, tocmai cuvântul „idolatrie” (folosit adineaori adjectival) dovedește că nu e în regulă să nu mai vedem pădurea din cauza copacilor și să îngăduim fixații unilaterale, în loc să percepem fenomenul cultural ca pe un tablou multidimensional, dinamic și plin de potențiale descoperiri retroactive. Cu un mic efort, am putea chiar respira într-o democrație a valorilor...

Un moment... eminent

La 4-5 februarie 2019 (și după opt secole de la întâlnirea sfântului Francisc de Assisi cu sultanul Egiptului Al-Kamil) papa Francisc a devenit primul pelerin apostolic petrin în Peninsula Arabică. El a vizitat pastoral catolicii din Emiratele Arabe Unite, unde trăiesc peste o sută de naționalități diferite. Totodată, s-a rugat împreună cu imamul de Al-Azhar, Ahmad Al-Tayyeb, cu care a cosemnat un *Document despre fraternitatea umană pentru pacea mondială și conviețuire*. Inedită a fost prezența fizică a papei în matricea islamului. Altminteri, Sfântul Scaun a inclus demult în diplomația sa (și în rândul instituțiilor pontificale) dialogul ecumenic și pe cel interreligios. Acest din urmă dialog e gândit ca instrument de stabilire a celui mai mic numitor comun între cele mai recente monoteisme, prin alăturarea vocilor moderate din creștinism și islam. E sortit să arate unei lumi anxioase și complicate bazele avraamice ale unei minime armonii interreligioase. El își propune să federeze autoritățile religioase și personalitățile pacifiste din cele două lumi învecinate și adesea conflictuale. Să vadă, metaforic spus, partea plină a paharului. Ca și în cazul lui Ioan Paul al II-lea, care – acum 20 de ani – a reușit să facă prima breșă în aria ortodoxă postcomunistă la București, capitală a unui stat de cultură, limbă și tradiție latină, papa Francisc

a ales EAU pentru că acolo (ca și în Qatar) s-a dezvoltat o societate arabo-musulmană cosmopolită, modernă, orientată spre viitor, tradiționalist-moderată (în comparație cu alte state din zonă). În EAU, petrodolarii sunt alocați în arhitectură futuristă, dezvoltare durabilă, ecologie, investiții în străinătate, educație superioară și găsirea de soluții pentru economia posthidrocarburi. E de văzut în acest pachet de opțiuni strategice și reflexul educației pe care elita locală a primit-o în universitățile de top din anglosferă.

Călătoria pontificală a durat o zi și jumătate și a produs emoție pozitivă. Am parcurs documentul semnat de cei doi lideri religioși, care va circula referențial în mediile academice, de presă și chiar în cele strict teologice din spațiul catolic și din cel musulman. Deși pare expresia celui mai elementar bun-simț, textul a fost îndelung negociat bilateral. Bunul-simț al fraternității panumane a devenit o formă de curaj într-o lume agitată de terorism, extremism și radicalizare ideologică. De altfel, aceasta e ideea de bază convenită/reiterată la Abu Dhabi: Dumnezeu, Creatorul universului și al omului, e divinitatea păcii, a conviețuirii decente, a faptelor de caritate și a oricăror gesturi menite să prezerve integritatea singulară a creației Sale. Acest adevăr le impune tuturor credincioșilor o conduită fraternă, deschiderea spre dialog, conlucrarea pentru binele comun, compasiunea față de săraci, migranți și cei afectați de războaie, protejarea familiei ca loc al unei educații oneste, abținerea de la politizarea faptului religios și respectul mutual, într-o stare de spirit care exclude și condamnă violența de orice fel. Fanatismul și fundamentalismul desfigurează spiritul genuin al revelației monoteiste, tot așa cum materialismul,

naționalismul și individualismul periclitează viitorul comunității umane.

Este pomenitul limbaj doar pretextul unor bune intenții idealiste, stropite cu apa de trandafiri a ceea ce numim *wishful thinking*? Cinicii de serviciu, realiștii disperării și cei care alimentează (conștient sau nu) teza că o ciocnire a civilizațiilor e inevitabilă sau chiar iminentă vor spune desigur că *da*. Dincolo de această barieră sceptică, sunt însă convins că declarația va produce ecouri profetice și roade observabile în timp, date fiind autoritatea morală a semnatarilor și difuzarea globală de care va beneficia. Buna înțelegere între toți oamenii – credincioși sau nu, din Orient și Occident, din Nord și Sud – în căutarea păcii universale? Greu de obținut ca atare, dar și imposibil de înlocuit printr-un scop mai înalt. Să recitim, creștinește, *Fericirile*...

Milostenie

António Lobo Antunes a scris o schiță despre săracii Lisabonei de pe vremea când era copil: fiecare dintre numeroasele sale mătuși adoptase câte unul, ca pe un animal de companie, livrându-le lecții de morală, dimpreună cu bomboane pentru prima împărtășanie, haine vechi și câte o supă caldă. Săracii sunt mereu cu noi, după cum spunea Mântuitorul Hristos. Tot El și-a învățat urmașii să nu pună Sabatul deasupra gestului uman de solidaritate cu cei în nevoie. Și să facă milostenie discret, fără tam-tam (PR). Azi, statul asistă defavorizații și toată lumea se simte năpăstuită: bogații pretind scăderea impozitelor, șomerii – indemnizații care să le garanteze un trai decent, pentru că fiecare (oricât ar câștiga și cum) vrea o viață sigură, predictibilă, pe cât posibil mai prosperă. Nordul ajută Sudul, prin programele oficiale de asistență pentru dezvoltare. Bisericile sunt „evaluate”, mai nou, în funcție de capacitatea lor de a organiza filantropia (aziluri de bătrâni, orfelinate, policlinici fără plată, ore de meditații gratuite pentru elevi, mese pentru pelerini etc.). De când au apărut *social media*, semnăm petiții umanitare și strângem fonduri pentru cazuri medicale grave, intratabile în țară. Nu mai poți dona sânge dacă nu te arăți pe Facebook, cu vena înțepată și un zâmbet larg. Dacă salvezi o pisică, vecinii trebuie să afle cum ai procedat.

Există emisiuni TV care organizează chete și își trimit reporterii în roluri de Moș Crăciun sau de Zână Bună pe lângă tot soiul de plozi oropsiți, uitați prin satele noastre devastate de alcoolism și pauperitate. Politicienii se căznesc să fie surprinși, ca din întâmplare, în preajma camionului din care se descarcă pachete, nelipsind nici de lângă marmitele cu sarmale, grătarele cu mici populari sau distribuția de beri festive, mai mult sau mai puțin reci și „centenare". Cultura voluntariatului (importantă în orice CV apusean, inclusiv pentru admiterea în colegiile râvnite) se extinde și la noi. Citeam că un milionar chinez și-a dus fiul în Nepal, cu jetul privat, pentru ca viitorul candidat la Columbia University să poată filma un video despre eroismul său asistențial: e decisiv să demonstrezi, cu probe, că *îți pasă*. Că nu ești un simplu consumator privilegiat de resurse, ci un viitor cetățean responsabil, un posibil lider „implicat în comunitate". La o scară mai largă, orice CEO de „gigant digital" își trece averea în contul unor fundații globale de binefacere. Se poartă așadar omenia. Dar nu cea discretă, în fața lui Dumnezeu, ci una la vedere, cu cât mai multe *like*-uri și distribuiri, una filmată, promovată pe YouTube, aclamată de presă.

Cu toții ne dorim să fim mai buni sau măcar să părem mai buni decât suntem deja. În prezența atâtor dovezi de îmbunătățire, te miră încordarea tot mai vizibilă din societate. S-ar spune că, pe măsură ce sacrificăm acestei râvne filantropice, ne dezumanizăm. Excesul de bunăvoință organizat-ostentativă, chemată să răcorească vanitatea, e compensat printr-o radicalizare politică intolerantă, posacă și monologică. Am vrea să fim în slujba unui aproape care

se îndepărtează de noi (și de sufletul nostru) pe măsură ce devine o abstracție în lupta electorală și materie publicitară în marketingul personal. Odată ce opinia despre noi înșine se ameliorează, conduita noastră cotidiană se degradează prin violență verbală, practica anatemei și o indispoziție mitocănească, rezumată prin ancestralul „ba pe-a mă-tii”. Nu susțin nici că iubirea de aproapele a devenit o industrie cinică, nici că binefacerea (chiar proclamată zgomotos) n-ar avea valoare morală (și efecte pozitive). Constat doar nepotrivirea dintre acest vast elan de întrajutorare, ostentat spre propria slavă deșartă, și destrămarea țesutului comunitar, sub apăsarea atâtor isterii ideologic inchizitoriale: cu ce am devenit mai buni, sub trâmbițata noastră generozitate, dacă tot noi distrugem, cu o meschină paranoia a îndreptățirii de sine, toate formele de dialog civilizat? Presupun că n-am greși foarte tare dacă, măcar din când în când, ne-ar copleși mila de noi înșine.

Clasicismul inevitabil

99% din istoria consemnată a culturilor, civilizațiilor și experiențelor religioase produse de *homo sapiens* se bazează pe construcția (firește graduală) a unui model paideic. El poate fi recunoscut prin integrarea funcțională a câtorva elemente definitorii. Primul e relația umană dintre un magistru și un discipol. Magistrul a fost cândva discipolul altui magistru. Apoi s-a maturizat și a găsit un nou receptacol în care să depoziteze știința, gândirea, legile cunoașterii. Relația aceasta e asimetrică, până când discipolul devine la rândul său „doctor" (adică primește licența de a preda altora, competent, ce merită să fie transmis). Nu vorbim despre o relație formală, ci despre una formativă. Ea nu comportă răceală și proceduri impersonale, ci respect câștigat prin iubirea autorității veritabile și afecțiunea paternității spirituale (căci magistrul dă naștere, a doua oară, celui pe care-l aduce, asemenea unui prunc, la lumina înțelegerii lumii, a omului și a destinului). Magistrul și discipolul contrazic esențial dialectica stăpân-sclav. Ei sunt parteneri în devenire, îndrăgostiți, devoți ai unei religii comune, care-i transcende, sacerdoți ai adevărului, oficianți ai comuniunii intelectuale menite să transfigureze erosul și să arate reprobabila trivialitate a fricii de moarte. Relația magistru-discipol generează contextul celui de-al doilea

element definitoriu al modelului paideic dominant în istoria umanității: valorizarea tradiției. Femininul grecesc *he paradosis* înseamnă transmitere prin succesiune, livrare a ceva, predare a unor doctrine, narațiuni exemplare, învățături sau obiceiuri. Termenul așteaptă greacă neotestamentară pentru a desemna cu precădere constituirea unei variante canonice a învățăturii religioase, care se cere difuzată corect. Mai conta, înrudit semantic, *he diadoche*, construit cu un prefix care sugerează tensiunea continuității. „Tradițional", bunăoară, se spunea *ex diadoches* (potrivit obiceiului).

Intensitatea existențială a relației magistru-discipol în cadrele fragile și judicioase ale unei „predanii" au impus al treilea element constitutiv (și totodată contextual) al modelului paideic valabil până la reconfigurarea peisajului cognitiv sub impactul tehnologiilor digitale. Mă refer la formatul academic restrâns, specific atmosferelor inițiatice. E vorba despre aura electivă și selectivă a corpului de profesori și de ucenici. Ca să protejezi integritatea „datelor", a faptelor și a judecăților, a ipotezelor și a speculațiilor explicative, precum și fidelitatea față de doxa maeștrilor fondatori (de școală filozofică sau teologică, într-o vreme când fizica și metafizica erau convergente), nu te poți adresa maselor din piața publică sau armatelor, nici actorilor politici, prinși cu treburile administrației curente, ci unor spirite alese, atente, înzestrate și de certă vocație.

După mine, cele trei elemente s-au păstrat în școlile de elită din întreaga lume, chiar dacă profesorul e tutuit de studenți revendicativi, canonul culturii occidentale a fost destructurat prin relativizare și recompunere în cheia

corectitudinii politice, iar educația a devenit un bun public asigurat (până la un anume nivel) tuturor. Cele mai bune universități se remarcă și prin capacitatea de a ține cursuri, seminarii și dezbateri private pentru grupuri mici, care au fiecare dreptul la dialog direct și constant cu dascălii. Oricât de diverse și de adânci specializări ar oferi, ele păstrează în nucleul curricular „cultura generală" (care e temelia democrației funcționale). Situația desfide pesimismul în care adăstăm prea ușor: statistic, modelul paideic clasic a fost exponențial aplicat, la o scară fără precedent, tocmai grație dezvoltării economice produse de capitalismul modern (germinat în Renaștere, stimulat de Reformă, accelerat în trecerea de la fermă la fabrică și apoi la software). În rândul celor 25.000 de universități acreditate la nivel mondial, cel puțin primele 500 sunt clone supradimensionate și de optimă calitate ale celor mai de seamă școli din trecutul pe care-l idealizăm de dragul unui etos conservator.

Cetăți visate, cetăți ruinate

Modernitatea nu a început cu Iluminismul kantian sau cu idealizarea rousseauistă a „bunului sălbatic". A început prin platonismul teologiei politice augustiniene. Pe baza Noului Testament (unde Iisus Hristos ne spune că Împărăția Lui nu e din „lumea aceasta", dar are reflexe în sufletul creștinului încă de aici), Augustin instalează în centrul destinului occidental tensiunea dintre „cetatea terestră" și „cetatea divină". El era contemporan cu prăbușirea Imperiului Roman de Apus și moștenea, firește, gândirea escatologică a primelor generații de autori patristici. De fapt, escatologia creștină decurgea inevitabil din tema paulină a celei de-a doua veniri a Domnului. Semnele declinului vechii ordini – înainte de sinteza medievală romanică – înteţeau convingerea Bisericii că lumea (și, prin urmare, istoria) se află la capăt de drum. Cum Parusia nu s-a produs nici în secolele următoare, gândirea apocaliptică a dormitat până la pragul „hiliast" dintre primul și al doilea mileniu, cu tot cu exploziile sale de spaimă colectivă. Numai că, tocmai pentru că spațiul european al fostului Imperiu Roman era deja aproape complet încreștinat, sosirea pe scenă a Islamului, măsurată prin fulgerătoarea lui expansiune în nordul Africii și în Europa meridională, a reactivat criza de identitate a relativ omogenei *christianitas*,

pregătind evoluția Occidentului de la „așteptarea sfârșitului” spre imperativul de a apăra (prin idealul cruciat al călugărului-soldat) Țara Sfântă, privită ca teritoriu terestru unde se va „inaugura” Împărăția transcendentă a lui Dumnezeu. În teologia politică a Cruciadelor, așadar, aș fixa adevărata origine a gândirii moderne, definită prin căutarea Cetății divine pe pământ, în istorie și imanență, aici și acum. Toate utopiile apărute în umanismul renascentist și preluate apoi în religiile politice ale modernității au fost plata erorii fundamentale de a vedea în Biserică – definită ca *societas perfecta* – anticiparea autosuficientă a Împărăției lui Dumnezeu. Dacă există o comunitate desăvârșită încă din viața de acum, de ce n-am multiplica formulele prin care înțelegem, propunem sau forțăm ieșirea din latență și realizarea ei stabilă?

Nerăbdarea de a instaura Împărăția lui Dumnezeu în interiorul istoriei umane reprezintă esența modernității – cu tot cu experimentele sale de inginerie socială totalitară și cu mitologia sa progresistă. După prăbușirea comunismului, teza lui Fukuyama despre „sfârșitul istoriei” nu a îngrijorat pe nimeni, dimpotrivă – a cimentat entuziast viziunea naivă (și contrazisă, între timp, factual) despre globalizarea ordinii liberale și instaurarea unei societăți mondiale pașnice, fericite și luminos angajate într-un progres fără capăt. Nu doar un progres tehnologic sau științific – oricine e de acord cu asta. Un progres moral rapid, obținut prin insurgența contra majorităților retrograde și triumful minorităților, ca izvor al unei noi ordini inclusive, unde toate ipostazele umanului își găsesc un loc sub soare. Noua cetate a lui Dumnezeu nu e doar imanentă, ci și

marcată de confirmarea (științifică) a redempțiunii universale (apocatastaza origenistă). Implantul utopic, revitalizat în numele nihilismului metafizic, al relativismului etic și al deconstrucției de toate calibrele, se traduce prin inflația prefixului *trans*: transgender, transumanism etc. Evanghelismul american (care face sinteza dintre capitalism și fundamentalismul biblic) e și el parte a secularizării conceptului de împărăție divină, chiar dacă pare să se opună ideologic progresismului liberal. Am putea spune că taberele războiului cultural care incendiază Occidentul contemporan vor același lucru, cu mijloace diferite, doar aparent ireconciliabile. Tot ce pot anticipa ține de eșecul acestor noi tentative. Hristos avea dreptate și ne comunica adevărul: Împărăția sa NU este din lumea aceasta. Nu vom aboli moartea în dimensiunea vieții noastre fizice, terestre. Nu vom da naștere unei noi umanități prin instrumentarul de bord pe care inteligența noastră autonomă l-a generat. Nu vom „apuca" să trăim, aici, într-o societate perfectă și vom plăti prin noi valuri de suferință încercarea de a o fabrica.

Călătorii

La Roma mi-am descoperit conștiința arheologică, mai ales după ce am vizitat biserica San Clemente, unde, pe o scară în spirală, poți coborî pe scala temporală a circa două milenii, până la templul mithraic aflat la temelie. N-aș fi avut răbdarea de a deveni arheolog, rămân un turist diletant, mereu fascinat de trecut, dar sunt contaminat de pasiunea celor care i se dedică profesionist – cu lopățele, spatule, perii și lupe – asemenea unor detectivi neobosiți. Ce crimă investighează? Aș spune că sunt porniți în căutarea înțelepciunii și a speranței: o adevărată nebunie, în lumea noastră opacă, fixată în prezent, așadar lipsită de vizualizarea civilizației noastre ca strat dintr-un „tort arheologic" mereu neterminat. Deși călătorim mai des, mai mult și mai departe decât înaintașii noștri, avem naivitatea de a ne vedea pe noi înșine ca pe un punct terminus, nu ca pe o simplă etapă. Nu-mi vine să cred că locuința unde scriu acest text, pe laptop, va fi la un moment dat „oale și ulcele", o simplă piesă aglutinată într-o pastă lutoasă. Mi-e greu să-mi imaginez că diferite simboluri ale Europei contemporane – să spunem, Turnul Eiffel sau catedrala San Pietro – vor fi cândva sub pământ, la zeci de metri adâncime. De când ne putem stoca digital imaginile și textele, arheologia a fuzionat cu futurologia: vechimea e proiectată într-un viitor care

seamănă cu un uriaș cimitir virtual. Am salvat deja, pe suporturi fragile, presupus indestructibile prin multiplicare, atât trecutul imediat, cât și datele care vor mărturisi în fața unor generații îndepărtate, necunoscute, dar care vor ști aproape totul despre noi.

Noile tehnologii ne permit (și deci ne invită) să reinventăm trecutul, prin reconstituiri tridimensionale. Puteți găsi pe internet filme cu asemenea exerciții oarecum abstracte, ca niște planșe de arhitectură, și totuși extrem de sugestive: savanții au început să refacă până și sonorul vieții cotidiene din Parisul medieval sau de la Pompei. Poate că nu peste multă vreme vom fi capabili să redăm și mirosurile unor asemenea diorame, participând (educațional sau hedonist) la imersia totală în scene apuse, reapropriate în cascade de pixeli. Respectivele extensii alterează, prin relativizare, experiența directă a turistului aflat *in situ*. La începuturile fotografiei, izolam câte un suvenir emblematic, producând „cărți poștale" de uz privat. Fotografia digitală ne-a împins către o practică neobișnuită: ne deplasăm „la fața locului" doar pentru a dubla realitatea surprinsă acolo printr-o peliculă reportericească exhaustivă. Mai mult: ne punem pe noi înșine în scenă, cu bățul de *selfie*, asociindu-i ipotetic pe toți ceilalți la actul nostru de cunoaștere. Marile emoții singulare ale exotismului s-au banalizat pe *feed*-ul de Facebook, unde vedem continuu semeni care se interpun, cu fețele lor radioase, între noi și felurite locuri celebre, de la Taj Mahal până la Petra și de la plajele din Fiji până la Cristul din Rio de Janeiro. Muzeul nostru imaginar se extinde indefinit, pe măsură ce reacționăm mai vag. Ochii celorlalți, a căror privire se amplifică

prin sute de fotografii aruncate în fluxul rețelei, devin propriii noștri ochi mereu mai blazați. Aproape că te întrebi dacă mai merită să faci tu însuți deplasarea! Locurile sacre ale memoriei umane au pălit în fața capacității noastre de a le vedea de la distanță, în mii de ipostaze tot mai abil dramatizate (mai ales prin răspândirea recentă a filmărilor cu drone). Realitatea lor *concretă* riscă să dezamăgească. Pe vremea lui Goethe și Winckelmann sau a lui Stendhal, desenul, gravura și bucata literară descriptivă erau singurii mediatori între publicul educat și patrimoniul menit să educe. Acum suntem cu toții reporterii, arheologii și pedagogii unui trecut transformat în publicitate și autoîncântare. Ne *consumăm* memoria, producând o avalanșă de imagini chemate să mascheze trecerea timpului, contracția spațiului și iminența morții, care va lăsa în urma noastră arhiva inflaționară a unor mărturii tăcute.

Fotbal american

Citim zilnic știri despre imperativul (deocamdată) american al „etapei": rescrierea Istoriei. Trecutul nu mai e bun de nimic. Potrivit recomandărilor politic corecte – adevărate dogme apărate de o Inchiziție pretins „liberală" –, factorii care, prin acțiunea lor conjugată din ultimele cinci secole, au provocat Marea Divergență (dintre „Vest" și „Rest") trebuie reconsiderați, demonizați, anihilați. Sigur, alături de capitalism, printre aceste opțiuni care au determinat dezvoltarea civilizației occidentale și distanțarea ei față de celelalte se numără și democrația reprezentativă: o sacrificăm și pe ea, la rigoare! Faptul de a fi „alb" devine „privilegiul de a fi alb", la care ni se pretinde să renunțăm, prin ample ritualuri de penitență, pentru a elimina, ipso facto, așa-numitul „rasism sistemic". Marea aventură a științei pozitive, ca și sistemul politic al individului autonom, purtător al unor drepturi legate de intrinseca lui demnitate, nu mai reprezintă baza umanismului (și a egalității în fața legii), cât sursa unor crime străvechi – colonialismul, imperialismul și capitalismul exploatator – pe care le vom expia printr-o negare de sine colectivă. Evident, vocile moderate nu se mai aud în această isterie de masă, alimentată de media *mainstream* și catedrele de științe sociale impregnate cu teorii culturale neomarxiste. Se dărâmă statuile

fondatorilor SUA? Dar voi – conservatorii „iliberali” din Estul postcomunist – nu ați demolat idolii de piatră ai lumii marxist-leniniste? De parcă Stalin și Lincoln sunt, în vreun fel, comparabili...

În fața acestei explozii de iraționalitate, care sfidează deopotrivă statisticile, realitatea terenului și bunul-simț al conviețuirii în „depășitele” cadre ale fraternității (creștine sau republican-secularizate), deciziile smintite se înmulțesc. Venerabile universități britanice își modifică mottourile latinești pentru a nu mai glorifica odioasa epocă a expansionismului victorian. Una dintre cele mai vechi echipe de fotbal american – *Redskins*, din Washington – a hotărât să-și schimbe numele, considerat „ofensator”: cum adică să te numești „Pieile Roșii”, dacă pe teren aleargă „fețe palide” (nici măcar, căci majoritatea jucătorilor e compusă din afro-americani, demografic predominanți în capitala SUA)? Decizia acestei „schimbări de nume” (deci de identitate) a fost adoptată din cauza presiunii exercitate de principalii sponsori ai legendarei echipe – multinaționale globale precum Coca-Cola –, care, iată, nu mai au răbdare cu ereziile „diferențierii”: vor să precipite apariția unei lumi omogene, în care diversitatea e doar o amintire funestă a „supremației” și a „discriminării”. De fapt, cazul e chiar absurd. Cei care au înființat echipa i-au spus *Redskins* (și au adoptat ca emblemă a ei profilul unui șef sioux) tocmai pentru că admirau calitățile războinice ale americanilor nativi și doreau ca acel spirit temerar și agil să însuflețească etica noului club. Cine își asumă un nume de luptă/competiție sportivă pentru că îl detestă sau îl vede ca pe simbolul unui comportament inferior? Acest nou „fotbal american” – în care

nu se mai joacă mingea ovală, ci propria istorie – reușește să acutizeze polarizarea socială, să alimenteze extremismele și să proiecteze în mintea competitorilor geopolitici ai Occidentului imaginea unui bine-venit, căci subminant, război civil. Nu poți fi puternic și respectat dacă ești primul care-și contestă patrimoniul, acumulările civilizaționale, specificul și acțiunile. Or, la câtă ură antioccidentală s-a acumulat deja în „celelalte lumi", manevrele masochiste de autodemontare a stimei de sine pe care se bazau democrațiile deunăzi „avansate" nu fac decât să transforme supraviețuirea Occidentului într-un sinucigaș joc de hazard. Evident, o civilizație nu se desface la fel de ușor ca un joc Lego. Îngrijorătoare e însă tendința aceasta liberticidă, drapată în luptă pentru o libertate nelimitată, care e totuna cu utopia și dispariția reflexelor defensive. Să sperăm (ce altceva putem face?) că pandemia COVID nu va potența pandemia ideologiei politic „corecte" până la scufundarea acestei noi *navis stultifera*...

Apă plată

Providența (alții zic hazardul infinitezimal) m-a condus în sute de întâlniri oficiale, unde am cunoscut politicieni și tehnocrați aflați (vremelnic) la butoanele UE și ale altor organizații internaționale puternice. Sunt oamenii de prima linie, secondați de aparate birocratice adesea ciclopice. Se fabrică hârtii (știți că era digitală a sporit consumul de masă lemnoasă în această industrie), iar oamenii își intră în rol, citindu-le solemn sau dezinvolt, cu sau fără subtonul autoironic specific inteligențelor sofisticate. În aceste forumuri ajung inși de toată mâna, în funcție de nivelul mediu al țării pe care o reprezintă: vechile democrații occidentale, cu și mai vechi universități legendare, produc elite pe măsură, așa cum noile democrații, întremate după glaciațiunea comunistă, livrează figuri adesea pitorești, care-și asumă postura respectivă crispat și provincial. Proști cu pretenții sau filozofi ratați găsești și colo, și colo. Linia despărțitoare, subțiată acum pe baza unor decalaje obiective, continuă să se vadă, căci „ei" (occidentalii get-beget) se grupează spontan în propriul cerc de interese și de cutume conforme, în vreme ce „noi" (esticii mai mult sau mai puțin decomplexați) facem corp comun, cu jena aceea a rudei sărace, dar tenace în dorința ei de parvenire.

Am constatat o chestie până la urmă firească: personalitățile de prim rang nu citesc ce li s-a pus în desaga cu mesaje. Nu abandonează linia unui mandat, dar nici nu se umilesc în postura de marionete ale birocrației producătoare. Vorbesc liber, improvizează, pigmentându-și discursul cu poante menite să dedramatizeze situația și să servească diverse obiective în modul cel mai decontractat cu putință. Cine atârnă de faimoasele *talking points*, cine recită în loc să joace rămâne o figură de mâna a doua, cu sigur efect soporific într-o audiență deja sastisită, care înțelege cinic diferența dintre partitură și realitate. Oricum, toți (indiferent de unde vin) asumă nota unei compasiuni obștești: se simt sacrificați, deși trăiesc pe perne de limuzină, în fotolii ergonomice sau aliniați la prânzuri de lucru stropite cu vinuri nobile. Partea epicureică a piesei rămâne mereu în culise, departe de ochiul indiscret al presei, la îndemâna unor chelneri tăcuți precum eunucii otomani. De unde sentimentul acesta de jertfă? Din rutină: nimic nu seamănă mai mult cu o reuniune internațională decât o altă reuniune internațională! Trăind mereu în securitatea unui scenariu repetabil, ajungi să nu mai distingi lunile din calendar și nici măcar ceasurile fiecărei zile. Decorurile se schimbă teatral (mai ales în țări-gazdă non-europene, care supralicitează specificul local), însă fondul se dovedește îngrozitor de monoton: aceleași mape cu inscripția evenimentului (loc, dată, ocazie), aceeași papetărie apretată, cu blocnotes și pix, aceleași gadgeturi high-tech, aparent utile, aceleași șnururi cu *badge*-ul de identificare... Și mai ales aceleași sticle aseptice cu *apă plată*, simbol al virtuților ascetice postmoderne.

Apa – odinioară văzută ca element cosmogonic și baptismal – a devenit paravanul neutru al unei cumpătări ipocrit afișate, care *trebuie* să apară în toate fotografiile oficiale, ca semn că elita lucrătoare, dedicată binelui comun, nu e acolo pentru bairamuri, ci pentru setarea busolei terestre dereglate de vânturile magnetice ale războiului, crizei economice și pericolului de anarhie. În arena publică, toreadorii și gladiatorii fișelor, campionii limbii de lemn, martirii universului vătuit al mecanicii diplomatice se adapă feciorelnic, pentru a-și umezi limbile încleiate de atâtea eforturi, cu gestul periodic al casierei de supermarket care-și plonjează degetul deshidratat în pântecele unei buretiere vineții. Sticluțele cu apă plată verifică amabilitatea vecinului de scaun, confirmă luciditatea participanților și conferă scenei o notă de austeritate laborioasă, modestă, plină de energie sănătoasă. Fumul gros de trabuc de la Yalta, paharele cu whisky și pozele boierești aparțin unui trecut revolut, politic incorect...

Theodor Pallady

Simbolistul îndrăgostit de Ideal, elevul lui Gustave Moreau, locatarul din Place Dauphine, a murit singur, dedat mizantropiei, în Bucureştiul comunizat, după ce niciunul dintre prietenii săi nu-i făcuse hatârul unei doze proaspete de stricnină. Un vast folclor urban i-a consacrat legenda de boier cartofor, spadasin afemeiat și observator caustic al „naturii umane". Se îmbrăca atemporal și fistichiu, curajos și solemn, picta după natură, prin colinele Franței, pe străduțe pariziene sau din Bucureştiul vechi, sorbea un *pastis* cu vagabonzi obscuri, așa cum degusta șampania, sub lustre de cristal. Un baudelairian cu privirea de măcelar naturalist a lui Stendhal, un decadent vital, plin de urzicături verbale și – nu mai puțin – un mare introvertit delicat, care transcrie spectacolul vieții pe *papier Japon* sau pe un colț de jurnal, între două cafele-filtru și o cină la Jockey Club. Opera lui, enormă și rărită în dublul cataclism al războaielor mondiale, e o glosă eterică asupra plăcerii de a suferi melancolia, dar și epitaful *lumii de ieri*, la care contribuiseră și alții, de seama lui Stefan Zweig sau Rilke. Fiind superlativ apreciat de colecționarii interbelici și descendent al unei familii cu dare de mână, Pallady – alintat de intimi cu diminutivul „Toto" – și-a permis o viață liberă de sordidul pauperității și de presiunea unor comenzi

conformiste, căutându-și mereu universul singular, axat pe arhitectura desenului, departe de mizeriile și tribulațiile boemilor care-și scuipă ftizia prin foburgul lui Modigliani.

De la impresioniști la prerafaeliți, artiștii de la cumpăna veacurilor trecute erau nu atei, însă dezvrăjiți și fascinați (compensatoriu) de un mister care caută să-și renoveze prestigiul. Practicau pictura de salon, alegoria, portretul de societate, natura moartă – deci tehnici și genuri fie academiste, fie în ruptură cu gustul burghez, dar prea puțin metafizice. Abia lumea post-Sarajevo și cea ieșită, monstruos, din pojarul bolșevic aveau să ducă suferința la capătul răbdării acestui pustiu spiritual, făcând loc interogației psihanalitice, freneziei profetice și vizionarismului. Theodor Pallady, cu al său emblematic univers de nuduri tolănite în odăi cu durata suspendată, făcea încă parte din acele generații creatoare pentru care pozitivismul veacului al XIX-lea se dovedea laolaltă sufocant și fără alternativă. Ei se raportau la nevăzut ca la o paradă mitologică egal împărțită între politeismul greco-roman, refiltrat prin subtilitatea neoplatonică a Renașterii, și rezervorul motivelor biblice. S-a pierdut, din păcate, un *Crist răstignit*, de mari dimensiuni, pe care Pallady l-a pictat, spânzurând pe lemn, în atelier, un oltean cu cobiliță, criticat de artist, într-o însemnare, ca model din cale afară de leneș. Ce-i drept, autoportretele sale, ca personaj bărbos cu priviri albastre, auster și peremptoriu, par să adreseze oglinzii întrebările permanente, numai că nimic nu ne indică răspunsul acestora.

Am sperat să găsesc oarece indicii despre omul lăuntric nu atât în opera plastică a nesuferitului aristocrat, cât în scrierile sale (jurnale, scrisori, însemnări) – restituite într-un

volum din 2009 (Editura Compania, sub îngrijirea Danei Crișan). Nu pot susține că mi-am satisfăcut curiozitatea. Scriitura lui Pallady e solitară, sincopată, asortată cu crochiuri fugare și egal divizată între notația prozaică, de viață curentă și reflecția estetică pasageră. Chiar și pe vreme nocturnă de bombardament (1941) el își menține distanța intelectuală față de realitate, chit că e preocupat mereu de străpungerea aparențelor și de decantarea unor mirabile „esențe" mascate fenomenal. Nemilos cu „imbecilitatea" umană, sardonic față de vanitățile contemporanilor, pe care-i vede nesmintit de sus, Pallady rămâne pustnicul hirsut al unei divinități absente. Ultimul document din volumul amintit e o adeverință de la Uniunea Artiștilor Plastici din RPR (18.11.1952) care, în baza unei autorizații de la Miliție, îi permite „tovarășului Pallady Theodor să meargă în localitatea București și împrejurimi pentru a face schițe în vederea unor lucrări de artă"...

Îndrăzniți (mai mult)!

Ideologia succesului – cariera e totul, dacă o ambalezi eficient – are un revers nu mai puțin morbid: ideologia victimizării. Cum nu toți pot avea succesul pe care, desigur, îl merită, oricine se poate prezenta ca victimă a unor împrejurări nefavorabile. Ne mișcăm printre contemporani plini de potențial năpăstuit. Ar fi fost mai buni, ar fi ajuns mai departe dacă societatea, cu strâmbele sale întocmiri, n-ar fi conspirat împotriva lor, umbrindu-le calitățile și blocându-le afirmarea plenară. Culmea e că moda aceasta, asumată cu precădere în mediile „progresiste", face furori și printre creștinii conservatori. Am învățat odinioară că iubirea, credința și speranța alcătuiesc triada *virtuților teologice*. Au fost numite astfel pentru că practicarea lor te apropie cel mai mult de Dumnezeu și te ajută nu doar să-L cunoști, ci și să-I dedici cultul potrivit cu natura Sa. Ca să trăiești cumsecade religia întemeiată de Iisus Hristos, se cuvine să-ți iubești aproapele ca pe tine însuți, să-L iubești pe Dumnezeu (care te iubește la rândul său) și să crezi în puterea iubirii de a zămisli speranța: finalul va fi bun, sfârșitul va suferi o transfigurare, dreptatea pe care o cauți va fi restaurată și-ți va aparține pe deplin.

Mai nou, în democrația pe care dubla apartenență la UE și NATO o garantează (în pofida schimonositelor ei

accente locale) s-a instalat într-o mare parte a comunității ortodoxe – dar și în tonul public al altora – un etos plângăcios, care susține că Occidentul cel secularizat persecută creștinismul. Deschiderea post-'89 ne-a stricat rânduielile! Ne colonizează agresiv neomarxismul cultural! O fi fost mai bună condiția BOR pe vremea marxism-leninismului *clasic* și a orelor de ateism „științific"! Vremea demolărilor de lăcașuri sfinte, a cenzurii operate la Departamentul Cultelor, cea a gulagului prin care au trecut preoți, pastori și credincioși din toate confesiunile sau cea în care învățătoare bolșevice smulgeau de la gâtul elevilor o biată cruciuliță... Un creștin înfocat se întreba recent: „Ce mai putem face noi pentru Hristos în secolul XXI?". De parcă Pantocratorul – adică Logosul atotstăpânitor – ar avea nevoie de „asistența" noastră. E aici o formă de subevaluare comică a infinitei puteri divine, dar și de sfidare băbească a iubirii lui Dumnezeu față de lumea pe care a creat-o. Neîncrederea în providență (cu atât mai ciudată dacă ne amintim că Biserica a rezistat celor mai teribile încercări, precum nazismul și comunismul) e de fapt o formă *soft* de apostazie. Dacă e să fiu mai puțin drastic, aș depista în lamentațiile pe care le resping tocmai semnul inadecvării la transformările socioculturale inerente democratizării: adio unanimității impuse, bun găsit vacarmului adesea cacofonic, pluralismului centrifugal, autonomiei individuale și mimetismului apusean chemat să ardă etapele și să vindece complexele defazării istorice! Pe scurt, cred că noi, cei care ne asumăm creștinismul, nu-l însuflețim suficient prin faptele noastre spre binele comun. Noi nu știm să fructificăm îndeajuns de inteligent darul libertății. Noi preferăm adesea replierea,

dialogului critic cu excesele unei postmodernități cam năuce (și adesea năucitoare). Nu trebuie să maimuțărim spiritul vremii, în numele unei adaptări obediente la circul societății-spectacol, dar nici nu-l putem ignora, din îngrăditura unui ghetou. Măsura, studiul, umorul sănătos (adică neagresiv), încrederea în pronie – adică în logica finală a devenirii umane – rămân aliații noștri tactici în contextul contemporan, care nu e nici pe departe atât de „malefic" pe cât ni se pare. Nu voi obosi să insist asupra ideii că orice contaminare ideologică a faptului religios alterează adevărul credinței. A răspunde relativismului postmodern sau curentului globalist prin filetism (naționalizarea ortodoxiei) sau prin demonizarea „apocaliptică" a civilizației euro-americane reprezintă cea mai proastă alegere. Și cea mai nevrednică slujire a Celui care ne-a prevenit: „În lume necazuri veți avea; dar îndrăzniți. Eu am biruit lumea" (Ioan 16, 33).

II

Noi între noi

Admirația ca delict

Biologii ne spun că suntem ființe tribal-teritoriale, aflate într-o competiție intraspecifică adesea violentă, așa cum ne confirmă istoria tuturor grupurilor umane, fie ele adunate în hoarde primitive, imperii antice, medievale, moderne ori în națiuni care se ciocnesc între ele, nu fără a se decima lăuntric, prin partide și grupuri de interese rivale. „O luptă-i viața; deci te luptă!” Regăsim aici viziunea lui Heraclit, gânditorul existenței ca eternă curgere și al războiului ca resort cosmogonic. Toți gânditorii dialectici au mers pe cursul acestei interpretări tragic-realiste, care oglindește fratricidul originar, din povestea lui Cain și Abel. Ea ne face să concepem civilizația ca mecanism de prevenire/vindecare a furiei umane. Pe același fond se țes și filozofiile politice moderne, de la Hobbes încoace: reprezentări pesimiste, pe care doar „bunul sălbatic” (idealizat de Rousseau) le-a mai îndulcit, demonizând în schimb forța corupătoare a „societății”, acea divinitate abstractă a „interesului general”, capabilă să convertească agresivitatea anarhică a indivizilor în monopol (statal) al „violenței legitime”. Până aici, toate urâte și frumoase, dacă ne gândim că furia umană produce nu doar crime – domestice sau genocidale –, ci și cultură în sens larg. Am încheiat astfel introducerea unei

reflecții pe care aş dori să o dedic de fapt dezbinării paroxistice în care s-a afundat societatea noastră.

Orice observator încă lucid vede că democrația postcomunistă din România e falsă în premise, fragilă în conținut şi extenuată prin conflicte exacerbate. Statisticile confesionale indică unul dintre cele mai ridicate grade de religiozitate din UE, în vreme ce peisajul politic, mediatic şi cotidian ne livrează un iureş toxic de incivilitate cotropitoare. Sinteza tradițională dintre românitate şi ortodoxie se dovedește formal şi cantitativ productivă, însă conviețuirea zilnică nu confirmă pretenția creştină și asta nu pentru că avem o religie „greu de înfăptuit", ci întrucât mulți dintre noi au schimbat ipocrizia dedublării din comunism cu filetismul pios și decorativ al unei „spiritualități" care nu ne împiedică nici să scuipăm pe jos, nici să ne dăm în cap unii altora, sub cele mai virtuoase pretexte. Un rău obscur – exprimat prin resentimente, ură, invidie şi apetitul de a-l distruge pe celălalt – domină viața socială, invitându-i pe cei care i se opun la exil extern sau intern. Sunt de acord că, până la un punct, importăm şi reflectăm dezordinea globală. Avem însă și contribuția noastră netă la acest climat isteric: presa tabloidă și mercenarizată, succesul dualismului maniheic (duşman al moderației şi al oricărei narațiuni nuanțate), retorica de bâlci din lumea politică (unde cine țipă mai tare şi „sare la gât", cum spun titlurile, pare mai eficient), contraselecția valorilor (pe care industria plagiatelor a consolidat-o aparent ireversibil) – iată tot atâtea trăsături strict autohtone ale infernului pe care-l deplângem, pe măsură ce-l producem.

De situația aceasta sunt responsabile mai cu seamă elitele, care se luptă pentru stima unui public neglijat, încleștându-se provincial într-o zâzanie „profesionistă", dincolo de miza firească a accesului la resurse. Opere așezate nu prea mai produce nimeni: trăim din reciclări, copleșiți de impactul concurenței asimetrice cu oferta „străină", și ne divizăm nevrotic între costul supraviețuirii și agenda publică tot mai derizorie. Cu atât mai surprinzătoare devine morfologia urilor care ne separă, fie din clamate divorțuri „ideologice", fie dintr-un soi de micime insurmontabilă. Ne comportăm adesea ca și cum ipotetica *dispariție* a confraților noștri din lumea culturală ne-ar face fericiți, sporindu-ne simultan valoarea personală și creativitatea. De aceea, trăiesc tot mai des cu impresia absurdă că, atunci când admir isprăvile intelectuale ale altora, comit un delict inavuabil. Voi continua să-i prețuiesc, din motive de igienă sufletească, dar și pentru că – fără ei – nu pot împlini mai nimic din ceea ce aș putea să concep.

Prin capitale

Nu vreau să intru în pielea unui turist agnostic, dar nu-mi pot împiedica sentimentul că, oricât am frecventa, ca străini, un oraș străin, el nu ne poate deveni cu adevărat familiar. Aceeași înstrăinare poate fi atribuită și nativilor, care – așa cum parizienii nu urcă în Turnul Eiffel și riscă să amâne indefinit prima vizită la Luvru – confundă obișnuința cotidiană cu posesia unor secrete volatile: sunt de acolo, fără ca această apartenență formală să le influențeze în profunzime viața. Cele două situații, oarecum simetrice, ne duc gândul spre romanul lui Camus *Străinul*. Ele sugerează cumva adevărul mai larg potrivit căruia suntem pelerini pe pământ: cum să prinzi rădăcini dacă duci în spate, ca pe o cruce, condiția de ființă *trecătoare*?

Cu excepția celor înflăcărați de anecdotele trecutului, care învață pe de rost poveștile emblematice ale unei cetăți, plictisindu-și adesea interlocutorii cu o pedanterie de anticar, locuitorii acesteia rămân inconștient marcați de ideea că patria lor se află în altă parte – fie într-un colț mai fericit al planetei, fie într-un spațiu imaginar și intangibil, care capătă, tocmai prin distanță, prestigiul unui giuvaier fascinant. Pretindem că știm bine un oraș dacă nu ne rătăcim pe străzile sale principale, bătute de pașii tuturor sau dimpotrivă, dacă putem furniza indicații despre unele

unghere absente din memoria colectivă, dar încărcate de un șarm neconsumat. Ansamblul capătă coerență prin axele centrale și prin rezervorul său de exotism neașteptat, fără ca aceste dimensiuni contrastante să epuizeze – sau măcar să salveze – esențialul din ceea ce ascund zidurile caselor: destine individuale, aglutinate într-o tipologie romanescă, plus nenumărate pasiuni, irosite pe veci prin moartea celor ce le-au fost martori.

Bucureștiul, unde m-am născut și am trăit cea mai mare parte a vieții mele, îmi răspunde cu o totală indiferență la lipsa de afecțiune pe care i-o arăt, chiar dacă am și eu o listă cu locuri preferate, marcate de amintiri frumoase. N-aș putea spune că mă simt străin aici din pricina anilor petrecuți la Paris, Roma și Lisabona – citadele bogate în patrimoniu istoric pesemne inegalabil –, ci mai curând pentru că nu resimt o dragoste comună a bucureștenilor față de urbea „lor". Vechiul București, laborios restituit prin memorialistica recent publicată sau exaltat în proza citadină interbelică, este prea delabrat pentru a mai însufleți sentimentul unei identități colective, tot așa cum Bucureștiul „recent", construit brutal, monoton și opresiv sub orânduirea comunistă, are mai curând efectul unui coșmar fără sfârșit. Vorbim despre un oraș în care schimbările sunt frecvente, cutremurele, devastatoare, iar stilurile, nu doar eclectice, ci și superficial asimilate. Pe o stradă de lângă casa mea (o clădire cubistă, din anii '30) exista o vilă cu bârne și cărămizi aparente, în manieră *Tudor Revival*, ridicată de vreo familie burgheză. Avea vitralii, o ușă principală cu ghinturi de fier și un acoperiș în dublă pantă, cu țigle roșcate, pe când elegantul interior, pe care am avut ocazia

să-l cercetez în adolescență, vibra sub stucaturi albe, deasupra unei scări sumbre de mahon, coborând până în preajma șemineului din piatră instalat în salonul de la parterul ușor înălțat. Sub pretextul unei renovări radicale, vila a fost demolată și reconstruită întocmai, fără suflet, din nimicul opulent al vreunui nou-îmbogățit, care a închiriat-o mai apoi unei firme de „știință a nutriției". Falsul Ev Mediu englezesc de la începuturile clădirii s-a prefăcut acum într-o butaforie medicală de lux, pentru clienți cu dare de mână care au distrus cântarul... La prima vedere, nu e decât o poveste despre metamorfozele inerente oricărui edificiu, sub presiunea împrejurărilor istorice, reflectate în presiunile „pieței imobiliare", însă văd aici doar tristețea sterilă a unei capitale care și-a distrus sistematic noblețea, între debandada „citatelor" scoase din context și refluxul parvenirilor ciclice. E bine, până la urmă, că suntem doar trecători...

Dacismul ca delir

Înainte de a răsfoi plăsmuirile unui Densușianu, de a respecta erudiția mommseniană a unui Pârvan sau de a mă cufunda, ca adolescent, în opusul lui Eliade (*De la Zalmoxis la Genghis-Han*), am luat act de faptele dacilor din manualele comuniste, ca și din cinematografia epocii de aur, controlată monopolistic prin tandemul Titus Popovici – Sergiu Nicolaescu. Se vede treaba că protocronismul anilor ’80 – menit să cimenteze fictional politica izolaționistă a regimului – a deformat durabil mintea multor români din generația mea. O vezi pe Facebook, unde dacismul sfidează puținătatea (adesea neglorioasă) a izvoarelor grecești, ignoră lacunele arheologice, sare optimist peste mileniul obscur (așa cum apare el, dezolant, în cosmografiile medievale) și se adâncește într-o mitologie țâfnoasă, numai bună pentru a hrăni afecte colective antioccidentale. Căci asta-i esența noului curent pseudoștiințific la care diverși cetățeni burtoși, cu părul alb și nervul patriotic mereu excitat se abonează tot mai delirant. Dacă suntem mai cu seamă daci, este pentru că moștenim blestemul nobil al unui neam născut, iar nu făcut, care a fost „leagănul civilizației europene": un secret enervant pentru numeroșii noștri dușmani, dispuși să oculteze toate „evidențele", pe fondul unei continue și perfide conspirații. Adepții acestui surogat ideologic

neo-național-comunist sunt convinși că dacii au inventat cam tot ce face din civilizația umană o mașinărie admirabilă. Nu s-au oprit la foc, roată și silex. Au inventat metalurgia, călătoria cosmică, monoteismul, artele oculte și disciplinele paranormale. Știau totul, dintotdeauna, preferând să conserve gnoza adamică într-o formulă orală, greu de subtilizat prin spionaj sau uzurpare de identitate. Oricum, a fi dac înseamnă a nu fi roman, adică a opune imperiului civilizator demnitatea obiectiv ultragiată a unui învins superior și ghinionist. Substratul dacic – perfect inoxidabil – lucrează ca instrument de autosatisfacție, menit să prefacă înfrângerile în victorii nerecunoscute, absențele în prezențe subtile, inaccesibile profanilor și influențele alogene într-un complot eșuat.

Secta are numeroase variante internaționale: fervenți ai eclectismului New Age reînvie la Stonehenge megalitice ritualuri celtice. Mizând pe o autoironie deșteaptă, francezii se delectează de multe decenii cu aventurile contrafactuale dedicate lui *Asterix și Obelix*. Diverse grupuri pasionate de istorie din Italia, Benelux sau Germania reconstituie, în costume de epocă și cu arsenalul aferent, bătălii din trecutul îndepărtat. Nimic rău în aceste pasiuni artizanale, perfect inocente și poate chiar utile ca lecții în aer liber (le-am putea compara cu războaiele de jucărie cu *paintball guns*). Ceea ce mă deranjează e contextul, nivelul și consecințele dacismului nostru de carnaval. Pe de o parte, el devine o sursă de autohtonism esențialist, arhaic și ostil Uniunii Europene. Pe de altă parte, sufocă în nori de triumfalism ieftin interesul legitim pentru cunoașterea onestă intelectual a civilizației dacice (legitim înscrisă în epoca

europeană a fierului). Nu i-am văzut pe fanaticii dacismului să semneze vreo petiție pentru refinanțarea campaniilor arheologice la care am renunțat de multe decenii, în vreme ce patrimoniul scos la lumină se degradează (inclusiv prin autoservire cu „materiale de construcție" sau trafic de artefacte). Există din fericire și cercetători serioși ai moștenirii geto-dacice: Leonard Velcescu (doctor al Sorbonei), care a făcut inventarul exhaustiv al statuarului dacic din Italia, sau Cătălin Borangic, din Alba Iulia, ocupat cu o solidă *Enciclopedia Dacica*, în format digital. Lista pasionaților competenți e desigur cu mult mai lungă. Vocea și producțiile lor sunt însă acoperite de gălăgia agresivă a cetățenilor convinși că panoul secret de comandă din Bucegi funcționează la cheie, că hieroglifele egiptene denunță un scandalos furt intelectual și că statuia lui Decebal, din zona Porților de Fier, nu e un kitsch troglodit, ci o epifanie colosală. Nu degeaba a inventat ilirul Nenea Iancu epitetul *daco-român*...

Moartea ca valoare adăugată

Am format un stereotip comunitar: ne apreciem fără rezerve personalitățile abia cu titlu postum. În viață, mase umane indiferente contrastează cu accesele calomnioase, legendele diminutive și criticile exacerbate. Ce adevăr cuprinde această autopercepție? În primul rând unul statistic: se poate face oricând un dicționar al scriitorilor, gânditorilor, istoricilor, oamenilor de știință sau artiștilor care au murit uitați, fie în exil extern, fie într-un amar surghiun lăuntric. Oameni de seamă pieriți în uitare și sărăcie. Nu că am fi izolați în această antologie a ingratitudinii: cunoaștem felurite cazuri și la case mai mari, din Europa occidentală. Totuși, Estul rămâne campionul acestui tip de atitudine: aici, omul obișnuit vrea ca toată lumea să fie ca el și face din orice comparație nu o sursă axiologică de ierarhizare, ci un prilej de *punere la punctul zero*. Din perspectiva eredității noastre, soiul acesta de voluptate aplatizantă comportă o ecuație cu termeni clari: găsim în el memoria autocrației turco-ruse, pudoarea ancestral-țărănească față de boieri, resentimentul proletar al luptei de clasă și, mai recent, înțelegerea democrației ca proces de omogenizare (din care „discriminarea" lipsește, atunci când nu primește reparatorii accente „pozitive").

Adânc insinuată în subconștientul colectiv, ura tacită sau explicită față de personalități pornește și din preconcepția că „geniul" e fie un impostor, un închipuit, fie un personaj demonic, venit să tulbure ordinea stabilită prin trucuri greu de controlat și propuneri de o abisală incertitudine. De vreme ce opera sau atitudinea lui nu se conformează normei uzuale, suspiciunea pasivă sau respingerea agresivă sunt bine-venite. Aș mai remarca un aspect: cu toate că oportunismul e aparent criticat, cele mai „populare" personalități din cultura noastră rămân cele *validate de puterea instalată*. Prin efectul său castrator, contactul intelectualului cu puterea îi domesticește latura imprevizibilă, convertind resursele sale faustice în solemnitatea unei consfințiri *oficiale*. De vreme ce „orice stăpânire e de la Dumnezeu", orice contact cu ea primește carate redemptorii. În ochii poporului, mecanismele autonome de consacrare (bunăoară prin receptarea favorabilă din interiorul fiecărei „bresle") rămân irelevante, căci nu *provin de sus*. Altfel spus, publicul admiră numai acrobația cu plasă și rebeliunea „cu permisiune de la poliție". Creatorul nu are voie să surprindă, să se camufleze, să zboare sub radar. Dacă vrea să fie recunoscut în societate, el trebuie să fie recunoscut ca atare și pe stradă: se admit lavaliera, bereta, pletele, bărbile, culorile ușor fistichii, tocmai pentru că ele conotează *uniforma* de artist...

Moartea oferă însă cel mai frumos cadou al creatorului față de comunitate. Dincolo de acest prag, el devine inofensiv, nu mai poate brusca starea fixă a lucrurilor și se pretează docil omagiului hagiografic. Lumea accesează articolul aferent din Wikipedia, pe Facebook apar mărturii

efuzive, amintiri egocentric-pioase și laude hiperbolice, primarii ies cu propunerea de a boteza străzi din urbea lor cu numele „drag" al defunctului, se lansează chete online pentru statuia (sau măcar bustul) care să perpetueze „prezența" celui dispărut. În ultimii ani, s-au întețit și reflexul decorării postume sau organizarea de funeralii cu pompă militară. Întrucât provoacă emoții colective, moartea se vinde bine, adună *like*-uri și redistribuiri: e de bonton să postezi propria variantă de necrolog, îngroșând cu eleganță sau patos lamentațiile obștești. Sub influență italiană, a prins și moda de a aplauda sicriul, spre a spori teatralitatea paradoxal optimistă a despărțirii. Călătoriile cosmice și o bizară reminiscență faraonică îi fac pe mulți să-și reprezinte viața de apoi ca pe o deplasare interstelară, unde defunctul își va continua, într-o ambianță angelică, activitățile pământești. Marele nostru contemporan a decedat: de acum chiar că nimic nu ne mai împiedică să-i cinstim cum se cuvine valoarea!

Obstacolul etic

Nu voi relua cazul Șora-eMAG – care a născut, diversionist, în plină campanie, valuri de otravă polarizată. Îl iau doar ca punct de pornire pentru câteva reflecții despre noi și comunism, la trei decenii de la „prăbușirea” fostului regim. Până nu demult, trăiam cu impresia că timpul a închis falia comunism/anticomunism, fiind convins că ea nu mai poate servi nici electoral, nici altfel. Vehemența reacțiilor pro și contra în cazul Șora-eMAG mi-a demonstrat însă trista (și pesemne inevitabila) actualitate a temei. Recentele „certuri” din GDS, bunăoară, demonstrează că anticomuniștii de dreapta nu mai pot coabita cu cei liberali, adică situați mai la stânga. Există intelectuali pentru care Marx rămâne o *radix malorum* (și orice referire la el sau opera lui, blestemată), așa cum există alții care sunt gata să accepte că autorul *Manifestului* a influențat cultura occidentală, nu doar sângeroasa revoluție bolșevică. Ideile sale n-ar fi avut doar consecințe sinistre, ci și un „aport” bine-venit în câmpul științelor sociale și al economiei, dar și al istoriei mentalităților sau al psihanalizei. Cu alte cuvinte, deși s-au scurs 30 de ani, lipsa inițială a lustrației și faptul că justiția din România nu a condamnat nici astăzi faptele criminale din timpul și de la finalul dictaturii (ca și cele din timpul mineriadelor succesive) ne forțează să rămânem prizonierii

unei problematici de-a dreptul „fatale” pentru cei din generația mea. Pentru că nu s-a făcut dreptate, pentru că foștii deținuți politici (dacă mai supraviețuiesc) au pensii mai mici decât securiștii care i-au oprimat, pentru că arhivele Securității și ale altor organe represive nu au fost decât parțial desecretizate, întoarcerea anticomunismului refulat capătă forța deprimantă a unui ritual steril.

Suntem într-o fundătură perfectă. Pe de o parte, cu excepția delictelor încadrate sub specia „crimelor împotriva umanității”, toate formele de complicitate la instalarea și menținerea sistemului comunist sunt practic prescrise. Și asta chiar în numele normelor de drept specifice democrației... Pe de altă parte, „dispariția” peste noapte a patru milioane de membri PCR a șters linia despărțitoare dintre nomenclatură – cu tot cu aparatul ei represiv – și acei români care au intrat în partidul unic din motive de oportunism (să-i zicem benign). Cum să mai identifici marii vinovați într-o masă de „aparținători” evaporați? Cum să faci trecerea de la turnători (care pot fi văzuți, adesea, ca victime ale unui regim bazat pe delațiune) și cei, cu mult mai perverși, care i-au recrutat? În plus, marii vinovați au devenit ei înșiși acuzatori, uneori chiar în numele anticomunismului! Ba se prezintă drept deținuți politici (dacă sunt pedepsiți pentru jaful la care s-au pretat), ba îl demonizează pe Traian Băsescu – președintele care a condamnat oficial crimele comunismului – mai mult decât pe Ion Iliescu, președintele care „a făcut totul” pentru a le băga sub preș. Ambiguitatea generată de această perpetuă nedespărțire a apelor îi face acum pe cei mai tineri să caute cu orice preț (și la întâmplare) vinovații de serviciu pentru

strâmbătatea democrației noastre de fațadă. Moștenind o societate lipsită de claritate morală, noua generație tinde să culpabilizeze la grămadă generația propriilor părinți. Firește că, din perspectiva bunului-simț, nu poți face din oricine a trăit comunismul nici o victimă a lui, nici un autor moral și material al crimelor de care vechiul regim s-a făcut vinovat. Mă veți întreba ce recomand în asemenea circumstanțe? Pe lista mea sunt câteva puncte nerezolvate, pe care le consider mult mai urgente decât aderența juvenilă a domnului Mihai Șora la PCF sau PCR: desecretizarea integrală și imediată a tuturor arhivelor produse de serviciile secrete comuniste. Un Muzeu al Comunismului (care să corespundă simbolic celui deja schițat al Holocaustului). Programe școlare care să extindă timidele capitole despre fostul regim. În fine, un dram de iertare creștinească, pentru a ieși din paradoxul unui anticomunism fanatic, dar fără rezultate palpabile.

Presiunea celorlalți

Trăim într-o epocă a *viralizării*. Cum omenirea nu pare să mai știe încotro se îndreaptă – și cum ar putea afla asta, de vreme ce nu mai e capabilă să distingă între bine și rău? –, resursele noastre de entuziasm se îndreaptă aleatoriu, ici și colo, în funcție de curenții faimoaselor „emoții colective” amplificate de *social media*. Cotidianul tern și sterp se strălumineaza subit, prin aprinderea pe hartă a unui punct luminos, ca un girofar de ambulanță care străbate noaptea. Așa a devenit celebră localitatea Ditrău, județul Harghita, România. Un loc unde, în mod normal, nu se întâmpla nimic notabil, cel puțin nu după criteriile senzaționaliste ale presei. Cui îi păsa de acea comună secuiască zidită în rutina ei agricolă și pastorală, cu oamenii săi enclavizați lingvistic, dar conectați la Duna TV? Rarii automobiliști în trecere abia băgau de seamă plăcile de la intrarea și ieșirea din localitate. Nimeni nu cita toponimul acela discret, nimeni nu bănuia că acolo s-ar putea consuma vreo dramă. Iată că nu doar fiecărui individ îi sunt sortite câteva minute de celebritate, așa cum prevăzuse Andy Warhol, ci și așezărilor omenești, dacă întâmplarea face din ele scena unor alegeri morale semnificative la o scară mai amplă. Nu mai reiau faptele, căci ele sunt arhicunoscute. Ba chiar au ajuns în presa din fostul Ceylon sau

în cea franceză. Preotul catolic din fruntea mulțimii de „ditrăieni” porniți la luptă cu brutarii din Sri Lanka a fost criticat de ierarhia sa. Șefii actuali și recenți ai UDMR s-au delimitat prin comunicate oficiale fără echivoc. CNCD s-a „autosesizat” în speță, poliția și procuratura au reacționat prin cercetări amănunțite. Nenumărate opinii, prevalent negative, s-au exprimat pe Facebook. Majoritatea românească a produs glume și *memes*, reiterând mitul conform căruia „ai noștri” înșiși nu sunt bine primiți în acele teritorii care-și slăbesc „autonomia” pe măsură ce o revendică mai apăsat... Culmea, legendele despre șovinismul maghiar (care, ca orice legendă, conțin „un sâmbure de adevăr”) sunt legate tot de *pâinea* pe care, chipurile, n-o poți obține pe acolo dacă vorbești românește. Rasismul altora e cu siguranță mai detestabil decât propriul nostru rasism...

Cazul Ditrău confirmă faptul, mereu neglijat, că ideile au consecințe. Sigur, naționaliștii noștri au profitat de el pentru a expune presupusul contrast dintre Ungaria „iliberală” a lui Viktor Orbán și, ca să zic așa, România „liberală” a lui Ludovic Orban. Dincolo de asemenea comparații voit avantajoase – și de confluența insolită dintre srilankezi și secuii din Harghita –, rămân valabile constatările antropologiei culturale: suntem tribali, teritoriali, așa că ne protejăm prin atavisme ostile alterității. Demonizăm diferența (de culoare, limbă, cultură, etnie, religie etc.). Și putem drege aceste ajustări prin educație civică, umanistă, adică prin gândirea sinceră a universalității creștinismului, căruia, patrimonial și spiritual, îi aparținem. De curând, Universitatea Catolică din Louvain a încheiat un protocol cu academia de formare și cercetare în studii islamice. Profesorii catolici

îi vor școli într-ale integrării și *valorilor comune* pe viitorii imami belgieni, căci așa a recomandat o comisie parlamentară întrunită după atentatele teroriste care au lovit Bruxellesul la 22 martie 2016. Presa francofonă salută acest „pas către instituționalizarea islamului în Belgia", iar prietenul român care mi-a trimis linkul mă întreabă, pe Messenger, dacă asemenea „deschideri ecumenice" nu reprezintă un compromis exagerat sau chiar o mărturisire a eșecului. Ciudată situație! Căci creştină este temerea față de lățirea islamului într-un spațiu modelat istoric de Evanghelie, așa cum creştină este și deschiderea spre dialog, pornită dintr-un sublimat impuls misionar. Legitimitatea apărării propriei identități culturale se ciocnește de nu mai puțin legitima intenție de a stabili o antantă interreligioasă, în interiorul unei democrații europene consolidate. Noi, cu al nostru Ditrău, suntem încă intransigenți și gata să ne baricadăm, deși e clar că rațiunea economică va continua să încurajeze importul mâinii de lucru din Asia și Africa. Occidentalii, extenuați de propriul rafinament intelectual, dar și pățiți nemijlocit în materie de terorism, caută calea de mijloc.

Spre amintire

Mă simt legat sufletește de săptămânalul *Dilema veche* și mă bucură temeiurile longevității sale pe o piață dificilă. Să reziști un sfert de secol într-o țară postcomunistă, zguduită de tentația experimentului efemer, reprezintă, ca atare, o performanță. La fel de notabilă se dovedește capacitatea succesivelor echipe de a acomoda, din mers, diferite sensibilități generaționale. De la începuturile sale, iubitul hebdomadar – dimpreună cu neschimbata lui grafică retro – a urmărit să cultive public *virtutea moderației* (dragă mie ca resort al etosului conservator). Nu ajunge să urli ca să ai dreptate, nu e cazul să crezi că adevărul e mereu (și unilateral) de partea ta. Câștigi mai mult, intelectualmente, dacă salvezi nuanțele și lași loc unui spațiu flexibil, care propune, în filigran, asocierea mereu fertilă dintre dubiul autoironic și cugetarea critică. Din păcate, fără să dispară (precum atâtea sute de alte publicații mai puțin vitale), revista s-a însingurat în marele zgomot al unei vieți publice tot mai polarizate, copleșite de rumoarea insistentă a imposturii și de campionii feluritelor fanatisme fără apel. Știu, direct de la sursă, că actualul redactor-șef se luptă pentru serenitatea lăuntrică a redacției, pentru prezervarea unui ton urban, prin evitarea polemicilor stridente și a opțiunilor

monocrome. Fără amenitatea diplomatică a domniei sale, teamă îmi este că revista și-ar putea falsifica tradiția.

Nu e mai puțin drept că timpurile s-au schimbat. În anii '90, a susține o rubrică la „DV" implica un soi de aură acum estompată. Duse sunt vremurile când „lumea bună" (din marile orașe) proceda la rituala lectură „sabatică" a noului număr, în formatul clasic de print. Fiecare semnatar avea cercul său de fani necondiționați. Orice articol peste măsură de reușit producea ecouri reverberate monden. M-am întâlnit, ani de zile, cu distinși necunoscuți care-mi spuneau că mă citesc regulat și îmbucurător, mulțumindu-mi pentru folosul astfel dăruit. În primul deceniu de după *Evenimente* (numite în fel și chip), pagina *Din polul plus* reunea cele mai prestigioase analize ale faptului religios, prizat cu fervoare în toate mediile culturale văduvite de el sub vechiul regim. Exista pe atunci (în siajul lui Eliade și Culianu) un fâțiș interes pentru morfologia comparată a sacrului, dar și o conjuncție între civismul antitotalitar și regăsirea libertății religioase. După deceniile materialismului dialectic oficial, elita se răcorea metafizic și privea ortodoxia ca pe un tezaur spiritual oportun restituit. Se consuma acolo, în fond, ultima expresie a memoriei interbelice, adică a epocii care celebrase întâlnirea modernă dintre teologie și științele umaniste, consacrând o pleiadă de gânditori remarcabili. Și tot acolo se asuma, în premieră, dialogul ecumenic, prin care societatea noastră, anchilozată în poncifele național-comunismului, începea să descopere „lumea largă": eram încă săraci și dramatic decalați, dar ne străduiam să „revenim în Europa"...

Acea bună așezare obiectiv „ascetică” și naiv-entuziastă s-a risipit. Scriu această evocare nostalgică în vreme ce pe ecranul laptopului pulsează anunțuri pe WhatsApp, noi e-mailuri și conversații pe Messenger. Distanțarea benedictină și răgazul studios au devenit simple fantasme în acest cazan românesc unde fierb toate urile, simplificările partizane și mistificările. Nu doar că istoria nu s-a sfârșit într-un rai liberal-democrat și că ideologiile nu și-au dat duhul, ci dimpotrivă: mergem mai departe, fără să scăpăm de carcasa înregimentărilor și fără să fi transformat experiențele trecutului recent în surse sapiențiale de viață decentă. Ne-am căptușit în schimb cu mase de *bloggeri*, *vloggeri*, *influensări* și comisari politici (deghizați sau nu în jurnaliști) care dau note, măsurând riguros ba *alinierea-la-ce-trebuie*, ba devierea eretică de la adevărurile unice, oriunde s-ar plasa ele, între stânga neomarxistă și dreapta legionaroidă. Într-un asemenea cadru irespirabil, dilema pare tot mai veche...

Un documentar de nota 10

Generația mea (născută la începutul anilor ’60) a aflat cuvântul „ecologie” din revista *Prisma*, editată de Ambasada RFG la București: în anii ’80, conceptul de *natură-casă-a-ființei* ne era străin, chiar dacă îi redescopeream pe gânditorii presocratici, via Heidegger... În școala comunistă, aveam de-a face numai cu gigantismul industrial și reprezentarea naturii dezlănțuite, care va fi până la urmă supusă de voința Omului prometeic. Natura aceea turbulentă nici nu prea avea de ales: forța ingineriei, a științei, a rațiunii și a progresului economic planificat se impunea implacabil, punând capăt mileniilor de frică, beznă și nesiguranță care definiseră condiția umană înainte de marea emancipare specifică Modernității. Abia generația postcomunistă a redescoperit natura ca aliat, mister, sursă de energie, spațiu de regenerare și prilej de comuniune cu Viața însăși. Copiii care au crescut cu National Geographic Channel, Discovery Channel și alte asemenea stații TV „naturaliste” au fost și prima serie de români interesați de sporturile în aer liber, de prezervarea unor situri amenințate sau de campaniile globale susținute de Greenpeace. Până astăzi, tema biblică (omul va coloniza planeta ca suveran predestinat al ei) și tema neopăgână (Mama Natură, izvor de șarm și vindecare perpetuă) se amestecă în imaginarul nostru colectiv,

disputându-și prioritatea și căutând o sinteză care să împace dezvoltarea și supraviețuirea speciei. Unii caută o singură cale, condamnând orice compromis. Alții își dau seama că excesul ideologic produce mitologii înșelătoare, de care e bine să ne debarasăm. Adevărul este că nu ne-am decis: vrem și dezvoltare rapidă, și prezervarea naturii! Această dilemă nu și-a găsit soluția nici în viața politică, nici în dezbaterile academice sau în opinia publică. Pentru a ne convinge, e suficient să rememorăm saga în coadă de pește a Roșiei Montane...

Iată însă că un film memorabil – *România neîmblânzită* – aduce cele de mai sus la ceasul tehnologiei contemporane: un documentar verde, care ne livrează sinteza principalelor frumuseți naturale din țara noastră, punând la bătaie filmări subacvatice sau cu drona, precum și scene de *close-up* adunate într-un scenariu contrapunctic – o natură virgină, atemporală, din care omul lipsește (sau a dispărut, lăsând numai vestigiile Histriei) e în final deschisă pedagogic spre omul responsabil, invitat să priceapă că nu are niciun merit pentru că locuiește un teritoriu supradotat prin biodiversitate; meritul apare doar din momentul în care el protejează patrimoniul natural moștenit. Adică atunci când nu mai e un consumator necioplit, ci un partener lucid, tandru, proactiv, energic în autolimitarea lui sapiențială. Am privit încântat rezultatul acestei munci de echipă (cu vocea lui Victor Rebengiuc și o coloană sonoră de mare acuratețe) și mă bucur că grupul Auchan Retail (comanditarul) a investit inteligent în capitolul *corporate social responsibility*, cam precar ilustrat în multinaționalele din România. Produsul – filmat timp de un an, prin traversarea celor patru

anotimpuri – merită să fie proiectat în toate şcolile din țară, pentru că reușește să instruiască fără să devină soporific, dar și pentru că oferă un catalog exhaustiv al speciilor care dau preț zestrei noastre biotopice: berzele, pelicanii din Deltă, acvila carpatică, ursul brun, râsul carpatin, zimbrul (fie el izolat în rezervații), lupii, caprele-negre, morunul, șarpele-de-apă și multe alte viețăți solemne sau umile, adunate într-o dioramă palpitantă.

Autostrăzi n-am tăiat peste munți, așa că minunățiile naturii noastre sunt încă ferite mai mult prin subdezvoltare decât printr-o cultură ecologistă devenită bun intelectual obștesc. Or, tocmai asta vrea să ne indice documentarul: că *neîmblânzirea* nu trebuie să fie un efect, ci un scop. Acum, dacă te uiți la alte națiuni europene (spaniolii, italienii, britanicii etc.), poți vedea că interesul capitalist a distrus până nu demult mai tot ce posedau ca patrimoniu natural. Dar vezi și că noua conștiință geoecologică răstoarnă tendința, corectând excesele și restaurând potențialul (păduri, ape, specii periclitate) cu o viteză elocvent-optimistă. E o chestiune de politici publice și de educație. Venind mai la spartul târgului, am putea reține bunele practici, compensând măcar acum dezastrul prin care oricum am trecut (dată fiind industrializarea superpoluantă din deceniile comuniste). *România neîmblânzită* ne dăruiește o lecție de bun-simț și un respiro spiritual de care chiar avem cu toții nevoie. Nu ratați vizionarea!

Atunci și acum

Pe 16 decembrie 2019 – 30 de ani de la *începutul timișorean al sfârșitului* – Patriarhia Română a organizat o seamă de evenimente comemorative. A făcut-o în compania domnului Octav Bjoza (viguros exponent al foștilor deținuți politici) și cu atenția concentrată asupra celor pieriți la revoluția anticomunistă, martiri care n-au consimțit nici aici, nici dincolo deturnarea acesteia spre folosul câtorva conspiratori anticeaușiști din sânul nomenclaturii. Chit că festivismul cifrei rotunde amintește ticurile vechiului regim, putem spune că, în acest decembrie, merită mai mult ca oricând să facem un bilanț: trei decenii sunt necesare maturizării unui prunc, tot atâtea au consumat esențialul generației din care fac parte și au ritmat articularea dificilă a unei democrații românești. E chiar un prag când repetatele promisiuni și constatări despre *finalul tranziției* nu mai permit amânări! Sigur, deschidem alt capitol de istorie națională cu scadențe obsedante: justiția nu a pedepsit vinovații de crimele din decembrie '89 și de la mineriadele următoare. Condamnarea regimului comunist în parlamentul țării (2006) s-a lăsat cu lătrături vadimiste și prea puține recomandări concretizate. Nu avem un muzeu național dedicat crimelor comunismului. Ideologia difuză a statului rămâne impregnată cu teme național-comuniste.

Surse media (care difuzează non-stop cinematografia Epocii de Aur) alimentează „nostalgia" nefondată a unor vârstnici manipulați încă din tinerețea lor. De statuie se bucură poetul A. Păunescu (talentat, dar vinovat, printre alții, de umflarea lui Ceaușescu la dimensiuni mesianice), și nu modest-ireductibila țărancă Elisabeta Rizea, adevărat simbol al rezistenței... Toate aceste date, repetate până la sațietate, arată forța stagnării și perversiunea tacticii de supraviețuire la care au recurs vechile „structuri". Ele nu pot însă eclipsa partea luminoasă a intervalului în care vom fi trăit: UE, NATO, dezvoltare economică, o nouă generație aerisită occidental și conectată la revoluția digitală, acomodarea cu o conștiință civică mereu mai alertă, emergența unei culturi a voluntariatului, transformarea colorată a decorului nostru cotidian (arhitectură, 4G, noi profesiuni și servicii)... Însumarea dinamică a respectivelor evoluții face din comunism o prezență tot mai spectrală, cu puls de muribund și figură deja cadaverică.

În programul rânduit de Patriarhie, alături de Preafericitul Patriarh Daniel, am vorbit la inaugurarea expoziției menite să reconstituie condițiile în care am publicat primul număr din *Vestitorul Ortodoxiei Românești*, la final de decembrie '89. Se mai trăgea încă pe străzile adiacente Tipografiei Institutului Biblic. FSN abia se constituise. Ceaușeștii ieșiseră brutal din scenă, fiind prezentați drept unicii responsabili ai tuturor maleficiilor. Direcția țării stătea pe o muchie ambiguă. Totuși, dintr-o îndelung exersată lașitate și prin reflexul solid antrenat al „adeziunilor", curgeau deja declarații de amor față de noua putere. Primul număr *VOR* – ale cărei pagini scanate au fost expuse,

la mari dimensiuni, în sala Europa Christiana din palatul patriarhal – reflectă fidel intersecția dintre vechi și nou în noul vechi context... Semnăturile unor tipi cu musca pe căciulă se învecinau cu ale celor necompromiși: personalități clericale sau mirene care, sub felurite vocații, aveau să ilustreze eliberarea Bisericii din cușca totalitară. Nici în BOR nu s-au despărțit apele la modul „mozaic". Și acolo s-a produs o coabitare cețoasă între foști și viitori... Restaurația și inovația și-au dat mâna într-un amestec tipic autohton. Mă bucur însă că am trăit, ca june redactor, aventura acelei exaltante ruperi de lanț. În primele luni din 1990, travaliul libertății avea să se intensifice dinăuntrul Grupului de Reflecție pentru Înnoirea Bisericii, unde m-am regăsit alături de actualul Întâistătător al BOR și de figuri distinse, precum Bartolomeu Anania, Dumitru Stăniloae, Horia Bernea, Justin Marchiș, Sorin Dumitrescu, Octavian O. Ghibu. Am lucrat onest, am făcut tot ce-am putut și mai ales ce trebuia să facem...

Ca la noi...

Începând cu umanismul renascentist, Prostia și-a meritat majuscula alegorică, funcționând ca materie primă a distopiilor paradoxale (*encomium moriae* etc.). Tendința s-a combinat perfect cu pesimismul antropologic al Reformatorilor (pentru Luther, omul căzut în păcat e un „buștean"). Revoluția copernicană – care avea să-i inspire lui Pascal „teroarea spațiilor infinite" – a completat dezvrăjirea geocentrismului biblic în care omul juca măgulitorul rol de rege al Creației. În fond, modernitatea a început printr-o detronare autocritică a urmașilor lui Adam: ei nu mai sunt culmea rațională a faptului cosmogonic divin, ci mașinării stricate, sedii ale corupției, citadele ale unei animalități prost domesticite, pe care numai raționalismul abstract-autoritar al Luminilor avea să-l repună pe drumul cel bun al ordinii publice forțate (deci al binelui comun obținut prin impactul educației obligatorii și disciplina statului-gestionar). Odată ce modelul ptolemeic dispare, oamenii vii se simt furnici nemernice într-un univers înfricoșător, nimicuri fragile, pe care numai ideologia căii unice îi poate pune la treabă eficient, în lupta cu misterul și în religia științei. Totalitarismele veacului trecut au desăvârșit macabru ingineria socială care a înlocuit, pe un fundal scientist, anticlerical și agnostic, străvechiul personalism al teologiei patristice.

Dacă, în Evul Mediu, societatea oprima individul prin abolirea corporatistă a mobilității sociale pe verticală, în Noul Timp, indivizii se supun legii și imperativelor științifice (numai bune pentru a justifica dictatura, cultul progresului și militarismul etatist). În această complicată dialectică, prostia devine aliatul obiectiv al Puterii. Ea nu mai e sursă semirustică de satiră amuzantă, cât obscuritate geometrizată, stihie canalizată, Leviathan orb.

După statistici poate discutabile, românii au un IQ mediu situat în ultima treime a tabloului european. Asta pentru că suntem pe jumătate țărani și pentru că național-comunismul a funcționat prin contraselecție, descurajând performanța în liberă competiție și încurajând excepția propagandistică (sport, olimpiade școlare). Când un român își demonstra natura eminentă, el nu servea drept model chemat să ridice media, ci doar ca piesă într-o vitrină menită să demonstreze superioritatea lumii sovietice asupra celei capitaliste. Elevi dopați la fel de necinstit ca și sportivii de top aveau doar misiunea de a confirma avantajul comparativ al utopiei bolșevice.

Apoteoza vizibilă a prostiei (mediocritatea adulată și promovată pentru calitățile ei „liniștitoare") a continuat în postcomunism, inclusiv prin democratizarea universității în detrimentul oricărei selecții meritocratice. Tot ce fusese rău în vechiul regim s-a reciclat la o scară amplificată sub cel nou, cu ajutorul populismului demofil (masele au rămas pe stadioane, puse să strige ce trebuie, și după trei decenii de presupusă libertate). Așa se explică (dacă privim atent) clivajul dintre elita progresist citadină și utilizarea politică a „poporului" ca masă anonimă, solicitată să legitimeze

stagnarea. Clivaj? Mai mult decât atât: luptă deschisă pentru cucerirea puterii. Tehnocrație versus tirania majorității. Dincolo de dramaturgia acestei coliziuni, numai Biserica operează cu un concept (*poporul lui Dumnezeu*) care, prin viața liturgică, devine fapt comunitar solidar și coerent. În spațiul eclezial găsești, sporadic intersectate, toate categoriile amintite: și intelectuali, și țărani, precupeți, lume provincială, lideri politici; dacă n-ar exista acest teren de aterizare comună, lupta epică dintre emanciparea prin cultura inteligenței și conservarea stării de fapt posttotalitare s-ar fi convertit într-un război civil. Riscul n-a dispărut. El e doar atenuat și temporizat prin impactul retoricii evanghelice (introdusă în autoportretul nostru identitar). Trăim deocamdată în labirintul vulgarității plebiscitate, al violenței simbolice și al unor bătălii de culise, transpuse în minciună mediatică. Știu că e trist și deprimant. M-am străduit să vă arăt de ce.

Cum să n-o iei razna...

Fără vector politic, dar activ în dezbaterile din mediile digitale, un anume „conservatorism" românesc devine, prin vocile sale mai influente, un nihilism de semn schimbat. El funcționează ca rezervor al frustrărilor/spaimelor colective, fabrică de mitologie defensivă și mioritic „loc de dat cu capul". Înainte de orice, acest soi de „conservatori" sunt convinși că Occidentul are zilele numărate. Civilizația euro-americană e doar o carcasă goală, unde hoardele progresiste – „elitele liberale", birocrații fără suflet și capitaliștii globaliști – organizează un mare banchet funerar. În Occident, ni se spune, „nu prea mai e loc de creștinism". Practic, populația stupidă din aria de referință a apostaziat, fiind deja zombificată prin perversa inginerie socială a „elitelor liberale". Prin invazia neomarxistă a universităților, prin operațiunile federaliste ale perfidei Comisii Europene și în fața unui public amețit de propagandă, Vestul Europei (ne limităm deocamdată la el) nu mai are memorie istorică, se pregătește să înlocuiască autohtonii printr-un miliard de refugiați, va orchestra trecerea oficială la islam și va declara dictatura forurilor anonime, care controlează tot, supun pe fiecare și pedepsesc aspru devierile de la linia oficială. Așadar, urmează o eră ciudată: mase de arabi și africani vor pune finalmente în practică agenda LGBT, vor

interzice creștinismul și se vor dedica studiilor de gen, apărând eroic mantrele corectitudinii politice. *Șaria* și PC. Educație axată pe *gender fluidity* și lecturi coranice în parlamentele capitularde.

În fața acestui dezastru inevitabil, Estul postcomunist și pravoslavnic pare ultima redută a Tradiției. Adevărata Europă s-a născut în Balcani și tot în Balcani va supraviețui. Aici, oamenii sunt lucizi, nu pot fi cumpărați sau corupți, resping cu acuitate critică valurile de *fake news* și sunt gata să se opună, până la martiriu, acestei diabolice operațiuni de impunere a falsului progres, bazat pe reînvierea tehno-libidinală a comunismului. Căci aici, în Estul postcomunist, va fi declanșată adevărata revoluție „conservatoare". Ce salvează ea? Nu Vestul, întrucât – după cum am stabilit deja – acesta e aproape defunct. Ne vom salva practic pe noi înșine: ruși, bulgari, sârbi, români (nu e clar ce vor face grecii, însă Muntele Athos e cu noi). Vom instaura o teocrație pravoslavnică, în opinci și ițari, mândri că suntem ce suntem, convinși (ca răposatul Vadim) că vom fi chiar mai mult decât atât... Vom ieși din Uniunea Europeană, acest laborator al falsei libertăți sub control tehnocratic, vom denunța Alianța Nord-Atlantică, sub paravanul căreia profită nerușinat corporațiile din industria de armament. Ne-am săturat de amestecuri străine în treburile interne. Nu mai suportăm umilința acestui colonialism ideologic (MCV etc.) care ne pârjolește datinile și ne strică pruncii. Vom reinventa o Românie liberă, suverană, independentă, autosuficientă economic, pură, daco-getică: o gură de rai, unde totul – de la sinaxare până la roșiile noastre românești, cu gust de roșie – strălucește de virtuți străbune

poate modeste, dar sigur salvatoare. Cum ar veni, pentru a respinge pretinsul comunism islamo-liberal al Vestului muribund, vom *pune o cruce* deasupra comunismului real, resuscitat prin eroicele noastre falange „conservatoare”. Să sacralizăm *trecutul recent*, căci altul n-avem, așa cum nu mai avem boieri sau *titumaiorești*. Ce avem *noi* e, oricum, mai bun decât ce n-au știut *ei* să păstreze...

Stați puțin: toate astea n-au niciun sens? Sunt fantasmagorii ridicole? Simptome ale nevrozei de subdezvoltare? Premise ale unui eșec național iremediabil? Dovezi ale disonanței cognitive transformate în doctrină? Realitatea e un pic diferită... Fără un conservatorism prooccidental, anticomunist și capabil de analiza realistă a riscului de o nouă fractură Est-Vest, lupta oarbă cu „progresismul” nu face decât să alimenteze deriva iliberală spre autoritarism, enclavizare postsovietică și democrație dirijată. Sau asta e singura „tradiție” de care, până la urmă, ne învrednicim?

Cronica optimistului

Ne furăm singuri căciula (specialitate proverbial românească). Pentru că impostura, tot mai extinsă în viața socioprofesională din țara noastră, nu e o sursă de echitate și nici de diversitate, cât una de monotonie a dezastrului. Impostura răstoarnă firescul unei stratificări sociale care ar fi avut vocația de a ne dezvolta comunitar, prin ridicarea continuă a „nivelului mediu". Cine o încurajează? Pseudo-școlile doctorale scandalos „acreditate", mita acceptată de profesori nedemni, presiunile politice și indiferența bășcălios-neputincioasă în care se complace „marele public". Ne-am trezit (deși vorbim de un proces care a început încă din anii 2000) în fața unei imposturi masive, sistemice, devastatoare, pe care nici satira, nici indignarea civică n-o mai pot corecta. Acum intrăm în faza acută de acumulare a efectelor sale toxice. Puterea de orice fel (politică, instituțională, morală, profesională, intelectuală) este alterată în fond și distorsionată în formă. Cu atâția impostori laureați, oamenii de reală valoare sunt fie tolerați la marginea sistemului (dacă își țin gura și nu revendică poziții evidente), fie evacuați sub cele mai perfide sau meschine pretexte procedurale. Nici nu mai știm ce înseamnă *prestigiu.* Fabrica de impostori, cu secțiile sale robust finanțate și protejate, funcționează la foc continuu. Bunul-simț, ca și

simțul critic sunt mărfuri de contrabandă, așa cum locurile unde pâlpâie încă excelența au căpătat un aer clandestin. Performanța, câtă mai este, intră la categoria *underground*. Dacă țin la propria luciditate, voi spune că – dincolo de Carpați (și până la Vladivostok) – lumea postcomunistă și-a înghițit voma: nu și-a revenit din maladia spirituală a utopiei bolșevice. Anticorpii democratici s-au oprit în Europa Centrală. Noi am rămas afiliați la un soi de spațiu postsovietic în care democratura, statul captiv și *idiocrația* mafiotă au avut un cert câștig de cauză.

În tot acest poligon al eșecului istoric repetat, valoarea ireductibilă a persoanei umane a picat testele de stres al tranziției. Băltim într-un colectivism inerțial, asortat cu demagogie patriotardă, modernitate de carnaval și ipocrită condamnare a recentului trecut totalitar. Se simte oriunde (în relația stat-individ, în sistemul medical, în cel de justiție, în educație și în media) disprețul total față de drepturile pozitive ale cetățeanului-cobai. Transformarea democratică, pilotată de elite liberale modeste numeric și instrumentalizate decorativ, și-a pierdut orice dinamică. E o lume cenușie, sub sclipirea iluzorie a unui mimetism occidental involuntar parodic. Nu mai suntem în comunism, dar nici nu am devenit altceva cu o identitate clară. O identitate distinctă se construiește prin cultul meritocratic al competenței, pe o piață nemonopolistă, într-o economie realmente liberă și sub protecția unor instituții funcționale, dominate de reguli și criterii stabile. E clar că – și dacă ne-am propus așa ceva – nu am ajuns *acolo*. Am eșuat într-un circ provincial, cu numere de agramatism caragialesc și artiști ai nulității glorificate bâlbâit. Un circ cu gladiatori mediatici

și academicieni de mucava, într-o maree de zgomote absurde, care acoperă moartea discretă a celor înfrânți. Numiți un singur domeniu scutit de ridicolul imposturii și de tirania lăbărțată a mediocrității autocelebrate! Faceți o listă cu personalități încă nebălăcărite! Suflați-mi un nume de lider autentic! Arătați-mi sensul pe care-l urmăm, ca națiune, în acest an centenar pavoazat ca o „Cântare a României 2.0"! Dăruiți pesimismului meu remediul listei cu motivele *obiective* care ne fac, acum și aici, respectabili în ochii „partenerilor europeni"!

La urma urmelor, pesimismul însuși devine o parte din opereta unui exorcism colectiv ratat. Suntem unicii spectatori ai unui vodevil urmuzian, compus din minciuni pioase, halucinații recurente și contrafaceri aproape desăvârșite. Să râdem așadar de noi înșine, cu un hohot macabru, doldora de bună dispoziție vitală.

Arta pierdută a dialogului

Nu exagerăm dacă punem *Dialogurile* platoniciene la temelia civilizației europene. Ele au fost atât de influente încât a existat și o modă patristică a „simpozionului". De fapt, nu era la mijloc un manierism academic. Părinții Bisericii primare îl prețuiau pe Platon, dar trăiau mai cu seamă în intimitatea textelor evanghelice și „asistau", imaginar, la multitudinea dialogurilor susținute de însuși fondatorul noii religii: Iisus Hristos intră în conversație cu ucenicii și urmașii Săi, dar și cu adversarii Săi redutabili (inspirați de prostie, fanatism și rea-voință). Genul dialogic a fost pe larg ilustrat în vremea Renașterii și a umanismului erasmian. Și romanul clasic alternează descrierile cu dialogul direct dintre personaje. În fond, arta dialogului menține societățile noastre în priza comportamentului uman, definit prin dominarea instinctelor agresive și părtășia cunoașterii. Firește, nu orice tacla implică disciplina antisofistică a maieuticii socratice. Viața curentă ne oferă cu precădere conversații anodine, lipsite de miză filozofică. Oriunde s-ar situa interlocutorii – și tema lor –, ei profită însă de igiena convorbirii, testându-și astfel inteligența, simțul critic, aptitudinea de a progresa prin dezbatere argumentată sau măcar simpla bucurie de a sta laolaltă.

Generația mea, formată intelectual în anii ’80, are de ce să fie obsedată de toxicitatea comunismului terminal și de prelungirile sale insidioase în deceniile „tranziției”. Cred că fostul regim a început, cu un succes durabil (și complicat azi prin vacarmul cacofonic din *social media*), să otrăvească nu doar arta dialogului (la care participă vorbitorii educați), ci simplul fapt de a vorbi liber cu altcineva. Acel regim după care tot mai mulți români „plâng” (mai ales pentru că nu l-au putut cu adevărat disloca) a transformat alteritatea într-o sursă de dușmănie și conversația într-o capcană. Ne-a făcut să ne vedem aproapele nu ca pe un aliat posibil – sau ca pe un semen inofensiv –, ci ca pe un inamic perfid, gata să ne toarne la Securitate și să ne strice rostul. Moștenim această societate a suspiciunii generalizate. Când deschizi ușa unei săli publice sau pe cea a unui compartiment de tren, percepi figurile necunoscute cu care urmează să dai ochii ca pe tot atâtea surse de anxietate și amenințare potențială. Colocvialitatea balcanică a regățenilor sau politețea crispată a ardelenilor din România precomunistă (atât de amuzant surprinse în schițele lui Caragiale) au fost, practic, înlocuite prin mitocănia preventiv-ostilă și mutismul unor solilocvii paranoice. Firește că există excepții insulare, firește că refuzăm această disoluție a schimbului ideatic, pentru că îi resimțim carnal negativitatea! La fel de naturală e și epidemia depresiei, căci pricepem tot atât de clar imposibilitatea de a repara, într-o singură generație, mutațiile introduse prin ingineria socială a terorismului comunist. Ce e încă și mai trist ține de sentimentul multora (printre care mă număr) că, departe

de a se „drege”, metehnele mutantului generic numit „omul nou” nu fac decât să se amplifice, tot mai obscen.

Unde mai are loc un adevărat dialog în România „Centenarului”? Cei chemați de Constituție să îl organizeze dorm sau contribuie cu toate puterile la adâncirea faliilor colective tot mai vertiginoase. Orice tabără ai izola din acest ansamblu eteroclit, nu vei găsi în agenda ei decât radicalism surd și orb. Etichetări sumare, la grămadă. Stigmatizări în grup. Respingerea oricărui „compromis” (de parcă democrația ar putea funcționa, chiar și o lună, fără negocieri continue). Înstrăinat în propria țară, însingurat într-un cerc restrâns de prieteni, observ tristul spectacol al acestor inflamări exclusive ca și cum aș privi, de pe mal, incendiul de la bordul unei *navis stultifera*. Fiecare are dreptate împotriva tuturor. Admirația e răstălmăcită ca *pupincurism*. Nu apucăm să recunoaștem vreun model, pentru că-i cerem perfecțiunea clar interzisă muritorilor. Înțelepciunea poporană susține că, dacă vrea să „piardă” pe cineva, Dumnezeu îi ia aceluia „mințile”. S-ar spune că ne-am instalat, durabil, într-o asemenea situație. Un ospiciu labirintic.

Arhaisme

În volumul său *Fragmentarium* (1939), Mircea Eliade face apologia arhaității pe baza convingerii că gândirea simbolică a societăților tradiționale deține o egală demnitate cu metafizica sau creațiile culturale ale societăților istorice: deși diferită, mentalitatea prelogică a „primitivilor" nu e cu nimic mai prejos decât *Iliada*, piesele lui Shakespeare sau filozofia lui Bergson. Eliade prelua această teză de la pionierii etnologiei și antropologiei occidentale, care făceau explorări pe teren, cu fondurile și „ochelarii" unor imperialiști și misionari ai „civilizației". Deși a fost acuzat de fascism (adică de supremație albă) – și, formal, chiar a fost un apropiat al Gărzii de Fier, via Nae Ionescu –, viitorul guru de la Chicago era mai curând un precursor al protocronismului românesc din anii '80. Ca intelectual complexat și dornic să-și înscrie națiunea în rândul lumii, el susținea cu ardoare că numai plonjonul în arhaitate va arăta „Europei" (care se distanțase de Răsăritul postbizantin odată cu înfloritoarea ei Renaștere) virtuțile „spirituale" adânci, arhetipale ale acestui colț de continent aparent întârziat și periferic. Prin culturile neolitice din arealul carpatic, le-am fi fost egali altora, care ne-au lăsat în urmă foarte recent...

Din păcate, ideologii comunismului terminal au recuperat această optică, sprijinindu-se pe reeditarea delirantului

Densușianu, pe candoarea „hiperboreană" a unui Anton Dumitriu și pe erudiția deturnată a unui Edgar Papu – sau pe condeiul oportunist al unor „ierarhi-cărturari", devotați unei ficțiuni *străromâne*, de ordin patristic – pentru a întări, în registru atemporal, ontologia „românească" dezvoltată la Păltiniș de Constantin Noica. Toate aceste încercări de compensare a unor frustrări prin exaltarea unei pleonastice „întâietăți originare" nu au primit drept de cetate în viața academică euro-americană, degenerând treptat în triviale teorii ale conspirației, la limita ridicolului (panoul subteran de comandă de sub Sfinxul din Bucegi și alte asemenea parascovenii hilare). N-am făcut decât să (ne) demonstrăm ceea ce era de așteptat, și anume că nu poți *evolua regresiv*!

Și totuși, Eliade avea pe undeva dreptate. Un fond primitiv persistă în societățile noastre europene, fie apusene sau răsăritene. Acest fond e reabilitat prin teoria multiculturalismului, care egalizează pictura rupestră și lucrările lui Rubens (susținând că orice creație non-occidentală e la fel de prețioasă, dacă nu chiar superioară creațiilor „omului alb, mort, protestant" etc.). Guy de Maupassant a scris o povestire intitulată *Madame Baptiste*, care descrie soarta unei fetițe de 11 ani, violată de valetul Baptiste, pe care mica ei societate provincială o stigmatizează, împingând-o finalmente spre sinucidere (deci și spre refuzul unei înmormântări creștinești, de care avea parte orice om onorabil). Această tabuizare a victimei, ca țap ispășitor, lucrează și în România actuală, unde coabităm cu o majoritate convinsă că femeile agresate sexual sunt, de fapt, vinovate de ce li se întâmplă: după asasinarea Alexandrei Măceșanu, am citit *ad nauseam* relatări și „explicații" care oscilau

deplorabil între „ce căuta acolo?” și răspândirea stereotipului femeii violate, care, în realitatea ei subiectivă, perversă, de ființă inferioară, vehicul al ispitei, „și-a căutat-o”. Dacă societățile occidentale au renunțat treptat la această optică hidoasă (cel puțin de la sfârșitul veacului al XIX-lea, când scria Maupassant), la noi, ideea că victima e impură, obligată să se ascundă (de ochii lumii și în tăcere) pentru că ea poartă de facto culpa celor petrecute rămâne populară. Vesticii au căzut în extrema cealaltă (mișcarea *#metoo* și toate avatarurile ideologice ale feminismului radical), pe când noi ne aflăm abia la începutul unei pedagogii a normalității, într-o ambianță socială machist-balcanică, ruralist-feudală și postcomunistă, unde masivitatea statistică a misoginiei nu poate fi tăgăduită și, după cât se pare, nici nu va fi tămăduită prea curând.

O conversație pe Mess

Mă interesează oamenii și felul în care gândesc. Dialogul cu semenii rezolvă agenda zilnică, dezvăluie mentalități, apropie sau ratează miza conviețuirii civilizate, căci deschide monada fiecăruia către o rețea de semnificații împărtășite. Mai nou, mesageria electronică asociată platformelor de „socializare" ne permite conversații cu persoane care „apar" de nicăieri, pe care nu le cunoaștem în viața reală, dar care ne pot deveni interlocutori de câteva minute. Vă descriu azi un asemenea dialog, iscat dintr-o întâmplare: un om dintr-o comună năsăudeană a făcut următorul comentariu la o postare de-a mea, redistribuită de cineva care mă citește. „Credeți ce spune acest evreu simpatic?" Am intrat mai întâi pe pagina sa, pentru a-i descoperi *profilul*: cvadragenar, rasist, naționalist, admirator al lui Antonescu și, așa cum avea să-mi mărturisească, sigur de faptul că Nicolae Ceaușescu a fost – „95%" – un mare patriot. După o primă serie de insulte nemestecate, pe calapodul atacurilor împotriva intelectualilor prooccidentali din „anii urii" (cei în care USL a distrus ordinea politică similidemocratică din România), insul mi-a declarat că a studiat Teologie-Litere la Cluj, că provine dintr-o familie greco-catolică, dar că a revenit la ortodocși... În primă instanță, înainte de a mă invita la... o bere (cum am fi putut

sări de momentul caragialesc al dezbaterii?), m-a acuzat că am făcut mult rău țării, alături de „Pleșu, Patapievici, Liicheanu (sic!) și Boia”, trădând solul sfânt al patriei care ne-a hrănit. Din cauza asta va fi fost el nevoit să trăiască șapte ani în Anglia și Irlanda, de unde a revenit recent. Presupun că a revenit înfrânt, umilit, căci n-a reușit să se integreze în acele state sofisticate, derutant pluraliste, unde – zice el însuși – „noi suntem confundați cu țiganii”. În realitate, aveam în față un om relativ instruit, căzut în idolatria etnocentrismului ortolegionaroid, pe calapodul „Cântării României” (mi l-a lăudat, extaziat, pe A. Păunescu). Un om care „nu se consideră ratat”, dar se poartă de parcă o mână de căpcăuni, ipostaziați ca dușmani ai poporului (deci și ai săi personali), i-ar fi răpit șansa de a fi fericit, împlinit, echilibrat sufletește și productiv. *Intelectualii!* În pofida acestei „logofobii”, cetățeanul ținea constant să-mi demonstreze că e și el un soi de intelectual, chiar dacă tatăl său a fost muncitor. „Îmi sunteți simpatic! Dar... sunteți din cealaltă strană! Adversar! Sunteți antiromâni! Veți jubila la toate necazurile României!”

Am încercat să-i vindec antisemitismul nu prin faptul că eu nu sunt evreu (și că aș fi putut fi fără să mă schimb în vreun fel), ci amintindu-i genealogia davidică a Mântuitorului și faptul, obiectiv ironic, că el însuși poartă numele unui profet veterotestamentar. Mi-am dat seama că nu va renunța vreodată la clișeele conspiraționiste, contra „iudeomasoneriei”, de vreme ce doar prin ele își poate raționaliza percepția asupra lumii înconjurătoare. De fapt, ciudatul meu interlocutor e un om singur, care-și îngrijește tatăl

(87 de ani și suferind de Alzheimer). Știe că „toate televiziunile sunt aservite politic”, nu are încredere în niciun partid, idealizează o țară mitologică, desprinsă din manualele comuniste de istorie fardată protocronist și caută vinovății abstracte, gata oricând să mute ținta sau să lungească lista.

Nu iau în derâdere faptul că acest dialog cam dadaist s-a încheiat într-o notă irenic-pioasă („Lăudați fie Iisus și Fecioara Maria” și „Doamne ajută!”). Acest final mi-a arătat că numai Dumnezeu ne poate reconcilia, tocmai pentru că trăim într-o societate cu funcția civică dezafectată și mai ales plină de compatrioți solitari, chinuiți de disonanțele cognitive produse prin experimentele manipulatorii ale rețelei secu-pecereriste. Interacțiunea pe care am relatat-o mai sus m-a plonjat într-o speranță echivocă, dublată de o tristețe grea. Căci ce pot cu adevărat să fac pentru a tămădui dezastrul sufletesc și mental din persoana unui conațional care crede că i-am greșit?

Aferim!

Se vede cu ochiul liber enorma harababură în care ne-am instalat. Ea cuprinde totul, într-un soi de furor entropic. Viața politică, instituțională, publică. Tot ce iese din mine la întâlnirea cu toți ceilalți: pe stradă, în universul profesional, pe rețelele de socializare. Societatea românească e copleșită (taman în anul Centenarului) de zgomot și furie. Ea și-a pierdut orice formă de muzicalitate, în favoarea cacofoniei, și orice formă de conlucrare, în favoarea discordiei. Tabere separate maniheic se zidesc în fiecare zi mai adânc în propriile iluzii simplificatoare, enervant de naive, dar cât se poate de agresive în exclusivismul lor văduvit de nuanțe și bun-simț. Acest tablou – care e mai curând oglinda mediatică decât realitatea completă a conviețuirii noastre – ascunde filoanele tot mai timorate ale normalității și performanței. Ajungi să vezi inteligența, cultura temeinică și limbajul urban corect gramatical ca pe niște handicapuri bizare, demne de ascunzișul cel mai secret. Am reușit să compromitem totul, de la ideea de justiție până la întruchipările sale curente și de la terapia prin admirație până la prestigiul unei educații muncite. Antielitismul sistematic propovăduit, în siajul mentalității comuniste, și-a livrat pretutindeni roadele otrăvite. Am căutat peste tot legende, mituri, socluri, perfecțiuni imaginare – cărora

le-am opus o demonologie bufă – obținând finalmente o murdărie repartizată democratic pe toate figurile agorei: politicieni, intelectuali publici, jurnaliști, oameni ai Justiției. E ca și cum ne-am simți bine într-o cocină colectivă, atotcuprinzătoare, din clisa căreia se ridică, doar pentru a se afunda imediat la loc, niște siluete de noroi. Ne-am dedat unui masochism al demascărilor, practicând cu mare entuziasm calomnia, reducția partizană, dublul standard moral și inconsecvența drapată principial.

Desigur că există o Românie „pitorească", a focului mic, provincial, unde rutina zilnică degajă o pășnicie pentru unii exasperantă, însă firească tocmai prin lipsa ei de ambiție. În România orașelor mari – acolo unde explodează miza puterii politice sau simbolice – involuția e însă frapantă, imparabilă. Exact unde ar trebui să bubuie acuratețea dinamică – în România conectată a orașelor mari – a învins, sub o glazură de occidentalizare, taman spiritul Orientului. Până la urmă, ce ingrediente compun etosul oriental? Ipocrizia, duplicitatea, trădarea, târguiala, peșcheșul și propteaua. Dacă privim ansamblul societății „în care ne e dat să trăim" prin lentile geopolitice și antropologice, observăm imediat ratarea parțială a noului proiect de occidentalizare, adică revanșa acestui Orient revitalizat de curenții asiatici ai stalinismului românesc și, mai apoi, de neofanariotismul feudal al „tranziției". De la înălțimea cuvenită, nu mai contează clivajele dreapta-stânga, vechi-nou, sat-oraș, cultură înaltă – cultură pop, avangardă-conservatorism etc. Ceea ce se impune, atârnă și scufundă ține de reculul fatal în duhul oriental, total străin de spiritul occidental, pe care l-aș defini prin cultura promisiunii ținute (puterea contractului),

eficiența supraindividuală a procedurilor și predominanța practică a raționalismului critic. Occidentul ne-a inclus, din rațiuni strategice (*limes* cât mai distant, permis de slăbiciunea Rusiei postsovietice), însă nu ne-a putut determina să transformăm veacurile amorfe de orientalizare într-o aventură istorică cu semn contrar. Extremul Orient contemporan (Japonia, China, Malaysia, Singapore etc.) e mult mai occidentalizat decât aria difuz dunăreană a Balcanilor medio-orientali. Carpații aceștia – pe care nu i-am domesticit prin autostradă – ilustrează cel mai tragic dubla noastră alcătuire: un popor vechi și o națiune tânără, trăgând, de două secole, spre „Evropa” și sabotându-și, de tot atâta vreme, șansele de a o implanta în mintea colectivă. Revedeți definiția cuvântului *aferim*: „bravo!”, „perfect!” *și* „halal!” sau „Doamne ferește!”. N-am reușit să ne decidem...

III

Noi și Biserica

Filetism

Părintele Croitoru, din eparhia Dunării de Jos, a devenit celebru taman când se aștepta mai puțin: după ce a fost pus pe net un video unde spunea, la microfon, că diaspora e o „pleavă”, formată din „cei care n-au rădăcini și nu simt românește”. Sfinția sa preia teza bătrânei Securități, în ochii căreia orice român evadat din raiul comunist era un trădător. Evident că, odată îmbrăcat în reverenda preoțească, un asemenea discurs sună ca naiba! Creștinismul e religia iubirii, nu a categorisirii infamante, a comuniunii, și nicidecum a dezbinării voite. Mulți preoți gândesc însă precum părintele Croitoru, din fericire nu toți. De ce? Pentru că au preluat șablonul național-comunist. În anii ceaușismului, BOR era folosită de PCR pentru a-i justifica politica, atât în țară, dinaintea „maselor largi populare”, cât și pe la reuniuni ecumenice occidentale. Numeroși clerici educați în acea perioadă au căpătat reflexul de a privi ortodoxia ca pe o anexă a partidului-stat: sfinți români, taine românești, folclor, triumfalism – mai mult finalism, mai puțină finețe teologică... Nu mântuirea oamenilor, ca persoane, părea să fie prioritară, cât „mântuirea neamului”, ca entitate colectivă predestinată mesianic. Punem astfel degetul pe o erezie condamnată de însăși comuniunea panortodoxă: *filetismul*, sau idolatrizarea unei etnii, la fel de paralel cu dreapta

credință ca orice altă variantă de „chip cioplit". Promotorii acestui etnocentrism sunt epigonii derivei legionare din anii '30, care le-a oferit comuniștilor un bun prilej de continuitate „dialectică". Ei au ca aliat inerția acestei mentalități diforme, dovedindu-se cu mare seninătate străini de etosul postmodern și de așteptările societății contemporane. Ideologia național-comunistă, reciclată sub hainele unui pietism formal, reprezintă, după mine, un drum pastoral înfundat. În acest fel, BOR se desparte nu doar de spiritul vremii, ci și de tânăra generație, care îl exprimă tendențial. Se desparte și de propria istorie reală, de educatoare a unui popor asuprit, rural, în vremurile dificile ale emancipării noastre naționale. Degeaba au lucrat nenumărați ierarhi din veacurile trecute pentru ridicarea culturală a românilor prin mecenat, cărți și predici edificatoare, printr-o artă de bună calitate și prin lupta cu superstițiile de substrat păgân, dacă mulți dintre urmașii lor actuali rămân incapabili să se distanțeze de manipularea etnocentrică a ortodoxiei. Filetismul vine la pachet cu toate aberațiile protocroniste, hrănind toxic xenofobia și izolaționismul eurosceptic, ca și antioccidentalismul dughinist. Nu există o cale mai directă spre adâncirea complexelor noastre de inferioritate sub masca autosuficienței vanitoase! A te declara mereu *altfel*, adică intrinsec superior, cel puțin sub raport moral, prezintă integrarea în UE și NATO nu ca pe o revenire legitimă a românilor în aria civilizației euro-americane, ci ca pe un accident nefast. E totuna cu a face apologia nostalgică a Cortinei de Fier!

Ierarhia noastră eclezială știe de fapt că și-a restaurat patrimoniul cu bani europeni, că își formează elita teologică

în universități occidentale și că reprezintă singurul caz de ortodoxie latină, strâmtorată de un context confesional greco-slav. Până și clopotele noii catedrale patriarhale sunt operă de metalurgie austriacă... BOR – dimpreună cu țara de la granița UE și NATO pe care o păstorește – se remarcă prin această singularitate, care nu trebuie să devină prilej de solitudine orgolioasă, ci pârghie de coeziune într-o Uniune Europeană felurit divizată. Urmându-și credincioșii în migrația lor spre Apus, BOR are deja o ramură occidentală, organizată canonic în sute de parohii din diaspora românească. Nu idealizez diaspora, tocmai pentru că o cunosc direct: e și ea o parte din comunitatea românească de acasă, cu bunele și relele sale. O fidelă oglindă a diversității noastre dinamice, într-un secol complicat și deocamdată îndurător. I-am întâlnit pe episcopii noștri din aceste noi eparhii: după stilul lor flexibil, simplu și realist ar trebui să remodelăm tiparul intern de pastorație și comunicare socială, nu după cel al bietului părinte Croitoru de la Galați.

Reforma criptoprotestantă

Așa am numit tendința postmodernă de a privatiza faptul religios, adică de a favoriza o evlavie intimă în detrimentul sau chiar împotriva rugăciunilor obștești. Reformatorii din veacul al XVI-lea nu au folosit forța tiparului doar pentru a polemiza cu scăderile lumești ale papalității renascentiste, ci și pentru a tipări Sfânta Scriptură în traduceri vernaculare, alături de cărți „particulare" pentru rugăciune (în care se democratiza obiceiul aristocratic de a tipări „Ceasloave" princiare, de uz personal). Dacă ierarhia catolică era acuzată de jocuri politice și îmbuibare deloc evanghelică, noile comunități – pentru libertatea cărora Europa apuseană s-a sfâșiat în războaie religioase – aveau să regăsească puritatea comunităților apostolice, austere, frugale, centrate asupra Euharistiei ca „memorial" al Cinei Domnului. Firește că țările noastre românești n-au trăit pe altă planetă, în pofida retardului istoric acumulat pe fondul dominației polono-maghiare și al turcocrației. În Transilvania, conectată mereu la viața Apusului, Reforma a ocupat rapid principalele orașe, profitând de verva tipografilor și erudiția critică a promotorilor săi, dar și de efectul „noutății" la modă. Așa se explică și conlucrarea dintre protestanți și ortodocși, răsfrântă în diplomația unui Chiril Lucaris și, ulterior, în cronica modernă a ecumenismului,

care i-a ținut laolaltă în Consiliul genevez și în formate de dialog teologic aprofundat (precum acela cu anglicanii). Evident, aceste afinități anticatolice între pravoslavnici și urmașii lui Hus, Luther, Calvin, Zwingli sau Wyclif s-au înfundat odată cu deriva lumii protestante spre un liberalism centrifugal, din care nu avea să lipsească hirotonirea femeilor. Una e lumea teologilor de catedră sau a clericilor înalți și alta, adesea, viața societăților civile cuprinse în dinamica postrevoluționară a individualismului, a naționalismului, a cultului pozitivist dedicat științelor tari sau a reformelor sociale inspirate de chemarea egalității și libertății.

După căderea comunismului, noi, ortodocșii români, ne-am temut că Occidentul va privi spațiul răsăritean ca pe o *terra missionis*, încălcând prin prozelitism agresiv și îmbietor un teritoriu canonic de afirmată descendență apostolică. Temere parțial justificată și confirmată prin diferite „descinderi" camuflate umanitar. Însă duhul Reformei a cucerit o parte din noua societate plurală, democratică și tot mai conectată la Vest nu atât prin Biserici străine, cât prin însuși avansul tehnologic și economic, prin apariția unei clase de mijloc care avea nevoie de concilierea capitalismului cu viața creștină sau prin secularizarea cerută tot mai insistent atât de neutralitatea confesională a statului, cât și de autonomia sporită a persoanelor sau a familiilor. Iată fundalul larg cultural menit să explice înmulțirea celor ce recită mantra acestui criptoprotestantism: „Eu am un Dumnezeu al meu, nu mai am nevoie de mijlocitori, slujbe și datini depășite". Asistăm, în cazul multora, mai ales tineri, la o radicală individualizare a sentimentului

religios, separat brutal de existența liturgică a Bisericii așa cum am moștenit-o. Neoevanghelismul american oferă, prin zeciuială, o solidaritate vizibilă (mai ales la scara unor comunități mici), precum și sinteza dintre spiritul antreprenorial și binecuvântarea divină, ca să nu mai spunem că – pe linia „teleevangheliștilor" de peste Ocean – practică o pastorație digitală dezinvoltă, bine rânduită. Noi, adică ierarhia ortodoxă și mirenii, putem să negăm aceste realități, să le veștejim ca pe niște neajunsuri fatale ale unor vremuri de necredință sau, dimpotrivă, să vedem ce anume din lucrarea noastră stimulează asemenea mutații psihosociale și religioase. Nu e cazul să imităm, ci să reacționăm creativ, cu inteligența tradiției și puterea de a-i traduce adevărul în limbajele și dezbaterile care chiar ocupă centrul scenei socioculturale. O primenire a ortodoxiei e cerută de tot mai mulți, însă de-abia ce am pus diagnosticul: mai e nevoie și de un plan de acțiune, în care Sfântul Sinod și clerul de mir, alături de mediul monahal, pot colabora cu elita mireană, spre rafinarea unor propuneri calme, realiste, încrezătoare în resursele noastre. Rarefierea impusă de vara aceasta pandemică ar putea fi un bun prilej de reflecție comună, cu creionul și carnetul de notițe la îndemână.

Quo vadis?

Să admitem un fapt mai curând neglijat: după căderea comunismului, descoperirea ortodoxiei la scară de masă s-a produs în logica investigării unui continent necunoscut (la fel au fost Occidentul, principiile democrației, funcția societății civile, turismul în străinătate și altele). Societatea închisă a totalitarismului a devenit deschisă pe orizontală, dar și pe verticala transcendenței regăsite. Chiar dacă n-a fost suprimată juridic (precum Biserica Greco-Catolică, Unită cu Roma), BOR a traversat comunismul pe sub radar: grupuri rezistente (arestate și condamnate), control permanent din partea Securității (care a reușit să infiltreze clerul), interzicerea catehismului și a predicilor, cenzura și limitarea circulației cărților bisericești, eliminarea oricărei referințe la Dumnezeu și la tradiția creștină în textele „aprobate" (la edituri, universități sau școli) – iată principalele motive din cauza cărora românii anului de grație 1989 nu-și prea cunoșteau Biserica „strămoșească". Aveau s-o descopere la scară mare atât în virtutea libertății parțial recâștigate, cât și a interesului arătat de noua veche putere față de BOR ca sursă de legitimare morală. Biserica din catacombele dictaturii ateist-științifice s-a instalat sub lumina reflectoarelor, ocupând centrul vieții publice. În ultimele trei decenii, s-a produs o reevanghelizare a maselor. Procesul a avut o

dominanță naționalist-filetistă și un aer complice, menit să „consfințească” starea de fapt: vechea nomenclatură, epurată doar de clica imediată a lui Ceaușescu, avea să preia economia, finanțele, media, justiția, instituțiile de forță ale statului. Diversele opoziții (politice, civice, intelectuale) au fost tolerate – din nevoia de a simula formal condițiile unei democrații funcționale – fără a fi cu adevărat integrate în pasta socială a noului proiect românesc. Iar cine nu s-a împăcat cu situația „dată” n-a avut decât să profite de pașaportul în fine câștigat și să părăsească țara. Sau să rămână invizibil, în tăcerea multiplelor noastre resemnări.

Deși puterea a rămas în seama nomenclaturii, țara a virat spre Occident, pentru că nu prea avea de ales. Așa se face că și în BOR (care, asemenea „clasei politice”, e oglinda fidelă a societății) au căpătat o relativă prestanță vocile proecumenice ale unor ierarhi educați în Apus. Ba chiar și bătrânul Patriarh Teoctist a priceput că evenimente precum vizita papei Ioan Paul al II-lea (mai 1999) ajută țara, întredeschizând ușile integrării în NATO și UE. Raportul dinamic dintre „tabăra” sinodală orientată spre lumea slavă (cu avanpostul ei athonit) și cea proeuropeană a rămas foarte dinamic (în sensul că niciuna dintre poziții nu a câștigat partida). Cu toate acestea, tabăra fundamentalist naționalistă, antioccidentală câștigă teren: suntem la peste zece ani de la acceptarea statului român în UE și, așa cum politic e tot mai vizibil un populism eurosceptic, vedem și ofensiva acelei părți din BOR care mizează pe filetism, izolaționism confesional și demonizare a Occidentului ca sursă de rău moral, în stare să pericliteze bunele obiceiuri ancestrale (lista lor pare lungă, dar e foarte greu de verificat în practică).

Marile clivaje din societate – rural/urban, maturi/*millenials*, democrați iliberali/liberali nedemocrați etc. – se regăsesc, sub varii opțiuni, și în viața eclezială. Există preoți cu discurs vadimist și marote protocroniste, așa cum există alții deschiși către dialog cu științele, permeabili la dilemele bioeticii contemporane, respectuoși cu elita laică angajată apologetic și preocupați de uzurparea dughinistă a ortodoxiei, care instrumentalizează marea tradiție bizantină în numele revizionismului rusesc. După mine, chiar dacă sunt (poate) minoritari, aceștia din urmă au de partea lor viitorul pastoral al unei Biserici vii. Fără ei, tânăra generație (deja masiv secularizată) se va înstrăina de BOR și va îngroșa zona anticlericalismului de extracție neomarxistă. Sunt de asemenea convins că ierarhii cu adevărat inteligenți și responsabili pricep deja că bisericile se vor goli dacă magisteriul rămâne captiv în trecutul îndepărtat sau recent.

O ezitare milenară

Urmăresc și eu „cu atenție și îngrijorare” dinamica ortodoxiei noastre majoritare, care se află într-o dramatică minoritate la scară globală: reprezentăm, ca moștenitori ai Bizanțului, 12% din lumea creștină și 4% din umanitate. Statistic, știința occidentală (catolică și protestantă) produce mai multe referințe (academice și teologice) la Biserica noastră decât reușim noi înșine. Prin poziția lor dominantă, celelalte ramuri ale creștinismului ne fac și pe noi vizibili. Și asta se întâmplă încă din secolul al XIX-lea, când elitele ortodoxe pun – din Rusia până la Atena și Belgrad – temeliile unui învățământ modern. Până azi, manualele universitare pentru cei care vor să studieze propria tradiție răsăriteană sunt tributare conceptelor, metodelor și paradigmelor explicative fabricate în Apus, de la Reformă încoace.

Această stare de fapt este camuflată sub un discurs autosuficient și triumfalist, psihologic explicabil. Istoria postbizantină a creștinismului răsăritean seamănă foarte vag cu o excursie de plăcere: turcocrație, apoi războaie balcanice, despotism slav sau, pentru românii din Transilvania habsburgică, un lung regim de apartheid, ca să nu mai pomenim opresiunea „ateist-științifică” a deceniilor comuniste. În plus, lumea ortodoxă contemporană este divizată prin filetisme și autocefalii. Moștenim, de asemenea, ura

antilatină a bizantinilor: după ce Marea Biserică a fost cucerită de otomani, Athosul a preferat protectoratul noii împărăţii islamice; i se părea inacceptabil cel veneţian (căci memoria lui 1204, când latinii ocupaseră Constantinopolul pe navele Republicii, era încă vie). La fel procedaseră bizantinii după sinoadele unioniste de la Ferrara-Florenţa, când au ales mai curând turbanul decât pălăria de cardinal. Era o stare de spirit întreţinută şi accentuată timp de un mileniu, după domnia lui Justinian, când imperiul romeilor se orientalizează. Între secolele al VII-lea şi al XII-lea, Bizanţul a făcut mai mult comerţ şi mai multe schimburi culturale cu perşii, arabii şi turcii decât cu apusenii de rit latin. Dincolo de mizele sale teognostice, disputa Grigorie Palamas – Varlaam de Calabria, din veacul al XIV-lea, poate fi citită în aceeaşi cheie antioccidentală. Trebuie să cunoşti aceste antecedente pentru a pricepe rezilienţa ostilităţii faţă de Apus în lumea noastră. Ne-am integrat în UE şi NATO pentru că am înţeles (nu era prea greu!) că de acolo provine prosperitatea materială. Mental, stăm însă sub presiunea tectonică a unei îndelungate atitudini polemice: ne agravăm conştient sau nu exotismul, extraneitatea, incompatibilitatea genetică, trăind colectiv o stare de tragică dedublare identitară.

În lumea ortodoxă slavă, prorusismul e ambalat în mitologia celei de-a treia Rome (Moscova). Noi, ca neam latin, tolerăm mai bine dialogul şi ne complacem într-un bovarism al romanităţii. Nu degeaba am fost primul stat postcomunist majoritar ortodox care a binevoit să-l primească în vizită apostolică şi ecumenică pe marele papă Ioan Paul al II-lea, un sfânt saurocton, care biruise balaurul bolşevic

(din Polonia natală până la Vladivostok). Conștiința latinității – alimentată și pe filieră greco-catolică – se adaugă influenței majore a Franței asupra construirii statului nostru modern, pentru a face din BOR singura Biserică ortodoxă unde antioccidentalismul persistă, fără să devină doctrină oficială. Bătălia nu e deloc închisă și nici câștigată. Există un național-comunism rezidual, recuperat în cheie populistă și convertit la o retorică a excepționalismului mesianic ortodox: un soi de ghiveci salvaționist, în care noi, poporul ales și nedreptățit de soartă, unim într-o bizară narațiune „spiritualitatea" geto-dacică, cruciadele balcanice târzii și critica morală a „decăderii" apusene de azi. Numai o parte a Sfântului Sinod înțelege că – prin diaspora noastră masivă și prin structura noastră identitară – avem vocația unei ortodoxii în comuniune strategică și intelectuală cu pestrița, bogata și orgolioasa lume occidentală. În ce mă privește, sprijin această perspectivă de trei decenii.

Școala diasporei

Din tinerețe am fost în Biserică. Bine, am fost în ea prin Botez, dar m-am apropiat de Hristos după ce, în liceu, am citit Noul Testament, trăind ulterior un moment „pascalian" de revelație a existenței lui Dumnezeu. S-au adăugat acestor experiențe și cele livrești: teologii ruși din exil, descoperirea literaturii patristice, lecturi critice din filozofii religioși europeni și familiarizarea cu generația lui Dumitru Stăniloae, Nae Ionescu, Nichifor Crainic etc. Pe măsură ce căutam să cuprind mental fresca istoriei intelectuale a Europei, mă apropiam de nucleul său creștin, mereu iradiant. Această *preparatio evangelica* m-a determinat să aleg studiile teologice, unde – deși subiect al dictaturii comuniste – am putut obține o educație completă, incluzând istoria religiilor și bizantinologia, arheologia biblică, limbile clasice sau artele sacre și principiile elocinței. Chiar dacă, după 1989, am urmat o altă cale – nu prea îndepărtată pe plan cognitiv, dar tot mai diferită pe plan profesional (căci am îmbrățișat calea diplomației) –, am rămas mereu preocupat de teologie, antropologia religioasă, dialogul ecumenic și identitatea creștină a Europei, nedespărțindu-mă de mediile ecleziale și, prin urmare, de lumea clericală, cu tot cu ierarhia ei episcopală. Mi-a fost dat să-i cunosc personal pe mai toți membrii Sfântului Sinod, indiferent de eparhie și generație

sau de nivelul cărturăresc al fiecăruia. Aceasta era și o modalitate de a rămâne, dincolo de familia spirituală, în propria familie, definită printr-o destul de amplă genealogie sacerdotală. Am avut, cum s-ar spune, un punct de observație competent, punând la socoteală și cele trăite în Grupul de Reflecție pentru Înnoirea Bisericii, unde am asistat la tribulațiile unor figuri ecleziastice presate să se retragă din pricina văditei lor colaborări cu defunctul partid unic și cu Securitatea.

La cârma Bisericii Ortodoxe ieșite din captivitatea babilonică a totalitarismului roșu s-au aflat și oameni „vechi", și ierarhi mai tineri, pregătiți pe vechiul calapod, însă capabili să se adapteze noilor condiții istorice. În anii '90, au pătruns în Sfântul Sinod o seamă de personalități ale noului val, școlite în Occident și echipate cu o cultură generală rezonabilă. Cu toții au pus umărul la renașterea BOR, construind, restaurând, profitând inteligent de roadele libertății regăsite. Firește, umbrele trecutului care nu vrea să treacă s-au prelungit în viața și lucrarea multora. Vechile ticuri național-comuniste au produs adesea mesaje filetiste, antiecumenice și, până azi, antioccidentale. Important e că, de la vârf, când Patriarhul Teoctist a admis vizita papei Ioan Paul al II-lea în România, ierarhia ortodoxă a consimțit, grosso modo, la reorientarea țării spre NATO și UE. Inerțiile au fost învinse. S-a ivit treptat chipul unei ortodoxii latine, deschise către destinul firesc al unui stat democratic. Din acest unghi, dincolo de contraexemplele punctual decepționante, BOR a servit interesul de durată al românilor.

Anumiți ierarhi au devenit „victimele" amintitului succes. S-au închis în palate. Au mizat exclusiv pe „ziduri", pe

confortul personal și pe lucrative conivențe politice, uitând să iasă la pescuit de oameni. Conduita lor opacă a hrănit (printre altele) un curent anticlericalist, care a înstrăinat multe suflete de potirul euharistic, răpindu-le bucuria comuniunii și echilibrul sufletesc. Legătura lor cu elita mireană a Bisericii s-a diminuat până la stridente note de ostilitate prea puțin părintească. La adăpostul a 15 ani de liniște prosperă, ei n-au anticipat bătăliile profilate în galopul secularizării. Speranța revenirii la realitate e întrupată de modelul episcopilor tineri, căliți pastoral în sânul diasporei. Alfabetizați digital, obișnuiți cu drumurile apostolice, exersați în ambianța unor democrații avansate, aceștia pot acum să redea BOR ora exactă a timpurilor noastre. Le vom fi alături în lupta cea bună pentru revitalizarea misiunii și pentru o apologetică nuanțată, consistentă, necesară precum aerul curat.

Un prilej luminos

În luna septembrie 2019, Sinodul mitropolitan din Transilvania a înaintat Sfântului Sinod al BOR un document oficial întru canonizarea părintelui Arsenie Boca. Mulți studioși s-au concentrat asupra sarcinii de a reuni cât mai multe izvoare și mărturii, pentru a obține o imagine pe cât posibil obiectivă cu privire la existența tumultuoasă a sărăcuțului Zian Boca, fiu de cizmar greco-catolic, absolvent de Teologie și Arte, călugărit, prigonit, anchetat, închis, suspendat de la cele sfinte și, totuși, de multă vreme (și cu inevitabile excese pietiste) venerat de o mare parte a ortodocșilor români drept sfânt. În Sinaxarul românesc, Transilvania are mai multe figuri – de la mărturisitorii din vremea uniatismului habsburgic până la armânul mitropolit Șaguna, care a restaurat, pe cale bisericească, drepturile civile ale românilor de peste munți, luminându-le prin educație copiii și dăruindu-le baza instituțională pentru o luptă de emancipare maturizată politic. Iată că tot ei ar fi să-i revină onoarea de a proiecta pe cerul rugăciunilor obștești, rânduite liturgic, figura unui intelectual modern, chinuit de multiple dileme, om cu totul singular, răbdător în pătimire și enigmatic în gestiunea darurilor sale carismatice. Dar și prima figură potențial canonizată a unui fost deținut în gulagul comunist. E o evoluție, dacă nu chiar o

revoluție aici, întrucât demersul despre care scriu aceste notații arată că BOR ar putea ieși de sub complexul colaborării sale cu opresorul ateu, marxist-leninist, care a invadat militar România, deformându-i pentru câteva decenii calea europeană, de firească dezvoltare liberă.

Am citit documentul inspirat de echipa mitropolitului Laurențiu Streza de la Sibiu și n-am putut decât să-i apreciez rigoarea, cu atât mai necesară cu cât figura părintelui Arsenie de la Sâmbăta de Sus și Prislop a suferit multiple mistificări, atacuri calomnioase sau hiperbolizări: poporul simplu îl vede de mult ca sfânt, îi dedică un cult spontan, îi adresează rugăciuni și îi colportează „iconografia", în vreme ce ierarhia trece la acțiune abia acum, pe bună dreptate: nu e înțelept și nici corect ca Sfântul Sinod să opereze sub impulsul unor emoții colective, oricât de frumoase. De aceea a fost nevoie de un răgaz al adunării „probelor", care nu apar pe tarabe sau pangare, ci printr-o cercetare laborioasă a multor arhive și o anumită răceală analitică. Biserica nu se putea precipita pe o linie sentimentală, de soiul proclamației populare *santo, subito!*, așa cum nu putea nici să ignore vocea poporului lui Dumnezeu: sute de mii de oameni „simpli", care au evlavie față de părintele Arsenie Boca și îi resimt ajutorul sufletesc, așa cum îl atestă, pe calea impenetrabilă a credinței, minunile dăruite de Dumnezeu prin intermediul puternicei sale prezențe mistice.

Procesul canonizării va mai dura, ba chiar n-ar fi excluse impedimentele (după mine artificiale) formulate din rațiuni de gelozie regională sau din altele, încă și mai puerile. Nu putem garanta rezultatul, deși ar fi ciudat ca BOR să se contrazică pe ea însăși, la felurite paliere și din pricina unor

diviziuni lăuntrice deloc lăudabile. E limpede că un cuvânt greu va avea Preafericitul Părinte Patriarh Daniel, pe a cărui inteligență teologică mizează deopotrivă apropiații și fiii duhovnicești. Sunt convins că Întâistătătorul Bisericii noastre va înțelege părintește dorul poporului și semnele timpului, mai ales după ce Biserica Unită, Greco-Catolică a procedat, chiar în prezența papei Francisc, la beatificarea episcopilor săi martirizați sub dictatura bolșevică.

Din modestia propriului unghi de vedere, trebuie să-mi mărturisesc bucuria, întrucât – așa cum am scris și în contribuția la volumul colectiv *Altfel despre Părintele Arsenie Boca* – mă număr fără ezitări printre cei convinși că acest om și-a sfințit existența prin smerenia de a-și accepta nedreapta marginalizare, prin căutarea filocalică a comuniunii cu Hristos, prin generozitatea ajutorării celui sărman și bolnav, prin febrilitatea incursiunilor sale bibliografice și, desigur, prin serenitatea unei vieți „normale", cu excursii alpine și o exemplară lipsă de „poză". Vorba lui Pascal: inima are rațiunile sale, pe care rațiunea nu le cunoaște.

Despre umanismul integral

Dacă e viu și lucrător, creștinismul este contrariul absolut al sclaviei și al rasismului. Pentru temeinice motive istorico-spirituale. În primul rând, el reprezintă universalizarea mesianismului electiv dezvoltat în sânul lui Israel, prin al cărui patriarh, Avraam, aveau să fie binecuvântate toate neamurile. În al doilea rând, cultul său se adresează Dumnezeului întrupat ca Om deplin (deci fără de păcat) – Iisus Hristos –, cel care, golindu-se de slava divină (*kenosis*), „S-a deșertat pe Sine, chip de rob luând, făcându-Se asemenea oamenilor, și la înfățișare aflându-Se ca un om, S-a smerit pe Sine, ascultător făcându-Se până la moarte, și încă moarte pe cruce" (Filipeni 2, 7-8). În cartea Exodului (1, 11-14 și 3, 16-17) legământul lui Iahve cu poporul ales implică trecerea de la robie la libertate. Hristos a fost apropiat de străinii „detestabili" (precum samaritenii), de categoriile profesionale disprețuite (precum vameșii), de femei (mereu discriminate în ordinea patriarhală) și de oamenii cei mai simpli – precum pescarii galileeni, dintre care și-a ales primul cerc de discipoli. Civilizația noastră iudeo-creștină este genetic impregnată de aceste amintiri străvechi, motive biblice și interpretări evanghelice: nici nu le mai percepem ca atare, căci ne-au devenit de multe generații familiare.

Putem spune, în apărarea Occidentului, că el a fost prima și singura civilizație (dintre cele 22 listate de un Toynbee) unde a apărut, cu titlul revelat, ideea fraternității dintre toți oamenii, care au un singur Tată ceresc. Toate civilizațiile s-au considerat superioare oricăror alte forme de organizare socială străine. Toate s-au situat simbolic în centrul lumii și au redus calitatea de om la reprezentanții stilului lor de viață. Toate i-au socotit pe cei aflați dincolo de granițe oameni inferiori, dacă nu chiar neoameni, scufundați în barbarie și animalitate. Toate și-au transformat prizonierii de război în sclavi și au făcut comerț cu ei ca și cum ar fi fost o marfă, și încă una de preț. Apărută în bazinul Mediteranei elenistice, noua religie creștină a preluat o vreme și sporadic aceste mentalități, căci a funcționat – la început sub persecuții și marginalizare, apoi licit și, finalmente, ca religie unică a Imperiului Roman – într-o economie inerțial bazată pe exploatarea forței de muncă silite. Creștinismul romano-bizantin a produs, prin sinteza juridică efectuată la porunca împăratului Justinian, o îmblânzire a condițiilor sociale rezervate populației servile. Era un proces firesc, în condițiile convertirii elitelor la noua religie, al cărei text sacru spunea, prin vocea ascultată a Sfântului Apostol Pavel: „Nu mai este iudeu, nici elin; nu mai este nici rob, nici liber; nu mai este parte bărbătească și parte femeiască, pentru că voi toți una sunteți în Hristos Iisus" (Galateni 3, 28).

Xenofobia și rasismul, exprimate prin sclavagism, se regăsesc pretutindeni și dintotdeauna, adică oriunde revoluția spirituală introdusă prin creștinism nu s-a manifestat sau a fost contracarată prin filozofii ostile: numai în Europa

și America (modelate de doctrina evanghelică) s-a cristalizat treptat conștiința unui umanism integral, care desfide ontologic și existențial clivajele bazate pe rasă, etnie, sex sau condiție socială. În două milenii de istorie marcată de revelația creștină, societățile pretins creștinate s-au abătut frecvent de la acest ideal panuman. Cât de creștine mai erau societățile europene de după 1789? Apostazia lor „iluministă" – bazată pe regicidul fondator, care era, simbolic, și un deicid – reprezintă cauza rasismului modern, „științific", din care au rezultat justificarea expansiunii coloniale și dezvoltarea unei „supremații" albe. Nu erau explicit și programatic anticreștine (căci disprețuitoare, pe linia lui Nietzsche, ale creștinismului ca „morală a sclavilor") atât nazismul – cu arianismul său eugenic –, cât și comunismul, cu mesianismul său colectivist, proletar, materialist și ateu? Nu am scris notațiile anterioare cu gândul la adepții progresiști ai corectitudinii politice (al căror îndemn la „pocăință" reciclează conștiința păcatului originar, refulată în modernitate), ci pentru a mă adresa conservatorilor „creștini", care – destul de des – apără un creștinism criptopăgân.

Adâncirea în criză

E minunat că s-au tradus biblioteci întregi de scrieri teologice din toate timpurile și orizonturile confesionale, așa cum ne bucură instalarea academică a disciplinelor umaniste dedicate faptului religios (antropologie culturală, sociologie și istorie a religiilor, psihologie de sorginte jungiană, abordări psihanalitice ale vieții mistice etc.). Mai prost stăm cu practica, adică cu suma atitudinilor pastorale menite să stopeze declinul social, să critice efectul negativ al contraselecției, industria plagiatelor, lățirea imposturii cu suport de clan partinic, dezafectarea instituțiilor menite să apere viața și avutul cetățenilor. În trei decenii de libertate – subordonate obiectivului de scoatere a României din lagărul comunist și de transformare a ei într-un stat UE și NATO, care funcționează după standardele acestor organizații – a fost destul timp și pentru dezvoltarea unor derive instituționale și a unor patologii sociale pe care le-am fi putut preveni și pe care avem datoria de a le corecta cât mai rapid, în ipoteza (larg clamată pe toate drumurile) că ne pasă de țara aceasta, o iubim și am dori să o prezervăm, pentru a transmite ceva solid și valoros urmașilor noștri biologici.

De la altare, comunitățile religioase aud adesea critici la adresa Occidentului și a globalizării, reacții urzicate față

de consumism și capitalism, diatribe conspiraționiste și mantre ale naționalismului religios (adică ale ereziei condamnate sub numele de *filetism*), însă nu prea aud explicații ale faptului că instituțiile precum poliția și-au abandonat misiunea, că politicul e corupt sau că demnitatea persoanei e strivită dacă adolescentele sunt răpite și obligate să se prostitueze în alte țări (când nu sunt de-a dreptul ucise). Toată teologia de cabinet își pierde farmecul intelectual și puterea de convingere dacă libertatea profetică a Bisericii (adică dreptul și datoria slujitorilor săi de a spune pe șleau ce nu funcționează și de ce, propunând mereu soluții creștine la probleme de societate apărute și prin năvala nestingherită a unor vicii general umane) nu e decât un deziderat vag, niciodată ilustrat în mod cotidian. O asemenea pudoare oportunistă sau – cu un eufemism – o asemenea prudență omiletică se puteau justifica în regimul comunist, dar nu și azi, în era digitală, dominată de *social media* și dezbateri deschise, imposibil de cenzurat.

Anticlericalismul tot mai vizibil din societatea românească, mai ales (vai!) printre tineri – adică în rândul celor care au chemarea de a duce mai departe tradiția creștinismului viu –, e influențat de filozofii liberale, libertariene sau radical-stângiste, dar și de evidența unei clericalizări care a rănit așteptările laicilor (numiți „simpli credincioși"). Ea denotă o *reacție* colectivă și individuală, culturală și ideologică (sau poate, curând, chiar organizată ca partid politic) la identificarea fără rest a Bisericii cu slujitorii săi hirotoniți. Aș vrea ca cititorii clerici ai acestui text să vadă aici un nou semnal de alarmă, tras din solidaritate cu rostul sacramental, moral și cultural al unei Biserici capabile

să-și asume misiunea evanghelizatoare în deplinătatea forțelor sale, adică prin sinergia continuă dintre cler și „popor". Ca religie a Adevărului întrupat, creștinismul (și deci adepții săi, indiferent de rostul lor specific în economia comunităților) are chemarea *parusiei*, adică a vorbirii curajoase și neîngrădite, către „puternicii" zilei: nu poți închide gura mărturisitorilor cu subvenții. E nevoie așadar de o ieșire expiatorie în largul tot mai toxic al unei societăți debusolate, în care hoțul, prostul și escrocul prosperă, în vreme ce omul onest, competent și inteligent suferă, tot mai revoltat. Asta nu presupune „exerciții de empatie" (făcute *via* comunicate de presă), cât conștientizarea stării de criză în care ne aflăm: Biserica nu o poate duce bine într-o societate bolnavă de atâtea strâmbătăți. Criza e benefică și își va elibera potențialul spiritual numai dacă e privită în față, printr-o lucidă judecată de sine, care nu mai poate întârzia.

Cronica teologică a pandemiei

„Anul acesta, urmare a instituirii stării de urgență în contextul pandemiei de SARS-CoV-2, credincioșii nu au putut participa în comuniune deplină cu clerul la această slujbă. Prin urmare, pentru a repara acest neajuns, [...] în noaptea de 26 spre 27 mai, la miezul nopții, în bisericile și mânăstirile din Arhiepiscopia Tomisului se va oficia slujba începutului pascal și Sfânta Liturghie, clerul chemând credincioșii să primească Lumina Învierii ca în noaptea de Paști." Iată decizia arhiepiscopiei constănțene, larg și negativ comentată pe rețele sociale și în presă. Patriarhia a răspuns că această reiterare pascală cade în responsabilitatea exclusivă a ÎPS Teodosie, ierarhul care – dintre toți membrii Sfântului Sinod al BOR – s-a dovedit cel mai „coronasceptic". Pe durata stării de urgență, prelungită printr-o ceva mai „relaxată" stare de alertă, chiriarhul tomitan a sugerat că măsurile adoptate de guvern sunt excesive și conțin o notă de persecuție anticreștină, ceea ce, desigur, nu poate fi demonstrat. O simplă opinie, exprimată într-un colț de țară, a fost însă generalizată prin mediile anticlericale (tot mai vehemente). Ele n-au pierdut ocazia de a „înfiera" întreaga Biserică, deși nu aveau motive obiective pentru a ține un asemenea discurs de procuror. BOR a acceptat

decent rigorile politicii de carantină, a făcut chete filantropice și a contribuit la echiparea spitalelor (deși anunțata lor supralicitare, cu efectul unui dezastruos „colaps" al sistemului medical, nu s-a produs). Serviciul divin a continuat în lăcașuri pustii, ajungând spre comunitatea creștină numai prin mijloace video. A fost o perioadă complicată și frustrantă pentru toată lumea, inclusiv pentru cei dornici să se roage laolaltă, în fața sfintelor altare, dar bunul-simț civic și virtutea răbdării au prevalat.

Situația semnalată arată că BOR nu e condusă centralist, căci – iată – „autonomia eparhială" își impune regulile, oricât ar fi ele de ciudate. Pe de altă parte, comunicatul Arhiepiscopiei de Tomis arată că scopul oficiilor liturgice nu e comuniunea dintre credincioși și Hristos, capul Bisericii: scopul insolitei repetiții pascale, programată după marea sărbătoare a Învierii Domnului, pare să fie mai modest, și anume comuniunea dintre „popor" și... cler. Dificultatea reală – o anumită clericalizare a Euharistiei și a vieții ecleziale în genere – e tratată în (con)text atât ca problemă, cât și ca soluție. Într-adevăr, sfânta liturghie e valabilă canonic și lucrătoare spiritual – ca sacrament central al creștinismului ortodox – și dacă e săvârșită de un preot singuratic, fără participarea altora. Acest fapt, rațional și supranatural, a și permis răspândirea practică a ideii că Biserica se reduce la cler, iar „poporul" (mirean) e un element decorativ, nici măcar indispensabil: un soi de fundal colectiv abstract și pasiv. De aici și convingerea unora că hirotonia – una dintre cele șapte sfinte taine ale Bisericii – e condiția necesară și suficientă a eficacității spirituale a tuturor celorlalte șase. Tema petrină a „preoției

universale” – spre care suntem chemați prin Botez – a suferit o eclipsă, așa cum rezultă și din rara împărtășanie a mirenilor (prea păcătoși pentru a primi Trupul și Sângele Domnului „ca la catolici”, adică frecvent).

Speranța mea e că vom descifra împreună, cler și popor, lecția acestei pandemii. Că vom reveni la rugăciunea în Duh și Adevăr, temperând ritualismul și formalismul liturgic, prin redescoperirea existențială a ecleziei, în termenii hristologiei pauline. Cu toții suntem mădularele trupului mistic al Bisericii. Fiecare e o persoană sortită sfințirii, și nu doar un exponent anonim al unui anume statut. Fiecare creștin e un apărător și mărturisitor al Ortodoxiei: viața lui, cu toate mărginirile naturii căzute, este metonimic sacerdotală, sub acțiunea harului divin, purces din Duhul Sfânt, care „suflă unde voiește” (Ioan 3, 8). Într-o autentică stare de comuniune, ne raportăm doar la Capul Bisericii, Domnul Iisus Hristos, care îi reunește, fără părtinire, pe toți fiii acestui „neam împărătesc”...

O paralelă inegală

Sokrates (cu accent pe prima silabă) e inconturnabila figură fondatoare a filozofiei europene. Toți gânditorii anteriori sunt numiți *presocratici*. Aristofan l-a satirizat în comedia *Norii*. Xenofon a fost primul său biograf entuziast. S-a spus despre Platon, principalul său discipol, că l-ar fi reinventat. Fapt este că Socrate începe să fie comparat cu Iisus Hristos încă din veacul al II-lea, în scrierile apologetului Iustin Martirul și Filozoful. Apărarea noii religii dinaintea cezarilor implica, legitimator, recuperarea acestui mare controversat. În cartea secundă din *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, Diogenes Laertios compilează numeroase anecdote: descoperim acolo un personaj policrom (retor, investitor, bufon, dar și militar, atlet, închinător la altarul delfic și câte altele). Memoria lui generează literatură, artă (de la frescele Voronețului la... Rubens) și incitante polemici. Raționamentul *more socratico*, în nevăzuta luptă a rațiunii cu *daimon*-ul, revine sub pana lui Augustin, Montaigne sau Pascal și inspiră asemănarea cu Iisus Hristos în textele lui Rousseau, Hegel, Kierkegaard, Nietzsche și Bergson. Cât este de valabil toposul acestor *vieți paralele*? Platonizanții florentini ai Renașterii (Salutati, Ficino, Ferobanti, Poliziano) aveau convingerea că Socrate ne dăruiește o *adumbratio Christi*. Putem spune că similitudinile au

frapat imaginația fiecărei epoci, atingând climaxul în secolul al XIX-lea, odată cu ofensiva catolicismului contrarevoluționar. Majoritatea contemporanilor lui Chateaubriand reiau fără rezerve tradiția unei *Confirmatio Christianorum per Socratica.* Nu toți romanticii au răspuns astfel zeflemiștilor din veacul al XVIII-lea, în frunte cu Edward Gibbon, cel care persifla comparația Socrate-Hristos, notând că primul nu „s-a văicărit" în fața morții. Joseph de Maistre, bunăoară, opina – ca bun reacționar – că moartea lui Socrate nu face decât să expună imoralitatea Atenei precreștine (tot el îl socotea pe Platon *plictisitor*). Mai numeroși par să fie, trăgând linie, autorii pentru care Socrate reprezintă un arhetip hristic, un soi de profet păgân al Logosului, însărcinat cu misiunea de a demonstra că tragicul conferă vieții un sens și de a ne aminti că oricine spune adevărul are de suferit.

Chiar dacă ignorăm această istorie intelectuală, vedem cu ușurință punctele comune. Niciunul nu a scris, preferând să-și răspândească învățătura prin viu grai (lăsăm deoparte enigmaticele semne pe care Hristos le trasează în țărână când ia apărarea femeii surprinse în adulter). Amândoi celebrează imperativul *nosce te ipsum* (cunoașterea de sine ca act de pietate față de Spirit). Amândoi acceptă o condamnare capitală evident nedreaptă și denunță „sofistica", respectiv „fariseismul". Și contextele istorice par afine: Atena amenințată cu hegemonia spartană, după Războiul Peloponesiac, Palestina ocupată de romani. În plus, cei doi sunt acuzați că tulbură ordinea cetății, smintesc tineretul, destabilizează cutumele...

În pofida acestor suprapuneri, cred că analogia Socrate – Iisus Hristos nu are sens decât la scară simbolică. Primul nu are trăsături mesianice, nici o dublă natură, teandrică. Jertfa sa, ingestia voluntară și aproape senenă a unei doze de cucută, nu privește păcatul lumii, ci împăcarea cu soarta. Aș spune mai curând că întreaga carieră a toposului discutat *personalizează* (pin alegorie) tema relației complementar-tensionate dintre Atena (ca sediu emblematic al elenismului politeist) și Ierusalim (ca sediu solomonic al revelației monoteiste). Creştinismul nu a tranșat niciodată raportul acestor două cetăți exemplare. A preluat moștenirea filozofică greco-romană (de la apologeți și capadocieni până la Ioan Damaschinul și scolasticii apuseni), așa cum a închis, sub Justinian, Școala din Atena, a dărâmat templele (când nu le-a transformat în biserici), a cenzurat partea licențioasă și teologică a literaturii antice, încreștinând – uneori artificial – dimensiunea ei spirituală. Dacă l-ar fi întâlnit, Socrate l-ar fi înțeles pe Iisus Hristos, dar nu i-ar fi devenit adept.

Apostolat scandinav

Transhumanța (și replierea subalpină dinaintea invaziilor) a reprezentat forma noastră tradițională de mobilitate. Cam atât. Sigur, cutare boier moldovean își mai trimitea feciorul la Padova, Cantemir era primit în Academia berlineză, Milescu Spătaru ajungea, ca emisar diplomatic țarist, până în China, generația pașoptistă activa la Paris (pe când Bălcescu sfârșea la Palermo), așa cum copiii ardeleni puteau, unul la vreun milion, să profite de bursele acordate prin generozitatea unui Șaguna sau Emanuil Gojdu. Regula era însă viața statică, rural-atemporală, de-a lungul căreia omul abia dacă ajungea la cel mai apropiat târg de vite, când nu transporta bușteni pe Bistrița și sare, pe măgari, către Istanbul. Odată cu aranjamentul politic modern, românii își sporesc neliniștea călătoare și atacă fronturi tot mai exotice, încheiate, să zicem, prin episodul indian al lui Mircea Eliade și Andrei Scrima. Am fost însă un popor „așezat", pândit de revenirea identicului, ca antipod al „conștiinței istorice" active. Și tocmai de aceea am cam bătut pasul pe loc, învățați doar cu ale noastre, lipsiți de termenii comparației din care se naște emulația și sporește ambiția colectivă. Am deplâns cu întârziere până și truismul potrivit căruia călătoria e un instrument de cunoaștere. Firește, nu putem modifica acest trecut încremenit în proiecte locale,

pastoral-comerciale. Mileniul nostru de imobilitate (când noutatea a venit singură spre noi, fără s-o căutăm) rămâne acolo, ca autoportret frustrant. E așadar explicabilă frenezia uriașă cu care ne părăsim azi țara, în căutare de prosperitate, educație bună și viață civilizată. Am trecut de la regnul mineral direct la un soi de erupție dizolvantă, care-i face pe mulți să pună la îndoială capacitatea noastră de supraviețuire. Din România comunistă – ultima ipostază a izolării ca destin – nu ieșea nici pasărea cerului. Din cea actuală pleacă anual circa 200.000 de oameni, după ce s-au scurs deja, prin vămile noastre prost asfaltate și înghesuite, vreo patru milioane. Dezastru! – strigă unii. Oportunitate fabuloasă! – clamează alții. Oricum am privi fenomenul, el iese din toate tiparele și statisticile curente în cazul altora (inclusiv al celor scăpați din închisoarea bolșevică, asemenea nouă). Faptul rămâne și ne obligă să reacționăm cumva, pentru a nu confirma sinistru-simpaticul banc despre ultimul plecat, invitat să „stingă lumina".

BOR a reacționat (adesea mai prompt decât statul român), înființând mitropolii, episcopii și parohii pentru ultimul val (copleșitor) de români deștărați. S-au înmulțit ele și consulatele, numai că mai încet decât structurile canonice ale Patriarhiei Române în diaspora. Am fost de curând invitat (la Copenhaga) de PS Macarie Drăgoi, episcopul român ortodox al Europei de Nord, pentru a interveni cu o reflecție în contextul întâlnirii tinerilor din eparhia sa, care include Scandinavia, Danemarca, Islanda și Groenlanda (căci și acolo s-au aciuat români, lucrători la fabrici de procesare a peștelui). Într-un singur deceniu, acest ierarh tânăr, energic, zâmbitor și mereu pelerin a reușit să formeze

parohii (găzduite în general de protestanți sau catolici) unde câteva sute de mii de români își regăsesc credința, limba maternă și simțul solidarității (atât de rar la noi acasă). Fără aceste ancore spirituale și culturale, comunitățile respective ar fi fost compuse numai din oameni năuciți, ajunși parcă pe altă planetă. Cu ele, toți se simt mai puțin înstrăinați și totodată ajutați să se integreze în lumea aceea bogată și austeră, pragmatică și socialistă, laborioasă și sportivă, transparentă și rece. Am cunoscut în orașul lui Andersen și Kierkegaard o serie de preoți (la fel de tineri ca episcopul lor) care mi-au lăsat o excelentă impresie de tonus misionar și prospețime (de altfel, majoritatea lucrează și în altă parte, făcând din sacerdoțiu o veritabilă vocație). Sunt tot mai convins că experiența diasporei rafinează ortodoxia românească de azi, vindecându-i multe dintre metehnele care o expun atâtor critici în spațiul ei de baștină. Ar fi grozav să-l repatriem pe PS Macarie și să mai trimitem în lume figuri asemenea lui!

Rătăcirea sinelui

Chiar depășit de primul monoteism (cel mozaic, prelungit în iudaismul contemporan), creștinismul e o religie foarte veche: nu demult a împlinit două milenii. Vechimea lui se lovește de ideologia „actualistă" a postmodernității, în care o carte e veche dacă a împlinit doi ani... Ni se spune că *acum e acum*, cu urmarea că facem din trecut *tabula rasa* și nu ne mai preocupăm de viitor, care pare lipsit de sens, plin de crize oribile, angoasant... În acest tablou cultural, reinventarea creativă a faptului creștin devine cumva obligatorie și oarecum imposibilă. Mai cu seamă că acele două milenii nu l-au lăsat nicicând să se odihnească într-o formă stabilă. Există o imensă diferență între creștinismul persecuțiilor și cel postconstantinian. Ca și între Orient și Occident. Pe lângă succesivele „renașteri" (de la cea bizantină, a Paleologilor, până la cea italiană, trecând prin *revival*-ul franciscan, care și-a propus, fără să izbutească, amânarea Reformei) Biserica lui Hristos a fost mereu zguduită de schisme, erezii, mișcări escatologice, spiritualități radicale, ciocniri cu puterea politică, instrumentalizări imperiale și decadențe morale primejdioase. În modernitate, ea a intrat în era raționalismului hermeneutic, a istoricismului și a curentelor relativist-demitologizante, care s-au conjugat mai recent cu completa colonizare a spațiului

teologic, asaltat de secularism, comparatism, dar și de semifuziunea cu vocabularul științelor umane, de la antropologia culturală și psihanaliză până la sociologia religiei și geopolitică.

Dacă iei în calcul – oricât de sumar – impactul atâtor transformări, șocuri și presiuni mundane, înțelegi că imaginea unui creștinism peren, static, inoxidabil față de rugina corodării sale istorice nu e decât o fraudă pioasă. Doar temelia textului sacru, definitivat canonic abia în secolul al IV-lea, rămâne referențială în toată această mare agitată de evenimente, interpretări, definiții și percepții în continuă dinamică destabilizatoare. Fiecare secol, popor și loc unde mesajul lui Hristos a început să lucreze și-a construit propriul creștinism, acționând diferit în numele aceluiași Dumnezeu, modelând divergent aceleași imperative decalogice și producând o pluralitate deconcertantă de grile teologice vag subsumate aceleiași Tradiții. Desigur, fiecare Biserică – înarmată cu proclamarea de principiu a monopolului său asupra Adevărului revelat – și-a salvat, pe cale ierarhică sau prin orice altă sursă de autoritate acceptată, unitatea dogmatică, de cult și de jurisdicție. Din interiorul celor trei mari ramuri confesionale – ortodoxia, catolicismul și protestantismul –, ca și din interiorul corpurilor ecleziale naționale, acțiunea dizolvantă a temporalității e cert atenuată, așa cum icoana colectivă a predaniei pare încă lizibilă. Asta nu face forțele modernității antropocentrice, nihiliste și agnostice mai puțin redutabile, căci ele au provocat revoluții politicosociale și mutații intelectuale reflectate în experimente de scară uriașă, lăsând democrației un infim teritoriu-tampon, între nazism și comunism (pentru secolul XX) și între populism și anarhie (în veacul abia început).

Toate aceste experiențe au marcat omul și societățile în profunzime. Numeroși sunt cei care, de pildă, influențați de socialismul și umanismul veacului al XIX-lea, nu mai pot gândi (și „tolera”) faptul creștin decât în termenii carității, filantropiei și pasivității apolitice de ghetou. Vrem, nu vrem, ne reducem religia la *celălalt* și la *binele comun*, uitând latura paradoxal „egoistă” a propriei mântuiri. Nu doar că ne substituim lui Dumnezeu prin mania etichetărilor și a judecăților sumare la adresa celorlalți, dar neglijăm adevărul central al revelației: dacă îl urmez pe Hristos, o fac în nădejdea că El mă va mântui pe mine, insul irepetabil aruncat în acest timp și în acest loc al vieții ca mister al libertății. Firește, Biserica se roagă atât pentru comunitate („Mântuiește, Doamne, poporul Tău!”), cât și (în cheie filocalică) pentru izbăvirea individuală. Între cele două registre s-a căscat însă hăul unei disjuncții colosale.

O voce proaspătă

Puțini creștini își cunosc personal episcopul, așa cum puțini alegători și-au întâlnit direct parlamentarul menit să-i reprezinte. Credincioșii „practicanți” (și cetățenii foarte interesați de politică) au mai multe șanse să-și încrucișeze pașii cu păstorii lor sufletești (și cu „aleșii” lor). Cei mai mulți rămân însă separați prin bariere nevăzute, dacă nu chiar metalice, de acești exponenți ai puterii spirituale sau democratice. Nu e ceva firesc, însă e oarecum inevitabil, căci înaltul cler și corpul legislativ constituie entități rarefiate, pe când „mulțimile” sunt evident numeroase, adică indistincte. Totuși, fiecare suntem o voce (un vot), fiecare întrupăm nu doar o personalitate și un destin singulare, ci și un „mădular” sau un „cetățean” menit să alcătuiască, printr-o dinamică însumare comunitară, corpul mistic al Bisericii și pe cel politic, al națiunii. Vitalitatea celor două trupuri atârnă de toate legăturile posibile, verticale sau orizontale, așa încât rețeaua – ca sumă a interconexiunilor transversale – rămâne adevărata temelie a supraviețuirii întregului. Legăturile între nivelul „superior” și cel „de bază” nu se reduc la interacțiunile nemijlocite. Te simți *încorporat* și prin adevăr. Dacă liderii mint sau vorbesc în limba de lemn, atunci ei se exclud și te exclud, iar distanța crește până la ruptură. Sunt sigur că oricine detectează

discursul adevărat, deși ni se spune că ne-am așezat în timpul postadevărului. O dovadă a prezenței adevărate – rară și cu atât mai prețioasă – apare atunci când cel ajuns să conducă se pune în dubiu, se smerește, altfel spus, te învață de bine, socotindu-se nevrednic. Poate că în politică pierzi prin modestie, dar în viața eclezială n-ai decât de câștigat, căci micșorarea de sine te apropie de măreția Învățătorului divin. Am descoperit această aptitudine în ierarhul instalat de curând ca episcop de Huși (loc traumatizat de un inenarabil scandal). Preasfințitul Ignatie s-a rodat pastoral în realitatea diasporei britanice. Apoi a preluat o eparhie modestă, unde a început să reconstruiască solid, cu naturalețea autenticității. Nu am avut bucuria unei relații cu istoric vechi, sunt în plină descoperire a acestei figuri proaspete a Sfântului Sinod, prietenos cu intelectualii mireni, generos cu copiii săraci dintr-un județ năpăstuit, firesc în atitudinile zilnice și articulat în predicație. Tocmai mi-a trimis, pe WhatsApp, linkul predicii sale din Duminica a V-a a Postului Pascal, din care cer voie să citez mai pe larg:

> Evanghelia de astăzi este minunat de actuală: oamenii aleargă după funcții, privilegii și putere. De unde ne dăm seama că oamenii se lasă îmbătați de putere? Dacă cer putere, au nevoie de privilegii. Când le dobândesc, au nevoie de funcții foarte bune. *Când demnitatea funcției nu este în sincronicitate cu demnitatea caracterială, înseamnă că ești un om îmbătat de putere, de mândrie și de orgoliu.* Când ai primit funcțiile, uiți cum să te comporți față de cel de lângă tine. *Dacă dorești o poziție de vizibilitate, demnitatea acelei funcții să fie de o ființă cu demnitatea caracterului tău.* Când ești un om lipsit de

caracter şi deții o funcție înseamnă că *ești un om care dorește cu orice chip puterea. Atunci devii un dictator*, îi chinui pe cei din subordinea ta. Chinuindu-i, nu faci altceva decât să transmiți că nu meriți demnitatea funcției pe care ai primit-o. Hristos ne învață că adevărata putere nu înseamnă să domneşti asupra cuiva, nu înseamnă să te comporți ca un stăpân. *Adevărata putere este slujirea!* Când începi să slujeşti şi să te smereşti față de semenul tău, atunci eşti cu adevărat un om mare.

Să admitem: rostirea de soiul acesta răsună excepțional, deși traduce niște perene evidențe morale. În cuvântul evanghelic – reflex al Cuvântului întrupat – se ghemuiește o forță uriașă, nevăzut lucrătoare. De îndată ce lozinca omiletică lasă locul unei cugetări vii, sănătatea comunității revine, cu discreta strălucire a vieții netrucate. Cât m-aş bucura ca *stilul ignatian* să se răspândească reiese din simpla scriere a prezentului text...

Captivitatea babilonică

Intelectualii cred adesea că adevărul e rezervat unui cerc de inițiați subtili, căci numai ei pot „compune” cu inteligență divină. Prin urmare, au tendința de a disprețui credința „celor mulți” (simpli și fanatici, ignoranți și superstițioși). E o lectură gnostico-maniheică, adică deloc ortodoxă. Da, cu cât ești mai deștept și mai cultivat, cu atât poți pricepe mai adânc mizele teologiei, ca discurs despre Dumnezeu. Dar nu și pe Dumnezeu însuși, a cărui esență e incognoscibilă și a cărui voință rămâne impenetrabilă. Asta nu te face superior altuia fără carte, așa cum nici neștiutorul nu e superior cărturarului pentru că ar avea, automat, „inima curată” a celor „săraci cu duhul”. Soluția e prezentă în Evanghelii – ca biografii sacre ale lui Iisus Hristos: urmarea Lui înseamnă efortul conștient de a-L „imita”: bun și drept, discret și generos, răbdător și smerit, iertător, dar nemilos cu fariseismul și celelalte forme de ipocrizie. Da, veți spune, dar acestea sunt „banale” calități exclusiv morale. Așa este, numai că – dincolo de sacramentul euharistic – ele sunt singura suprafață de contact între noi și El. De „limita” acestui mesaj – în raport cu infinitatea divină coborâtă în trup – erau conștienți și ucenicii direcți ai Mântuitorului. Mărturia selectivă a Scripturilor rămâne suficientă, așa cum reiese din finalul Evangheliei după Ioan:

„Dar sunt și alte multe lucruri pe care le-a făcut Iisus și care, dacă s-ar fi scris cu de-amănuntul, cred că lumea aceasta n-ar cuprinde cărțile ce s-ar fi scris". Singura Evanghelie al cărei prolog exaltă Logosul divin se sfârșește cu o glosă despre incapacitatea noastră funciară de a-L înțelege pe de-a-ntregul. Nu e de susținut așadar opoziția dramatizată de Petre Țuțea, gata să idealizeze „baba nespălată pe picioare, care cade la icoana Maicii Domnului", în contrast cu sterilitatea sofisticată a unei pagini din Hegel.

Filozofii nu pot crede în Dumnezeu. Dacă o fac, ei devin exponenții unei *philosophia Christi* sau (de-a dreptul) teologi. Cel mai adesea, nu au „organ" pentru Revelație. Lucrează rațional, în limitele naturii, fac speculații – mai mult sau mai puțin empirice și/sau bazate pe datele științelor tari. Perspectiva lor e fie materialistă, fie idealistă, fie realist-cosmologică. Detenta lor se oprește la noțiunile logicii sau la concepte ajutătoare precum arhetipul, mitul, simbolul, tensiunea dintre sacru și profan etc. Dumnezeul lor e un principiu abstract, impersonal sau un „suflet al lumii", niciodată o persoană, mereu o categorie: ființa supremă, cauza primă, factorul transcendent, alteritatea absolută, ideea, *deus otiosus* etc. Pentru ei, Dumnezeu nu e întâlnire, cunoaștere mistică, Părinte ceresc sau Mântuitor, așa cum nu sfințește prin harul Său și nici nu se îngrijește providențial de integritatea Creației. Etosul filozofic rămâne agnostic, sceptic, umanist, autonom, nihilist sau ateu, dar mai cu seamă egocentric, până la caricatură.

De când a fost expediat Sfântul Pavel din Areopagul atenian și până la gânditorii moderni sau contemporani, filozofia a „ajutat" teologia, pe filieră platonică, aristotelică

sau printr-un moralism de sorginte stoică, dar n-a avut stomac pentru a digera Revelația, care este fapt ireductibil, teofanic, supraraţional, suprasensibil, neanalizabil, paradoxal și atestabil într-un singur fel: prin creditarea celor consemnate de martorii săi direcți. Hristos nu concurează cu *sophia* greacă și nu a predat vreun sistem, după cum nu s-a adresat vreunei secte oculte, tot așa cum nu a „recomandat" vreun adevăr oarecare, ci s-a dezvăluit pe Sine ca Adevăr întrupat: aceasta e nebunia Crucii, pe care vanitatea seacă a omului redus la el însuși o respinge, după ce-i dă târcoale. Pe scurt, nimic nou în prăpastia ce separă Dumnezeul filozofilor de Dumnezeul lui Avraam, Isaac și Iacob, așa cum nota Pascal, după fericita noapte în care a cunoscut extazul, ieșind din capcana geniului său, precum au ieșit evreii din captivitatea egipteană și, mai apoi, babilonică.

Ce urmează?

Un subiect inevitabil: România de după referendumul „pentru familie”. În ultimii ani, două mișcări de protest punctual s-au dezvoltat exponențial. Prima, Pungești/Roșia Montană, din care au apărut *#rezist* și USR. A doua, *Barnevernet-Bodnariu*, din care s-au desprins Coaliția pentru Familie și (speră unii) un nou partid conservator. În primul caz, o categorie s-a activat ecologist: mai bine puritatea virginală a naturii decât prosperitatea poluantă a gazelor de șist și a exploatărilor aurifere cu cianuri. În cel secund, o altă categorie (de evanghelici români, inspirați de confrații americani) s-a mobilizat împotriva atotputerniciei serviciilor sociale norvegiene, care pot separa copiii de familia lor, dacă familia pare nițeluș cam „habotnică”. În fond, avangarda naturistă s-a cuplat cu ariergarda legii naturale, care fondează familia heterosexuală, procreativă și atașată predaniei creștine. Două forme de refuz al industrialismului modern și al etatismului care organizează de sus în jos „cultura diversității”. Fac aceste analogii pentru că nu cred în falia progresiști-conservatori, deși ambele tendințe participă la războiul cultural din SUA, produc efecte politice și călătoresc global prin *social media*. Cred că frica de viitor definește omnilateral societatea românească. Ea e alimentată de sentimentul fragilității statale,

accentuat (și exprimat) prin neîncrederea dintre noi și a tuturor față de instituțiile publice. Nu suntem atât de evoluați pe cât cred „progresiștii" și nici atât de înapoiați pe cât sunt acuzați „conservatorii". Impresia larg răspândită că orice e posibil, pentru că nici legea, nici cutumele nu reglementează eficient armonia comunitară minimă, ne face temători față de remarcabilul nostru potențial deviant.

În preajma următorului ciclu electoral (care include toate tipurile de alegeri), scena pare împărțită între paleo-stânga de extracție comunistă și neomarxismul reformist, căci dreapta, după costisitorul experiment al USL, nu și-a mai găsit identitatea, pierzându-și simultan liderii „istorici", direcția doctrinară și forța de convingere. Tocmai din aceste motive s-a mutat totul în neașteptatul registru al raportului dintre Stat și Biserică. Nemaiavând încredere în partide, tema biseculară a instalării în modernitate a fost transferată în dezbaterea despre autonomia individuală și raportarea la tradiție, în sens larg. Din punctul meu de vedere, acutizarea dihotomiei tradiționalism/anticlericalism e doar metamorfoza perversă a unei crize democratice.

Când vine vorba despre Stat, e clar că avem nevoie ca el să fie repopulat cu figuri competente, capabile să stopeze clientelismul partinic și avalanșa impostorilor: iată o sarcină pe care toate partidele oneste (adică responsabile) ar trebui să o asume, dacă vor să recâștige teren electoral. În ce privește BOR, și ea are de digerat referendumul: fără victimizare, spre o schimbare de atitudine și cultură eclezială. Asta comportă neutralitate politică și o cură de austeritate la vârf, dublată de o apropiere de societate și o pastorație în care se reflectă subiectele postmodernității: dezvoltare

prin cunoaștere, echitate socială, bioetică, renunțarea la formalism și antioccidentalism, denunțarea materialismului arghirofil și o strategie de ajustare a școlilor teologice la nevoile reale ale fiecărei eparhii. Ambele operațiuni de corecție și de regăsire a normalității se vor dovedi dificile: să sperăm că nu imposibile.

Oricum, BOR are sarcina cea mai complexă. Comuniunea panortodoxă a fost sabotată la recentul Sinod din Creta și, de curând, prin criza dintre Moscova și Patriarhia Ecumenică, *via* Ucraina. Biserica s-a dotat cu trust de presă și a pătruns pe internet, dar forța ei de comunicare socială e mult mai mică decât cea a taberei anticlericale, la care participă, în stilul unei Reforme factuale, criptoprotestante, și o parte din laicatul urban, educat. Sunt convins că strângerea relațiilor cu alte culte creștine (în România, restul UE și SUA) îi poate furniza asistență prețioasă în următorii ani. A sosit ceasul multor decizii clare, care – după cum se vede – au fost prea multă vreme amânate.

Iluzia postreligioasă

Mulți teologi și filozofi moderni au susținut că diavolul are o țintă permanentă: aceea de a ne convinge că nu există, pentru a ne putea cuceri mai ușor. Asemenea ateului, diavolul preferă să știe că nu credem în existența lui Dumnezeu: el, demonul căzut, poate fi ignorat, ba chiar dă seamă de o maximă discreție, practicând un soi paradoxal de smerenie, o *kenoză* inversă. Altfel spus, demonul preferă inexistența, dar n-o poate decât simula. Mai toate religiile au descris un infern. Un loc simbolic, imaginar, un ciudat perimetru *spiritual*, copleșit de forțele răului, care-și află acolo maximul de intensitate și densitate. Acolo (adică nicăieri) se află contrariul împărăției lui Dumnezeu, alt loc spiritual, unde virtutea, fericirea și armonia se desăvârșesc fără încetare și fără nevoia de a o face: împărăția divină nu e nici statică, nici dinamică. E devenirea circulară a perfecțiunii nesfârșite.

În prezența celor amintite mai sus, nu ne va mira prea tare faptul că ateul nu crede (nici) în diavol. El are credința că Dumnezeu nu există și e adesea irațional (prin superstiții sau fanatisme de tip scientist sau utopic-social), dar cel puțin pretinde că a ieșit din era irațională a Teologiei și a pășit (deodată cu secolul al XIX-lea) în era pozitivă a Rațiunii. Evacuarea deismului nu elimină și schema religiilor

monoteiste: nu poți fi agnostic sau ateu postmodern fără o sumă de credințe (și un *credo*), așa cum nu te poți lipsi de ritualuri, ceremonii și simboluri. Devii un *homo religiosus* fără legătură cu Ființa Supremă și totuși incapabil să te desfaci de orice alte legături (prejudecăți, ideologii, angajamente militante etc.). În alți termeni, secularizarea contemporană e plină de idolatrie, sincretism, confuzie axiologică și anarhie, fără să scape de tema locurilor imaginare (precum împărăția lui Dumnezeu sau infernul). Secularizarea implică doar imanentizarea jocurilor de limbaj care descriau odinioară diferitele forme de transcendență. Individul secularizat nu mai aparține unei Biserici (sau poate o mai face, inerțial, ca reperaj patrimonial fără urmări etice) și trăiește imaginarul ca pe un fapt material, lipsit de mister: o tehnică de evaziune care te aduce, invariabil, la punctul de pornire.

Filozofiile moderne (de la Descartes la Husserl și Wittgenstein, trecând prin utilitariști, empiriștii anglo-saxoni sau deconstructiviștii francezi) au refăcut modelul universului și antropologia, influențând artele și politica, numai că raza lor de acțiune s-a oprit la cercul cititorilor (capabili să-i înțeleagă sau sperând s-o facă). În toate societățile (occidentale sau nu) a continuat să existe credința în Dumnezeu, în ordinea lumii și în sensul vieții umane (situat transistoric, într-un veac escatologic). Elitele – specializate în „demistificarea" socială și demitologizarea epistemică a faptului religios – au continuat să decidă și să se alieneze simultan în raport cu ele însele și cu „masele deplorabile". Religia organizată persistă, așa cum religiozitatea populară înflorește alexandrin, sub umbrela unor terapii, sinteze

pretins ezoterice și amalgamuri doctrinare difuze. Nici experimentele radicale (de tipul nazismului și comunismului) n-au dislocat ireversibil geografia nevăzută a creștinismului. Oricâte eforturi și excese s-au consumat (în discurs și fapte „riscante"), sute de milioane de oameni (și o majoritate statistică a umanității) au rămas fideli cosmografiei revelate și modelului hristic sau propriilor tradiții monoteiste și politeiste, adaptate, revizitate, divizate sau reinventate periodic. E de meditat la această reziliență a experienței sacrului. Ea nu probează „prostia", așa cum nu conotează „obscurantismul" gloatelor incapabile să evolueze, cât demonstrează acțiunea lui Dumnezeu în psihicul creaturii sale gânditoare și libere. Episoade arhaice – precum legământul avraamic – își dovedesc surprinzătoarea vitalitate, continuând să informeze mentalul colectiv, dincoace și dincolo de noile noastre comportamente, viziuni cosmologice și tabieturi civilizaționale. Iată un spectacol pasionant prin straniile sale sugestii, niciodată definitive.

IV

Noi și cărțile

Un creștin înrobit de turci

Georg Captivus Septemcastrensis: acest transilvănean, sas ori ungur, din Sebeș, născut în 1422, a dus o viață palpitantă: și-a apărat, ca adolescent, orașul asediat de turci și le-a căzut mai apoi în prizonierat. O sclavie îndelungată, din care a căutat să scape, fără succes imediat: a supraviețuit în Imperiul Otoman, în casa mai multor stăpâni, până când – într-un târziu – a reușit să evadeze, prin insula Chios. Odată ajuns la Roma, fostul elev al școlii dominicane din Mühlbach (numele germanic al Sebeșului) a intrat ca frate în ordinul predicatorilor, adormind în parfum de sfințenie și bucurându-se de proximitatea sepulcrală a marelui Fra Angelico, la Santa Maria sopra Minerva. Tocmai formația sa latinească și deja umanistică, obținută pe pământul practic occidental al Transilvaniei, i-a permis să înțeleagă, asemenea unui om educat, contextul prizonieratului său otoman. A rezultat astfel o carte tradusă în românește abia acum, după mai bine de cinci secole, la Humanitas, cu studiul introductiv semnat de Constantin Erbiceanu (pe seama fundației omonime) și în tălmăcirea clasicistei Ioana Costa. De ce n-a fost tradusă mai devreme, în pofida intensei sale circulații apusene, sub forma a numeroase ediții, dintre care una împlinită de însuși Martin Luther? Poate pentru că istoricii români nu l-au văzut cu ochi buni pe acest

„Georg din Ungaria" (celălalt nume sub care autorul a rămas cunoscut). Culmea e că nu se poate exclude ipoteza că ar fi fost român, dintr-o familie catolicizată! Oricum, tocmai prin grăitoarea sa întârziere, această primă ediție românească a *Tratatului despre obiceiurile, ceremoniile și infamia turcilor* reprezintă un eveniment cultural notabil.

Textul are un filon gioachimit, milenarist și o retorică de Renaștere timpurie, cu tropii aferenți, însă denotă și un real talent expozitiv, în registrul unui emergent simț etnografic: autorul compară creștinismul și islamul (văzut mereu, pe linia unui Ioan Damaschinul, ca „sectă" care maimuțărește adevărata religie) și ne oferă multe informații despre ritualurile, instituțiile și mentalitățile cele mai reprezentative. Dervișii rotitori, farmecul hipnotic al celor cinci rugăciuni cotidiene (inspirate din *orele* sau *ceasurile* cultului creștin, probabil în varianta sa grecească), forța fuziunii dintre secular și spiritual într-un corpus politico-teologic omogen sunt doar câteva dintre explicațiile captivului, uimit de succesul islamismului și oarecum catastrofic în ceea ce privește evoluția sa terestră, pe care o încorporează într-un scenariu final, antihristic. Aș spune că autorul nostru nu e încă un om al Renașterii, cu solarul ei neopăgânism hedonist și antropocentric. În text se insinuează un adevărat program conservator, dedus din sentimentul unei iminente prăbușiri în nedemnitate a lumii creștine, a cărei apropiere de sfârșit „ne-o vădesc limpede, în tot chipul, înclinarea către rău, anevoința către bine, lăcomia în cârmuire, delăsarea în supunere, chiar curiozitatea pentru arte, felurita abundență a clădirilor și părelnica noutate a științelor și, în sfârșit, în toate, noua trufie clădită pe Antichitate" –

depășite numai de „fiara aceasta” (secta turcilor) care „se cuvine să ne îngrijoreze mult” (p. 50).

Între felurite *memorabilia* și *realia*, cartea – nelipsită de tonuri picarești – ne mobilizează atenția istorică, punându-ne sub ochi o Europă postcruciată, în pragul prăbușirii Imperiului Bizantin, amenințată de expansiunea otomană pe mare și pe uscat, angoasată de ciumă și de viitorul mai degrabă sumbru la care pare abonată, în logica unei pedagogii divine pe deplin meritate. Omenește înduioșătoare mi s-au părut și tribulațiile naratorului, căzut – o vreme neprecizată – în apostazie: nu putea cunoaște atât de fin islamul, dacă nu ar fi intrat în sfera sa. Această temporară cădere, urmată de revenirea zeloasă și penitentă la creștinism, apare mereu în filigranul textului, jucând și rolul unui memento apocaliptic. Pe scurt, vă invit la lectură...

Anihilarea speranței

Eram la Lisabona, în 2003, când Nicolae Iliescu a tradus, pentru Polirom, memoriile Nadejdei Mandelștam (1899-1980) – sub titlul care le-a consacrat în prima lor tălmăcire engleză: *Fără speranță/Speranță abandonată*. Prin urmare, am parcurs această capodoperă memorialistică a gulagului sovietic abia de curând, când editura ieșeană a pus pe piață o nouă ediție, cartonată și elegantă, echipată cu note și indice, însă lipsită de un studiu critic introductiv. Textul completează oportun galeria de opere ale scriitorilor ruși care au denunțat crimele comunismului sovietic, tocmai pentru că le-au trăit pe propria piele, ca martori jupuiți de vii ai unei istorii complet deraiate. El stă cu tragică mândrie alături de mărturiile unor Varlam Șalamov, Vasili Grossman, Evghenia Ghinzburg, Aleksandr Soljenițîn, Boris Pasternak, Anna Ahmatova sau Marina Țvetaeva, pentru a nu-i aminti decât pe cei mai amplu receptați în Occident. Și e, desigur, de datoria noastră să (re)citim literatura gulagului, pentru a pătrunde, fie și pe calea ficțiunii literare sau a relatărilor diaristice, vehiculate în samizdat, în miezul ororii comunismului. E adevărat că, în lumea deja euro-atlantică a sateliților sovietici din Europa Centrală și de Est, renumele comunismului e preponderent negativ, deși Rusia post-URSS a căutat, oficial, să-i salveze presupusa „parte

bună" (fie prin combinația dintre istoriografia triumfalistă și recuperarea mesianismului slav, fie prin glorificarea eroismului vădit de Armata Roșie în epica sa încleștare cu „mașina de război" nazistă). La fel de adevărat este însă că, din varii pricini – începând cu relativa continuitate a nomenclaturii de partid la butoanele puterii noi, „democratice" și continuând cu psihologia paseistă a „nostalgicilor" dornici să scape de povara culpei colective –, pedagogia decomunizării e plină de lacune intenționate și discontinuități sau ambiguități abil orchestrate propagandistic, astfel încât noile generații privesc fenomenul comunist ca pe ceva depășit, dar nu neapărat sinistru. Pe fundalul datoriei etice de neuitare atât de slab împlinite, neomarxismul importat din Occident nu face decât să dea apă la moară revizionismului: în anul de pomină MMXX, statuile lui Churchill sunt profanate, în vreme ce primăria cutărui burg german dezvelește cu fanfară o statuie a lui V.I. Lenin...

Știu: temerea că regimul comunist s-ar putea întoarce *tel quel* e neîntemeiat răspândită mai cu seamă printre intelectualii anticomuniști din generația mea, cei care au citit suficient (pe lângă ce au trăit nemijlocit) pentru a se fi lămurit cu privire la caracterul ilegitim și criminal al totalitarismului roșu și care, mai nou, sunt îngroziți de similitudinile dintre „noua revoluție culturală", care macină, polarizând, societățile occidentale, și drumul comunismului real spre servitutea generalizată. Însă, chiar dacă istoria nu este ciclică, avem în continuare obligația morală de a memorializa nemăsuratele suferințe umane provocate de cotidianul bolșevic, în numele marxism-leninismului, cu toate derivatele sale doctrinare (maoiste, polpotiste, castriste etc.).

Dublul jurnal al Nadejdei Mandelștam – închinat cu o rară devoțiune vieții și morții premature a soțului său, poetul Osip Mandelștam – rămâne cel mai cutremurător document al terorii staliniste, atât sub raport epic și evenimențial, cât și pe planul analizei psihologice, al observației sociale și al reflecției filozofice despre pierderea libertății, ca prefață a unui gigantic experiment dezumanizant. Nadejda Mandelștam (care-mi aduce aminte de inteligența suprem lucidă a unei Simone Weil) scrie cu patos și umor, pătrunde cu o uluitoare finețe în pliurile interioare ale mancurtizatului *homo sovieticus* și deține o cultură generală suficient de solidă pentru a situa absurdul stalinist în durata lungă a modernității antropocentrice. Volumul de la Polirom are ceva de thriller metafizic, strălucind satanic pe tărâmul unde întunericul, frica, grotescul și arbitrarul consemnează o apocalipsă a samavolniciei. Se înțelege că îl recomand cu toată convingerea.

Bine este să fim noi aici

Cred că putem găsi arhetipul sihăstriei spirituale sau filozofice în pericopa evanghelică despre *schimbarea la față* a lui Iisus Hristos (lat. *transfiguratio Christi*) pe Tabor: „Și după șase zile, Iisus a luat cu Sine pe Petru și pe Iacov și pe Ioan, fratele lui, și i-a dus într-un munte înalt, de o parte. Și S-a schimbat la față, înaintea lor, și a strălucit fața Lui ca soarele, iar veșmintele Lui s-au făcut albe ca lumina. Și iată, Moise și Ilie s-au arătat lor, vorbind cu El. Și, răspunzând, Petru a zis Lui Iisus: Doamne, bine este să fim noi aici; dacă voiești, voi face aici trei colibe: Ție una, și lui Moise una, și lui Ilie una" (Matei 17, 1-4). Așadar, revelația maximă, legătura cu tradiția profetică și bunăstarea contemplativă se obțin prin ascensiunea către un „munte înalt", urmată de fixarea „de o parte" (așadar printr-o separare) și la adăpostul simbolic al unor „colibe", în care se cuvine să descifrăm metafora miniaturală a cetății, a turnului de veghe și a arcei noetice, supraviețuitoare a potopului.

Un moment întemeietor pentru o îndelungată tradiție (care conduce spre Occident o arhaică structură mentală orientală). Pe munte, într-o colibă, omul religios – dacă aceasta nu e o tautologie – nu doar se simte, ci chiar este mai aproape de Dumnezeu, ca sursă a lumii, a vieții și a sensului vieții. Sunt ca atare nesurprinzătoare persistența

acestui model și polimorfa lui întrupare episodică, la nivel fizic sau metafizic, în toată evoluția ulterioară a relației spațiale dintre gândire și adăpostul ei (supra)natural. Coliba ascetului din pustia ascetică, la începuturile egiptene ale monahismului creștin, este o variantă, adaptată geografic, a tiparului taboric. La fel, coloana pe care trăiesc sfinții „stâlpnici", într-un coș de răchită (salvator, precum în cazul pruncului Moise, cel abandonat pe Nil), ilustrează „muntele artificial" al unei ascensiuni analoge: *stilitul* se apropie de Dumnezeu prin izolarea pe verticală și se situează voluntar într-o stare perpetuă de criză, adică de judecată. Și tocmai înțelesul prim al cuvântului grecesc *krisis* (acela de judecată) explică de ce, în plină modernitate, regăsim alegoria retragerii alpine în viața altor profeți, zguduiți acum, în conștiința lor, de cutremurul nihilismului. E drept, Kierkegaard a făcut din celibatul voluntar (ca jertfă oferită libertății de cugetare) un simbol deghizat al sihăstriei urbane. Avem însă la îndemână și cazuri explicite de reluare a tradiției la care mă refer: Nietzsche, peripateticul silvestru din Alpi, n-a făcut decât să-i inspire pe urmașii săi asumați sau indirecți (precum Heidegger, *locuitor* al unei cabane montane, Wittgenstein, retras periodic în căsuța lui de pe malul celui mai adânc fiord norvegian, sau, la noi, Constantin Noica, instalat la Păltiniș). În toate aceste cazuri, filozoful regăsește nu doar răgazul reflecției, ci și vastitatea confruntării cu necunoscutul, departe de zgomotul lumii, de turpitudinea umanității și de obligațiile curente, moralmente legitime, dar mereu deviante.

În toate exemplele amintite, muntele, pădurea, solitudinea și asceza (sau minimalismul funcțional) devin

instrumentele unei recentrări ascensionale și revelatorii, grație căreia gânditorul se adâncește în sine, rupt de cotidianul vieții colective și de iluzia unei cugetări *utile*. Interesantă e și articularea posterității respectivilor filozofi tocmai în jurul retragerii lor, care inspiră pelerinaje laice și stări de emulație ritualizate. Așa cum creștinii vizitează peșterile marilor asceți (de la cele scobite în faleza verticală a chinoviei Sfântului Sava, din Țara Sfântă, până la cea a lui Daniil Sihastrul sau a Teodorei de la Sihla), „ucenicii" gânditorilor citați anterior urcă spre sanctuarele lor însingurate pentru a trăi comuniunea deplină cu duhul care le-a dat cândva înțelesul cel mai înalt (sau cel mai profund). Mansarda legendară a lui Cioran (situată sub acoperișul lumii insomniace a negației iluminatoare) intră de asemenea în această serie mereu deschisă către ea însăși.

Dreptul Iov

Am găzduit trei prieteni într-o seară dedicată Cărții lui Iov. Un text de acum 25 de veacuri, redactat în spațiul siro-palestinian, sub posibile influențe dinspre Persia zoroastriană. În canonul biblic, el face parte dintre cărțile sapiențiale, deci acelea care ne fac mai înțelepți. Tema? Suferința celui drept ca veșnic subiect de perplexitate morală și filozofică. Faptul că omul corect are adesea o soartă nedreaptă infirmă ideea de justiție distributivă („după faptă și răsplată"). Ba chiar pune sub semnul întrebării regula de aur a simetriei faptelor bune. Iov este un bogat proprietar de turme și acareturi, dăruit cu mulți urmași, respectat în comunitate, onest și pios. Tocmai acest ins fericit e sortit unei serii de tribulații nemeritate, abătute asupra lui în crescendo, pe temeiul unei ciudate înțelegeri între Dumnezeu și Satan. Ultimul – cel căruia, mai târziu, Iisus Hristos avea să-i strige „retro Satana" – îl ispitește pe Creator: Iov îți este credincios pentru că toate îi merg strună. Dă-mi voie să îl pun la încercare și îți voi dovedi că se leapădă de Tine. Prologul cărții descrie acest târg celest: Domnul acceptă să-și suspende providența. Brutal vorbind, îl dă pe Iov dracului. Omniscienţa divină e chestionată implicit: deși Iov e liber, ca orice om, nu putea ști Dumnezeu, cel ce cunoaște adâncurile, și dacă Iov i-ar rămâne fidel sub o

ploaie de nenorociri? De ce se lasă manipulat de Satan (o figură de altminteri puțin prezentă în Vechiul Testament)? Nu știm. Satan apare ca un vizir perfid, care-și păcălește sultanul. Se bucură să demonstreze că legătura dintre pietate și dreptate – adică raportul dintre credință și îndreptățire – e valabilă numai la bine, conform principiului *do ut des*. Teza lui este că omul nu e capabil de acte gratuite, ci numai de schimburi profitabile. Nu e o făptură nobilă, ci una pragmatică. Dacă e mulțumit, e foc de credincios. La necaz, e dispus să-și renege ziua de naștere și Creatorul. Satan e realist. Așa procedează majoritatea oamenilor, moștenitori ai păcatului originar. Istoria lor a început cu o crimă fratricidă. Sunt ipocriți, interesați și măcinați de invidie. Vor să pară, nu să fie. Mint și fac paradă cu pietatea lor fariseică.

Iov decade: își pierde averile, copiii, sănătatea. Până și soția sa îl îndeamnă să crape și îl invită să-L blesteme pe Dumnezeu (Georges de la Tour a pictat un teribil clarobscur cu acest subiect). Din depărtări, căci prietenul la nevoie se cunoaște, apar trei moraliști (supraeul social) care-l afundă mai tare pe nefericit în depresie: ai făcut tu ceva, nu se putea să ajungi în halul ăsta dacă erai complet inocent! Iov își reafirmă nevinovăția, nu pentru că e vanitos (câtă vanitate mai are loc pe vârful unei grămezi de bălegar?), ci pentru că e rațional, făcând eroarea de a crede că Rațiunea divină corespunde unei figuri matematice. Or, ea nu e așa: e de fapt totală, paradoxală, supralogică. Iov nu e teolog, nici dialectician și nici măcar sofist. Blocajul său e autentic. O ține langa cu faptul că nu merită ce i se întâmplă. Dar găsește energia de a nu-L repudia pe Dumnezeu.

Vrea doar o explicație. Spre capătul textului, autorul biblic a inserat un monolog divin și mai ciudat: Domnul îi arată lui Iov măreția copleșitoare a creației. O face pentru a-i dovedi că omul e doar o secvență dintr-o compoziție cosmică uriașă. Ba chiar e atât de neînsemnat încât nu e cazul să priceapă de ce suferă fără vreo pricină. Iov se obstinează virtuos în propria ignoranță. Final fericit! Inocentul pedepsit și răbdător se bucură de restabilirea condiției prime: i se nasc alți fii, redevine bogat, scapă de bube. Concluzia textului e că omul credincios până la capăt pierde totul și câștigă pe deplin. Nu are cum să descifreze cauzele acestei dinamici a decăderii și a restaurării. E peste fire să gândească în termenii proiectului divin. Aici, parabola veterotestamentară se apropie de stoicismul greco-roman: tu rămâi la toate rece! *Ataraxia* păgână anticipează *apatheia* creștină, tot așa cum Iov îl amintește pe Avraam (gata să-l sacrifice pe Isaac) și îl prefigurează pe Hristos, Mielul lui Dumnezeu, care ridică păcatul lumii. Cartea lui Iov demonstrează că *teodiceea* (justificarea divină a existenței răului) e indisociabilă de *apokatastasis ton panton* (teoria origeniană a restaurării finale a tuturor ființelor, inclusiv a diavolului). Poate că tocmai acest caracter enigmatic, la frontiera bunului-simț cu necunoscutul, explică de ce textul a fost relativ puțin comentat în exegeza biblică din perioada patristică. Referirile la Iov s-au înmulțit după secolul al IV-lea, atunci când Biserica a fost consacrată ca instituție a imperiului, fără să fie vreodată preferată de Sfinții Părinți. Pentru că e o carte „insolubilă", care ne sugerează că Dumnezeu nu e doar Binele absolut, ci și Cel care stăpânește răul, iar cine domină cu adevărat integrează.

Grădinari și demiurgi

Ne dorim să fim „altfel”, numai că n-avem cum: suntem și noi o piesă din mozaicul timpului nostru, făcut din războiul dintre „grădinari” și „demiurgi”. Am preluat metafora din cartea lui Chantal Delsol (*La haine du monde. Totalitarismes et postmodernité*, Cerf, 2016). Membră a Institutului Franței, universitară și eseistă de prestigiu, această distinsă specialistă în științe politice interpretează postmodernitatea occidentală ca arenă a tensiunii dintre cei care vor să conserve și cei care vor să înlocuiască lumea prezentă. Primii sunt salvaționiști ai imanenței istorice private de transcendență, așa cum ceilalți sunt exponenții prometeismului transfigurator. Unii vor să prezerve natura, planeta, tradițiile și memoria colectivă așa cum le-am preluat: pledează pentru realism, moderație, echilibru și acțiune în favoarea libertății. Ceilalți vor să facă *tabula rasa* dintr-un trecut defect, așadar culpabil, propunându-ne în schimb viitorul imediat al societății perfecte, la care putem (și trebuie) să ajungem printr-o inginerie socială *soft*: ei nu mai recurg la terorismul utopic, de tip totalitar, mulțumindu-se să exalte egalitatea fără limite, omul generic (legat direct la universalul nominalist al speciei), relativismul axiologic și ironia care desacralizează orice tabu, aruncându-l în derizoriu. Firește că disputa „grădinarilor” cu „demiurgii”

implică o schematizare didactică, de dragul unui tablou inteligibil. Taberele nu sunt etanș separate (de pildă, există, printre „grădinari", și ecologiști de stânga). Ele simbolizează însă două proiecte de societate greu de armonizat, explicând tensiunea crescândă (și emblematică) a epocii noastre. Regăsim această dinamică în România – sub forme mai sărace ideatic și hiperbolic provinciale, însă ușor de recunoscut. Prin urmare, nu suntem altfel. Semănăm cu alte state postcomuniste, unde elitele înclină spre conservatorism, tocmai pentru că au trăit comunismul și recunosc legătura acestuia cu noul progresism occidental, bazat pe abolirea distincțiilor și parodierea personalismului creștin: ele fac pasul de la egalitatea demnității ontologice proclamate în antropologia creștină (din care s-a derivat o etică a drepturilor omului) la practica indistincției programate (de merit, gen, rasă, cultură și etnie). În pofida acestui accent, agenda e sincronizată cu Occidentul secularizat, unde socialismul resentimentului, de tip scandinav, cucerește treptat centrul și sudul.

În România, prometeismul taberei „demiurgice" e destul de popular în rândul tinerei generații (net, *city break*, „nedusă la biserică") și are susținerea statului, care-și dorește controlul asupra corpurilor intermediare (familie, asociații, națiune), căutând să preia individul din fașă până la mormânt: e idealul iacobin exprimat deja de Danton, care spunea că pruncii aparțin mai întâi Republicii și abia apoi părinților naturali. De fapt, „grădinarii" nu mai există decât în bisericile creștine din țară, într-o parte a elitei intelectuale anticomuniste și în inerția practicilor culturale din generația adultă: acuzați de atitudini liberticide, ei sunt, de

fapt, ultimii apărători ai autonomiei personale din societatea noastră. Decența pledează pentru negocierea unui compromis între „grădinari” și „demiurgi”, pentru că omul ca atare nu poate supraviețui fără rădăcini, lipsit de protecția unor apartenențe de grup, așa cum nu poate rămâne imun la progresul științei și tehnologiei. Are doar interesul de a compensa impactul revoluției digitale (care dezrădăcinează orice localizare) printr-un recurs selectiv și autentic la valorile moștenite. Un asemenea compromis (care produce substanța unui minimal consens democratic) poate fi articulat numai prin vaccinare antiideologică de ambele părți ale „baricadei”. Adică prin defanatizarea inteligentă și responsabilă a discursului despre binele comun. Nu știu dacă vom avea o masă critică de „combatanți” dispuși să întrerupă spirala radicalizărilor. Ar fi normal să nu punem doar pasiune latină și gălăgie balcanică într-o chestiune de arhitectură societală durabilă. Dar cine mai are, azi, monopolul unei definiții a normalității?

Marea Doamnă

Marguerite Yourcenar reprezintă una dintre pasiunile vieții mele intelectuale. Nu a fost o creștină explicit asumată (ceea ce mi-ar fi apropiat-o și mai intens), dar s-a dovedit, în felul ei, desăvârșită, și anume prin căutarea adevărului ca exactitate sau logică a vieții. Opera ei, aproape integral tradusă în română (cu destul de numeroase lacune în zona eseistică), și-a găsit un public receptiv la farmecul unui stil imperturbabil, pe care urechea muzicală a francofonilor îl recunoaște pe dată, celebrându-i deopotrivă acuitatea cristalină și răceala jansenistă. Deși a scris puțin despre ea însăși, preferând să se proiecteze în trecutul familiei și al eroilor săi reinventați (precum Hadrian) sau ficționali (precum Zenon), se poate spune că biografia sa a devenit cunoscută mai presus de parcimonia aparițiilor mediatice și de pudoarea autoprotectivă în care s-a refugiat: vocea somptuos guturală din dialogul cu Bernard Pivot, căsuța ei insulară din Maine, pasiunea călătoriilor (cu precădere asiatice) și relația aparent egoistă, deși mereu loială cu Grace Frick (traducătoarea și companioana ei de viață) sunt iconic identificate cu această autoare singulară, nu doar pentru că a fost prima femeie acceptată în conservatoarea Academie Franceză, ci și pentru că a izbutit, ca nimeni altcineva, să

îmbine în literatura ei luciditatea metafizică și precizia clasică a rațiunii imbatabile.

Temele pe care le-a transpus literar au fost tot atâtea obsesii apărute devreme, maturizate printr-o îndelungată gestație, susținute printr-o laborioasă documentare și persistente în intimitatea ei sinuoasă, ca niște vieți paralele, menite să-i dilate bucuria sumbră de a exista. Yourcenar dezvoltă o jubilație a pesimismului, o transă a decepției și un păgân instinct al naturii care nu se deteriorează niciodată în depresie, masochism sau panteism de paradă. Asemenea oricărei firi aristocrate, ea nu-și exhibă suferințele, nu se compătimește și știe să apere cauze juste (de la ecologie la antirasism) fără să devină o „militantă" narcisică, din specia unei Susan Sontag. Pentru că *L'œuvre au noir* a apărut pe fondul agitațiilor studențești din Mai '68, alchimistul Zenon – protagonistul care se fofilează printre dogmatisme, intoleranțe și prejudecăți – a fost uneori asimilat unui etos modern, revoluționar: nimic mai fals! E greu să găsești, în secolul XX, o conștiință mai puțin politizată decât cea a lui Marguerite Yourcenar. Ea însăși (ca și opera pe care ne-a lăsat-o) degajă o atmosferă memorial-atemporală, eroică și formal hrănită din imaginarul flamand al clanului Crayencour: Bosch, Bruegel, Rembrandt, Rubens, naturile moarte cu vânat, vinurile aspre de Burgundia, dantelele sidefii de la Delft, canalele urbane discret fetide din Bruges și cețurile Nordului se aliază în scriitura lui Yourcenar cu aurul oriental și paradoxul gnostic, oferindu-ne imaginea unei lumi a cărei entropie poate fi încetinită printr-un soi de virilitate tragică, obstinat surâzătoare. Religiozitatea ei a fost mistică, adoctrinară, axată pe simpatia față de

tribulațiile oculte ale sinelui. Hadrian se inițiază în misterele mithraice, dar și la Eleusis, în vreme ce Zenon cunoaște tainele Răsăritului, prin intermediul unui musulman eretic, dar și printr-o filieră cabalistă, sondând abisul pe calea meditațiilor budiste. Aș spune că sentimentul unitiv al întregului e căutat (și obținut) prin osmoză cu elemente și exerciții spirituale inevitabil private. Scopul acestor practici intime vizează relativitatea înșelătoare a aparențelor, jocul contrariilor coincidente și ieșirea din captivitatea sinelui: și în materie spirituală, Yourcenar rămâne pe orbita Europei septentrionale, undeva între Meister Eckhart și Nicolaus Cusanus (chiar dacă printre referințele lui Zenon se numără Bernard de Clairvaux și Bonaventura).

La 12 ani, aflată în refugiu familial londonez (din pricina Primului Război Mondial), Marguerite Yourcenar a descoperit figura împăratului Hadrian în sălile de la British Museum: o văd mereu rămasă acolo, ca pe un copil de o androgină frumusețe, înfiorat de sinuciderea lui Antinous.

Orient Express

Am trăit o copilărie de cititor clasic: cărți și, dincolo de ele, figura acelor domni extraordinari, *scriitorii*. Savuram, bunăoară, colecția romanelor lui Jules Verne, grație căreia regăseam fiorul foiletonului, plăcerea secvențialității, emoția scrânciobului. Abia terminam un roman și pe piață apărea deja următorul, de parcă francezul acela îndrăgit de toți adolescenții planetei ar fi fost în viață, producând la nesfârșit operele sale de ficțiune. El era scriitorul, noi, cititorii. Fiecare își făcea treaba cum se poate mai bine. Nu oboseam să citim, așa cum el – aflat aproape și totuși greu de reperat – nu contenea să scrie și să tipărească, pentru ca noi să plecăm, împreună cu eroii săi, în mereu insolite isprăvi. Jules Verne semăna negreșit cu tipii reprezentați în gravurile acelea de secol al XIX-lea, care-i ilustrau literatura. Era puțin grăsuț, se îmbrăca în costume cadrilate, avea lavalieră, mustață, monoclu, pantofi cu nasturi, baston, mânuțe pufoase, ochi sarcastici și parcă mirosea a levănțică, tutun și rom tropical. Un tip mereu în mișcare, care se întâlnește cu savanți și editori, cu avocați și negustori de mărfuri exotice: când mai avea de fapt timp să scrie? Cu siguranță deținea puteri un pic necurate, care-i permiteau să fie peste tot, să revină, să povestească, muindu-și tocul metalic în călimări de argint, să trimită șpalturi, să primească

periodic, chiar acasă, exemplarele calde, scoase din tipografie, precum cornurile din cuptorul brutarului. Poate că reușea să nu doarmă grație cafelei și opiumului, poate că făcea sport într-o sală special amenajată a locuinței sale spațioase, cu tavane înalte și scări din lemn, care scârțâie în lumina electrică a nopții. Căci scopul lui nu era de a se bucura de prieteni, la o cină bine pregătită, nici de a-și crește copiii sau de a-și amuza tânăra consoartă, nu: un *scriitor* e un diavol de om, care înnegrește și 50 de pagini pe zi, țesându-și narațiunea precum o arahnidă pânza de borangic, cineva care a scăpat de obligația somnului și trăiește lucid, cu ochii arzând de o patimă obscură. Nu știi cum a reușit să scoată din nimic o lume cu nume, fapte și întâmplări minunate, care te ține cu sufletul la gură, devenind mai reală decât mobila din camera ta de copil, mai reală decât tine însuți. Cum a reușit acest demiurg să stabilească atât de precis locul și momentul acțiunii, numele atâtor personaje, descrierea aievea a atâtor interioare și peisaje, de unde a găsit energia și fantezia de a transforma albul paginii virgine într-un leagăn epic pentru tumultul atâtor sentimente și decizii grandioase?

Mitul scriitorului trăiește. Când te cufunzi într-un roman de Ian McEwan, simți că tipul ăsta, dat naibii, e într-adevăr peste condiția umană obișnuită. Înțelegi că, dincolo de maniera care l-a consacrat și independent de tehnicile narative menite să curbeze timpul, el rămâne magicianul capabil să te reînvețe emoția originară a limbajului și strania demnitate a oricărei povestiri omenești. Chiar nu-ți pasă de proza vieții lui reale, de cum a devenit scriitor profesionist, de cât îl chinuie reumatismele sau îl stimulează alcoolul: îl

resimți ca pe un guru, un profet al tribului, un vraci, un șaman, un strămoș totemic, o prezență carismatică, aproape extatică. Îți dai seama că timpul lecturii, când te afli captiv în labirintul său din cuvinte, se măsoară cu altă unitate. Te simți la fel de inteligent precum naratorul, care te invită la bordul navei, făcându-te părtaș al călătoriei pe toate mările interioare. Ești mai mult decât un martor indiscret: prin citire, rescrii spontan textul, devenind parte gramaticală dintr-un efort de creație care-ți aparține, căci – dacă închizi cartea – totul dispare. Până la urmă, intuiești că orice roman propune variațiuni pe tema călătoriei spre centrul pământului (ca lume speculară, inversă, abisală). Homer, Apuleius, Boccaccio, Chaucer, Maupassant, Cehov, Virginia Woolf, Philip Roth, Bellow, Houellebecq: toți ne-au străpuns cu pumnalul lor, într-un Orient Express care a uitat să mai oprească.

Scripturile puterii

Le Figaro a publicat un interviu cu Patrice Gueniffey, care prefațează recenta publicare a *Scrisorilor* lui Napoleon, în colecția „Bouquins” (Robert Laffont). El comentează nu doar calitățile literare ale împăratului, ci și toposul francez al relației dintre putere și scriitură: de la Ludovic al XIV-lea până la Macron (trecând prin Richelieu, generalul de Gaulle sau François Mitterrand), conducătorii Franței au cochetat cu scrisul, ca și cum acesta ar fi „sufletul” suveranității. Puterea *per se* li s-a părut insuficientă, efemeră, lipsită de garanția unei posterități. Pentru ca ea să capete un veritabil drept de cetate în inima francezilor (și a lumii), era nevoie și de un complement transfigurator, adică de ocuparea unui loc în sempiterna Republică a Literelor. Cei mai eminenți dintre liderii francezi au fost și mari mecena, sensibili la – sau chiar geloși pe – gloria marilor scriitori. E suficient să ne amintim puțina simpatie a lui Napoleon (care a învățat franceză abia la zece ani, în Autun, și era un autodidact riguros) față de succesul de public repurtat de Germaine de Staël.

Modelul autocratului literat fusese odinioară ilustrat de Iulius Caesar și avea să capete diverse întruchipări și în afara Franței, de pildă, în persoana regelui Frederic al II-lea al Prusiei. Winston Churchill și-a construit întreaga carieră pe talentul jurnalistic și literar, exersat deopotrivă în vremea

juvenilă a primelor sale funcții publice și la apusul memorialistic al îndelungatei sale activități, când a dorit să consemneze *manu propria* istoria pe care o făcuse. John Major sau Bill Clinton aveau să-i calce pe urme, cu sau fără „ajutorul” discret al unor scriitori profesioniști. Într-adevăr, a face și a scrie istoria sunt adesea vase comunicante, tot așa cum „istoria” la care avem acces nu e niciodată cea imediată, evenimențială, ci mai curând aceea reelaborată prin acte istoriografice, deci selective, subiective sau partizane.

Spre deosebire de pomeniții exponenți ai istoriei profane, Iisus Hristos nu a scris (decât o dată, când a marcat un enigmatic semn în țărână). A doua persoană a Sfintei Treimi, întrupată ca om deplin, spre salvarea unei specii desfigurate ontologic de păcatul adamic, s-a lipsit de înfloriturile retoricii sau de conceptele pretențioase ale filozofiei. Puterea mesajului hristic s-a manifestat prin învățătura orală, încredințată cercului apostolic și, uneori, declamată *coram populo*. Vestea cea Bună a mântuirii umanității prin jertfa Fiului lui Dumnezeu răstignit, mort, înviat și suit la ceruri ne-a parvenit însă printr-o *transcriere*. „Credința este din auzire, iar auzirea prin cuvântul lui Hristos”, dar știm asta pentru că citim Epistola către Romani (10, 17). Noua creație a pretins redactarea Noului Testament între Dumnezeu și făptura lui alienată cândva prin neascultare și restaurată prin Cruce. În lupta cu uitarea (prin trecerea generațiilor), dar și cu mistificarea (după proliferarea scrierilor apocrife, de sorginte gnostică), a fost nevoie de fixarea unui canon al celor 27 de cărți neotestamentare validate de întreaga Biserică, din Ierusalim până la Roma și de la Alexandria până la Antiohia, Tesalonic sau Efes. Acest canon –

și nu scrierile lui Caesar despre cucerirea Galiei – a fondat conexiunea vitală dintre puterea lumească (gândită tradițional ca reflex al ordinii celeste) și puterea slovelor mărturisitoare. Biblia a inaugurat adevărata civilizație iudeo-creștină a Cărții, chiar dacă noua religie a asimilat, după o inițială coliziune, partea cea mai înaltă a moștenirii culturale acumulate în bazinul politeismului mediteraneean. Marele Cod, sub autoritatea căruia „scriu" și felurițîi noștri lideri (uneori remarcabili, adeseori roși doar de vanitate), consemnează mai mult decât „ce s-a întâmplat" odinioară. El ne dezvăluie rațiunea însăși a faptului că un prunc anonim, născut la periferia Imperiului Roman, avea să preschimbe deopotrivă istoria universală și condiția umană.

Anticariatul epifanic

Îmi e tare simpatic mottoul *Dilemei*, inspirat din patronul asumat al publicației: „Sunt vechi, Domnule!". Îmi plac mult vechiturile... De câte ori deschid o pagină dintr-un autor antic, sub calda copertă a colecției „Guillaume Budé" (Les Belles Lettres), sunt uimit mai întâi de contactul cu un personaj care a trăit, precum magul pitagoreic Publius Nigidius Figulus (citat și de Matila C. Ghyka), în veacul premergător creștinismului. Aproape nu mai contează ce-mi transmit fragmentele conservate de feluriți compilatori erudiți de mai târziu. Important e că mă aflu față în față cu o figură străveche, de om ca și mine, care a gândit – în limbajul său epocal – teme încă prezente pe propriul meu portativ mental, din secolul XXI. Ador, de asemenea, rezistența obiectelor de anticariat. Exilat în garajul meu (cu scandaloasă neglijență) se află un dulap cu o ușă din nuc, executat probabil în Viena perioadei Biedermeier. Îl privesc cu o venerație vinovată ori de câte ori îmi scot la plimbare bicicleta, care reproduce un model britanic, *handmade*, cu pneuri albe și cadru negru, fabricat inițial prin anii '30. Nimic nu mă încântă mai mult decât accesoriile Art Déco strămutate până la noi: vreun ceas rectangular de soiul faimosului Reverso sau o brichetă din alamă, cu decorațiuni amintind de turla Chrysler Building, îmi provoacă reverii

demne de *Marele Gatsby* și mă transpun afectiv în tablourile Tamarei de Lempicka. Pasiunea anticară n-a căpătat în cazul meu expresii colecționistice, dar îi prețuiesc teribil pe toți cei care adună sistematic orice serie de obiecte vechi, de la timbre și machete auto până la pendule, gramofoane, discuri de vinil, cutii de chibrituri, flori de mină, gravuri, hărți sau cărți. Sub aerul lor decrepit palpită milioane de amprente asociate într-un dans vital. Toate au de spus o poveste mută, plină de personaje grăitoare, al căror glas îngână refrene inefabile. Colecția rămâne deschisă, pentru că tu însuți ești „piesa" care nu va face niciodată parte din ea.

Asemenea caselor în care locuim, obiectele noastre de colecție le-au supraviețuit primilor proprietari și s-ar putea prea bine să ne supraviețuiască. Există în substratul lor material obstinația elementului neanimat, care știe să învingă uzura temporală, predându-ne o bine-venită lecție de înțelepciune. Cel amorezat de „vechituri" nu e doar – sau neapărat – un spirit paseist, dispus să idealizeze tot ce l-a precedat. Comerțul imaginar cu trecutul prilejuiește asumarea unor vieți paralele, căci multiplică realitatea imediată, conferindu-i o vertiginoasă adâncime speculară. A cerceta iubitor trecutul – rezumat în arheologia obiectelor pe care ni le-a transmis – implică dragostea față de viața însăși, nicicând redusă la clipa prezentă, ci mai degrabă cufundată în fluviul indistinct al temporalității. Ce-i drept, e tot mai dificil să te opui duratei accelerate pe care o parcurgem, ca subiecți ai modernității târzii. Uzura morală a obiectelor tehnologice (devenite proteze ale suportului nostru somatic) o dovedește din plin: dacă descoperi, pe un fund de sertar, vreun telefon mobil din 2001, ai impresia că profanezi un

mormânt faraonic. Studioșii se simt anacronici dacă citează în bibliografia lor titluri mai vechi de cinci ani. În timpul ce ni s-a dat, un secol pare un mileniu și un deceniu, un secol. Resimțim, pe multe căi, presiunea noutății instantaneu demodate. Nici tradiționala „generație" (acoperind cândva ciclul maturizării individuale și al procreației) nu mai operează convingător: ești matur la 12 ani și suferi de obsolescența obiectivă a fiecărei vârste, sub paradoxul decalajului anticipat. Însuși faptul că te consideri „la zi" e amenințat de reconfigurarea fluidă a gusturilor și de transformarea convulsivă a simbolurilor aferente. A te declara propriul contemporan reprezintă deja un pariu pierdut. Subcultura de nișă, prin refugiul filozofic într-o defazare programatică, pare să ofere singura formulă de recuperare a unui cadru existențial stabil. A fi cu bună știință „vechi" înseamnă a nu te mai simți în permanență desuet.

Biohazard & providență

Micul roman *Jucătorul* – compus de Dostoievski la Baden-Baden (acolo unde familia princiară Sturza a ridicat o capelă neoclasică prețuită până astăzi) – ne oferă o autobiografie ficțională, punctată cu teorii psihosociale despre ruși, francezi, polonezi sau englezi, dar și cu rudimentele unei filozofii a probabilităților. Găsim în text, bunăoară, ideea că plebea de cazinou – alcătuită din escroci ai cauzelor pierdute, sinucigași potențiali și suflete trivial fascinate de caruselul câștigului facil – nu se poate compara în ticăloșie cu jucătorii aristocrați, care se află dincolo de frisonul vulgar, căci, de fapt, nu au ce pierde: joacă numai pentru a-și omorî timpul prefăcut în carceră a plictiselii. Numai ei au dreptul înnăscut și imoral de a disprețui obiectul propriei patimi. La fel de paradoxal (deci specific dostoievskian) ne apare contrastul dintre tatăl de familie german, care-și aservește mezinii sau fiicele, în numele onestității definite ca acumulare multigenerațională de capital, și rusul ca zevzec metafizic, atras de ruletă pe temeiul unei abjecții angelice: el chiar joacă jocul ca pe o *ruletă rusească*, punând drept miză propria viață, socotită ca zero. Între puritanul protestant, dezumanizat sub specia avariției raționale, și slavul iresponsabil, dar autentic în

nebunia emoțiilor sale pe muchie de cuțit nu există nici intersecții, nici compromisuri.

Regăsim această notă de dubioasă gratuitate și în spiritualitatea rusească, plină de conți pocăiți, de călugări girovagi sau de rascolnici cu frământări socialiste. Până și în *Douăsprezece scaune*, romanul satiric semnat de Ilf și Petrov, aflăm o anecdotă de acest gen: un nobil care devine schimnic mizantrop, sălbăticit într-o colibă silvestră, e găsit de bolșevici și angajat ca vizitiu moscovit. Omul trece prin aceste metamorfoze cu egală delăsare de sine, ca printr-un vis urât care nu se poate sfârși. De altfel, întreaga țesătură narativă e în consonanță cu *Jucătorul* lui Dostoievski: „mareșalul nobilimii", Ippolit Matveevici, și „fiul supusului turc din Tighina", simpaticul Ostap Bender, se antrenează într-un joc de noroc mare cât Rusia. Detectivistica lor, în căutarea scaunului burdușit cu diamante, seamănă cu încercările succesive de la masa verde. Evident, ca orice client de cazinou, ei sfârșesc prin a rata obiectivul îmbogățirii ușoare, deși drumul spre „scaunul norocos" e plin de eforturi, privațiuni și spectaculoase răsturnări de situație.

Să ne amintim de Pascal: geniu matematic precoce, mistic jansenist, apologet al unui creștinism dovedit nu atât rațional, cât prin faimosul „pariu" și prin evidența impenetrabilă a miracolelor, gânditorul francez s-a preocupat și de chestiunea jocului de ruletă. El figurează nu doar printre precursorii celor care au pus la punct primele computere (Alan Turing & co.), dar și ca pionier în calculul probabilităților: un domeniu al modelărilor matematice tot mai prizat printre jucătorii la bursă, ca și în cercurile de analiză strategică. În fond, nu vorbim aici de încă o ipostază

a lui *homo ludens*, așa cum a fost el magistral creionat de J. Huizinga, ci de lunga tradiție care asociază harul divin (deci principiul oricărei elecțiuni) cu posibilitatea de a trișa în relația cu Dumnezeu, prin fabricarea de algoritmi. Roșu și negru, par și impar, plus „aruncătura de zar" care, după spusa lui Mallarmé, nicicând nu va aboli hazardul… Acum, lumea noastră globalizată, postmodernă și vânjos avântată spre postumanism confirmă cumva nihilismul dostoievskian printr-o lovitură a „biohazardului". Într-o etapă dominată de predicțiile cele mai optimiste privind automatizarea economiei pe bază de algoritmi, toată planeta e oprită locului prin intervenția unui factor deopotrivă previzibil (îi cunoaștem „familia", am notat avertismentele biologilor din faza SARS) și incontrolabil. Oricât de vastă, intensă, profundă și încrezătoare, cunoașterea devine prizoniera unui joc ale cărui reguli nu pot fi scrise de noi. Abia acum înțelegem afinitatea dintre ruletă și ghilotină: *Les jeux sont faits. Rien ne va plus.*

False amintiri, melancolii efective

Truismul suprem nu poate fi detronat: suntem mai ales suma *întâlnirilor* noastre, fie acestea *împrejurări speciale* (adică izolate ca atare, printr-o memorie mereu subiectivă), *cărți majore* (pentru că ne-au influențat durabil) și mai ales *oameni*. Ultimii nu sunt neapărat mari pentru toți – dacă asemenea unanimități există sau ar fi de dorit... Sunt mari pentru noi, întrucât ne-au lăsat o impresie tiptil roditoare, ne-au ajutat când aveam nevoie de o mână solidară sau pentru că aura lor ne-a transmis și nouă vreun reflex abia meritat. În realitatea subsumată retrospectiv, toate întâlnirile noastre sunt, de fapt, interumane. Nu putem părăsi orizontul rețelei și nici ideea de umanitate. Împrejurările speciale vor fi avut inițiatori concreți. Marile cărți sunt textele unor personalități care n-au reușit să moară, locuindu-și spectral posteritatea, tot așa cum intersecțiile „semnificative" (cu personalitățile care ne-au dovedit ce înseamnă să ieși din mulțime) au avut o temelie aproape corporală: un altul ți se deschide, fie și doar un ceas, pentru a-ți facilita definirea de sine.

Am citit recent, căci odinioară abia răsfoisem, bogatul *Jurnal* ținut de Monica Lovinescu. Ultimele două volume acoperă taman perioada când mă aflam la Paris, ca doctorand. Eram tânăr și ferice, ba chiar suplu, aș adăuga cu o

necesară notă autoironică... Mă îndrăgostisem de oraș, de viitoarea mea soție, de cerurile pictural modelate, care se bolteau eclatant deasupra zilelor estivale. Fiecare zi îmi prilejuia atât cufundarea în lecturi sistematice, prin felurite biblioteci încărcate de gloria intelectuală a tradiției, cât și promenade libere, la întâmplare, fără a uita sandviciurile grecești din cartierul latin sau feroneria Art Nouveau a stațiilor de metrou placate cu faianță albă. Trauma cenușiu oxidată a comunismului care agoniza în patrie trecea gradual într-un plan secund: îmi reinventam țara prin simpla viață cotidiană din capitala exilului anticomunist. Undeva, pe lângă parcul Buttes-Chaumont, în arondismentul XVIII, se afla casa soților Lovinescu-Ierunca, epicentru al recuplării dintre elita românească și Occident, și totuși, din științul orgoliu al timidului, nu i-am trecut pragul, așa cum nu m-am suit în mansarda lui Cioran. Citind acum diaristica Monicăi Lovinescu, regăsesc în paginile ei zeci, dacă nu sute de personaje cu care, totuși, m-am intersectat în acei ani. Mă împrietenisem, bunăoară, cu Paul Barbăneagră, dar și cu Dumitru Bacu și Horia Bernea. Am călcat pe la cenaclul lui Leonid Mămăligă. Mergeam duminical în biserica Sfinților Arhangheli, devenită acum catedrală a mitropoliei ortodoxe pentru Europa apuseană. Înregistram săptămânal emisiuni la secția Europei Libere din Avenue Rapp, la doi pași de ambasada României. Am salutat-o pe Monica Lovinescu la cafeneaua de lângă biserică unde se strângeau adesea „vedetele” exilului: mă temeam cumva de severitatea doamnei cu ochelari groși, mereu aninată de un țigaret cu sfârc incandescent, mă socoteam prea „mic” pentru a forța asimilarea într-un grup din altă generație, cu altă istorie și,

mai ales, cu o faimă gata făcută. Acum, la o nouă lectură, mi-e dor de această mare doamnă cu judecată morală de bronz, hiperactivă și mereu intransigentă, care a dus lupta cea bună, cu o superioară inteligență, o admirabilă naturalețe culturală și o doză sceptică de înțelepciune mereu dezvrăjită. Notațiile ei detaliat prozaice constituie azi un izvor esențial al memoriei politico-intelectuale a acelor ani de cristalizare a opoziției anticomuniste, de reașezare a valorilor, de continue compromisuri și naive entuziasme. Era o preoteasă a integrității și a respectului față de adevăr, care știa să nu se ia mereu în serios. Mai mult, cu o neașteptată smerenie feminin-orientală, se așeza cumva în umbra lui Virgil Ierunca (deși ea conducea jocul). În aceste vremuri – când ne urmăm rutina dincolo de „distanțarea socială" impusă prin carantina noastră fantasmatică – mă cuprinde regretul de a nu fi strâns la piept, cu afecțiune respectuoasă, această nobilă figură fragilă, doldora de puterea celor cu adevărat esențiale.

Mereu de la zero

Tihna anxioasă a carantinei m-a readus spre *Izvoadele* unui Lucian Blaga (reeditate la Humanitas, 2011). Am redescoperit farmecul expresiv al celui care a introdus noțiunea „matricei stilistice” în dezbaterea filozofică dedicată oricărei morfologii a culturii. Totodată, am realizat că îmbătrânesc și revin, instinctiv, către „clasicii interbelici”, puși – mai multe decenii – între parantezele unor elanuri cosmopolite. Așa – *cosmopolit* – se declară cel ce se simte mai degrabă „cetățean al lumii” decât parte dintr-o tradiție locală, subminată de puținul prestigiu al periferiei. În volumul blagian de care pomeneam, există și un răspuns al poetului ardelean la primirea în Academie a lui Nichifor Crainic. Acolo, Blaga apără autonomia filozofiei față de dogmatismul teologiei. El reia, pe un plan mai amical, polemica întreținută cu părintele Dumitru Stăniloae și amintește „consternarea simplilor filozofi care, vrând-nevrând, mai trăiesc și astăzi în credința iremediabilă că mintea li s-a dat din partea lui Dumnezeu ca să și gândească cu ea și nu să fie numai receptaculul unui adevăr gata făcut. A unui adevăr depus pentru totdeauna în arhivele îngerești ale trecutului răsăritean” (p. 47). Pe scurt, dacă Nichifor Crainic, directorul *Gândirii* și exponent iconic al *gândirismului*, pune majoratul culturii autohtone în legătură

cu titanii sistematici ai gândirii patristice (Pseudo Dionisie Areopagitul, Maxim Mărturisitorul și Ioan Damaschinul), poetul-filozof de *La curțile dorului* compune mai degrabă cu teologia dialectică, pe filiera Kierkegaard-Barth-Gogarten, recuperând totodată „eresurile" populare, criptobogomile și fantastic-cosmogonice de care se împărtășise, cel dintâi, Eminescu. Crainic vedea cultura umană ca pe un simulacru menit să aline nostalgia paradisului, pe când Blaga, niciodată „rasist" și deschis către universal, preferă să-și inspire gândirea din „stratul mumelor", adică dintr-un soi de ancestralitate ecumenică.

În generația din care fac parte, formată intelectual în anii '80, lectura marilor interbelici se împărțea egal cu descoperirea producțiilor culturale ale Occidentului. Prin Noica, ajungeam inevitabil la Heidegger. Ne separam rușinați de sămănătorism și poporanism, adică de acea idealizare atemporală a unui sat mitologic, plasat într-o istorie veșnic boicotată, căci vedeam în ele prototipul (pervers recuperat) al folclorului propagandei național-comuniste, dar continuam formula încarnată de Mircea Eliade: simțul originilor și studierea arhetipurilor ca temelie a unei culturi românești care și-ar putea da, prin creații singular-majore, examenul de maturitate (și corolarul său, validarea „internațională"). Azi, când mă simt atras spre o nouă lectură a interbelicilor, îmi dau seama că Noica a fost ultimul lor reprezentant și supraviețuitor, căci, după dânsul, elita creatoare din România nu și-a mai pus (cu excepția, poate, a lui Adrian Marino) problema creației *monumentale.* Ultimele cinci decenii au stat aproape exclusiv sub o dihotomie sterilă: pe de o parte, epigonii ruralist-etnocentrici ai viziunii

sămănătoriste, pe de alta, neolovinescienii mărunți ai unor cuminți „sincronizări” cu feluritele școli, metode, doctrine și ideologii ale Apusului postbelic. Blaga a fost ultimul creator simultan branșat la izvoarele arhaice și la modernitatea filozofică occidentală. Noica opunea ontologia românească a lui „întru” și „Germania untului”... Bref, putem spune că Războiul Rece a distrus, la noi, tensiunea dintre gândirea majoră și definirea identității. Această tensiune a mai rezistat doar în domeniul deloc metafizic al sintezelor de istorie a literaturii române, la care s-au înhămat criticii de ascendență călinesciană.

Recapitularea analitică pe care am schițat-o mai sus deplânge implicit faptul că noile generații intelectuale (post-1989) au început să neglijeze, cu excepția filologică a ucenicilor unor N. Manolescu, Ion Rotaru, Petru Creția, Eugen Negrici sau Alex. Ștefănescu, patrimoniul cultural interbelic. Invazia culturii pop și cea de traduceri au ocupat toată scena, exilându-i pe marii interbelici „național-universali” în sălile unui muzeu pustiu. Am pornit iarăși de la zero, confirmând plasticitatea mimetică a elitelor noastre, dar și ceea ce Mircea Martin numea „complexul începutului continuu”, fatidic încifrat în balada Meșterului Manole.

Bibliofilie

Viața ca o carte și cartea Vieții: m-am învârtit mereu într-un univers livresc. Biblioteca moștenită de la tatăl meu a făcut loc diverselor mele biblioteci de campanie: cea doctorală sau cele încropite la fel de selectiv-nesățios în misiunile diplomatice cu care m-a învrednicit România, cele recente – din anii pustiului și ai contraselecției –, când am redevenit, pe alocuri, cronicar, folosindu-mi și pagina de Facebook ca rampă de lansare (pentru alții). Un destin mai curând borgesian, asumat sub fascinația constantă a bibliotecii-labirint. A sosit apoi, gradual, revoluția digitală: gradual, deci nerevoluționar, în fapt. Pe nesimțite, tiptil, textul s-a mutat pe internet, cu tot cu exegeza populară, spontană, din rețelele de socializare și cu stocul parazitar de reclame. În propria casă, bibliotecile s-au însingurat, din pivniță până în mansardă, volumele au supraviețuit, liniștite, tăcute, feluritelor mutări, dezmembrări și curățenii de primăvară. Resimt din inerție bucuria de a face din ele decorul meu cotidian, deși le deschid tot mai rar: internetul, cu ecranul său de laptop sau de telefon, a cam câștigat partida practicilor mele cognitive. Uiți ceva, te chinuie un lapsus? Google! Vrei o referință specifică, dar și contextul ei semantico-istoric mai larg: aceeași adresă... Templul inteligenței artificiale, unde ordinea imaterială a infinitului referențial e

păstrată cu puteri de care nu dispui. Am înțeles, chiar din felurite istorii ale cărții și ale lecturii, că totul se transformă, că schimbarea suportului (piatră, papirus, pergament, pixeli) nu modifică nevoia de a supraviețui prin memorie, rescriere, transcriere, transfigurare creativă, așa că sunt împăcat cu noua lume unde cartea-așa-cum-am-cunoscut-o devine *pdf*, tabletă și păienjeniș global, dispersându-se în noosfera digitală. Și totuși, mă frământă nostalgia relației tactile cu volumul palpabil, pe care timpul (și uneori muștele ori petele de cafea) lasă mereu urme revelatorii, compunând un palimpsest proustian. Țin minte primele întâlniri, aproape amoroase, cu marile cărți care mi-au întreținut gândirea și simțirea, ajutându-mă să mă orientez, să pricep, să reiau pe cont propriu marile întrebări permanente. Nu pot uita incursiunile rituale în librăriile pe care le-am îndrăgit, mai ales în anii parizieni: puținii bani păreau perfect investiți în prada fiecărei dimineți sabatice, pe culoarele luminoase ale unor sanctuare ale umanismului spiritualizat, precum La Procure, lângă biserica Saint-Sulpice, care dăduse și numele celei mai apropiate stații de metrou. Cartea ca evaziune din fața angoasei și recompunere arcimboldescă. Cartea pe care, ajuns la vatra intimității studioase, o extragi din pungă, o deschizi, o semnezi și însemnezi, făcându-i loc pe rafturi, alături de suratele ei neașteptate și aparent definitive.

S-au risipit multe, odată cu informatizarea textului nostru universal. De pildă (cel puțin în sărac-bogata Românie actuală), pasiunea *bibliofilă*. De atâtea ori am mângâiat, sfios și ceremonial, edițiile acelea limitate, numerotate, îngălbenite și nobile, publicate pe hârtie japoneză sau chinezească,

vergé: le parcurgeam tacticos colofonul, trăind privilegiul de a le avea la îndemână. Chiar și în comunism, culmea!, au mai apărut, mai ales la sfârșitul anilor ’60, ediții bibliofile: rețin, bunăoară, seria numerotată, *hors commerce*, a opusului *Cadavre în vid*. 250 de exemplare, numerotate și semnate de autor, prezentate în mape, pe hârtie vărgată și cu nouă guașe originale de Alin Gheorghiu. Regret că noile generații de cititori (avide și debusolate, năpădite cantitativ și tot mai funcționalist-pragmatice) își refuză asemenea delicii sinestezice. De fapt, nu-și refuză, așa cum nici omul adamic nu-și refuză Edenul din care a fost expulzat. Azi, exclusivitatea se declină la vedere, în registrul consumului de lux (artiștii lucrează, de pildă, pentru eticheta unor vinuri rare). Ce se pierde când se câștigă ceva? O senzație prețioasă și trecătoare. Sau poate că totul.

Evenimentul celor trei tineri

Istoricii ideilor, teologii și filologii se bucură dintru început de titlurile pe care „Biblioteca medievală" de la Polirom le difuzează, sub exigenta coordonare a lui Alexander Baumgarten. Ultima „intrare" a catalogului privește însă spre un public educat mai larg, căci introduce în circuitul nostru intelectual traducerea integrală (după o tentativă parțială, din 1984) a celui mai vechi text (latinesc) produs pe teritoriul țării noastre. Avem în premieră la îndemână exegeza unui faimos episod veterotestamentar, compusă în secolul al XI-lea de Sfântul (catolic) Gerard de Cenad, abate al străvechii Morisena (județul Timiș) – o mânăstire din veacul al VIII-lea, de rit bizantin – pe vremea când Banatul se supunea jurisdicțional bulgarilor și sârbilor. Obștea a dorit să rămână ortodoxă și după 1054, numai că Ștefan I al Ungariei i-a mutat pe călugării „schismatici", instalând acolo ordinul benedictin. Dintre membrii acestuia s-a ridicat venețianul Gerard, scriitor șlefuit și prolific, cu o posteritate obnubilată de vicisitudini regionale. Putem spune că, deși năpăstuit de vremuri ostile, Gerard (canonizat ulterior și despre care știm câte ceva din două surse hagiografice) a avut măcar norocul de a nu fi complet uitat, grație faptului că o singură copie (neautografă) a tâlcuirii sale la cartea profetului Daniel s-a păstrat

în Biblioteca Bavareză de Stat din München. Manuscrisul, datat în secolul al XI-lea și provenit din fondul mânăstirii de la Freising, a fost totuși ignorat peste șapte secole, neintrând nici în *Patrologia Latina* a lui J.-P. Migne, ceea ce sporește suspansul erudit al recuperării sale recente. În ediția bilingvă de la Polirom, versiunea românească a zisei e datorată lui Marius Ivașcu, iar studiul introductiv – de excelentă limpezime și doctă detaliere – a fost redactat de Claudiu Mesaroș.

M-a impresionat înalta calitate intelectuală a *Deliberării asupra imnului celor trei tineri*, care nu e deloc accidentală, căci Bizanțul secolului al XI-lea își proiecta cultura în toată aria balcanică, în vreme ce renașterea carolingiană atinsese, pe umerii solizi ai unor Beda Venerabilul și Alcuin de York, zenitul acumulărilor sale „tehnice". Decalajul Est-Vest, în contextul unei *christianitas* divizate prin Marea Schismă, avea să se adâncească abia după căderea Constantinopolului, în asprele vremuri ale turcocrației (de care n-a scăpat nici regatul ungar). Am putea spune că, în pofida rupturii dintre Roma și Noua Romă – care nu avea să fie conștientizată la nivelul maselor înainte de aventura perfidă a Cruciadei a IV-a (1204) –, *Europa christiana* vădea un tonus civilizațional relativ omogen. Firește, Gerard este direct și preponderent influențat de Părinții Bisericii latine, începând cu Sfântul Isidor de Sevilla, din ale cărui *Etimologii* (un adevărat Google al Evului Mediu timpuriu) preia masiv, fără a-l omite pe Boethius. Dar, așa cum ne indică domnul Claudiu Mesaroș, el nu e mai puțin înrâurit de corpusul areopagitic, al cărui vocabular neoplatonic fusese transpus în Occident prin intermediul lui Scotus Eriugena. Gerard

(pe care E. Gilson îl rânduiește în categoria cugetătorilor „antidialectici”) rămâne un abate învățat, care profită de tradiția patristică încă neinstrumentalizată sub presiunea polemicilor interconfesionale. El preia canonul hermeneutic „clasic” (bazat pe cele patru sensuri ale Sfintei Scripturi) și operează conceptual în cadrul sintezei dintre Evanghelie și Logosul filozofic grec, pe care Sfântul Vasile cel Mare o recomandase pedagogic încă din secolul al IV-lea. Spre deosebire de alte lecturi, parcurgerea acesteia vă va oferi, dincolo de orice aberație protocronistă, sentimentul plăcut al *vecinătății*, dar și satisfacția că, pe solul României contemporane, a palpitat mereu duhul creștin al Europei adevărate.

Cazul Daniil Harms

În deșertul secularist al Europei postmoderne, antropologii ne asigură că experiența sacrului s-a mutat pe stadioane la concerte rock sau pe stadioanele de fotbal. O sacralitate dionisiacă, dar nu mai puțin proteică, deci pusă sub semnul lui Hermes. Un extaz colectiv, după ce marile religii politice (nazismul și comunismul) – derivate rasist sau socialist din utopia raționalistă a Luminilor – și-au cam trăit veacul, prin specifica lor energie revoluționară, canalizată spre masacre, lagăre și distrugeri pretins purificatoare. În contextul sovietic de după Războiul Civil, cândva între anii NEP și Marea Teroare din anii '30 și-a trăit viața tragică, de geniu comic și precursor al literaturii absurdului, Daniil Harms. Celor din generația mea le-a devenit oarecum cunoscut în 1982, când apare, la Editura Junimea, colecția de proze intitulată *Un spectacol ratat.* Faconda ludică și umorul negru dovedite de autorul avangardist în acel volumaș mi-au provocat atunci un hohot de râs amar, dăruindu-mi totodată o sursă de paradoxală consolare (pe fondul ceaușismului terminal). I-am devenit fan necondiționat, după care, capturat de fluxul propriilor evenimente biografice, l-am dat uitării.

Recent, am avut însă ocazia de a-l regăsi grație biografiei critice pe care i-a dedicat-o Camelia Dinu, prin opusul

numit *Cazul Daniil Harms. Supraviețuirea avangardei ruse* (Tracus Arte, 2019, 478 p.). O cercetare care propune arheologia avangardelor rusești, la început libere, dar gradual sufocate, pe măsură ce dogma realist-socialistă copleșea, sub amenințarea gulagului, literatura oficială din URSS. Volumul restituie un portret complex al lui Harms, școlit în nemțește, apoi autodidact riguros, ca prefață a unei vieți de histrion solitar, care evită radarul cenzurii, fără să poată scăpa de represiunea directă, pregătită pentru toți futuriștii, după ce fuseseră o vreme tolerați ca vehicule ale bolșevismului. Avangarda rusă a produs multe figuri și grupări, direcții estetice și forme de manifestare: nota comună e reunirea artelor într-o intertextualitate experimentală, iconoclastă și teribilistă, pe fondul unui gol metafizic umplut prin gesticulații profetice și farse „huliganice". Printre multe nume pierdute (care nu și-au confirmat valoarea sau au fost distruse prin scufundarea în zona subterană), Harms și-a vindecat angoasa istorică prin dandism, dialog macabru cu predecesorii din veacul al XIX-lea (în frunte cu Gogol și Cehov) și un soi de religiozitate masochistă, punctată cu excentricități ritualizate teatral. Citise Părinți ai Bisericii, avea o specială evlavie pentru Sfânta Xenia, frecventa slujbele ortodoxe, fiind totodată deschis către alte spiritualități sau tradiții mistice orientale. S-a refugiat o perioadă în literatura pentru copii, dar n-a scăpat de cuvenita „demascare". A fost anchetat și condamnat la exil intern, prin cenușiul Kursk. A doua soție l-a sprijinit devotat, salvându-i manuscrisele (Marina a trăit până prin anii '90, a murit în America și a apucat să publice o carte de amintiri despre flamboaiantul ei partener). Ca să scape

de încorporare și de închisoare, Daniil Harms a jucat în fața torționarilor săi comedia unei schizofrenii „ca la carte”, fiind prin urmare internat într-un azil psihiatric. A murit de inaniție, în 1942, la numai 37 de ani, printre ruinele fumegânde ale Leningradului asediat de naziști.

Exegeza Cameliei Dinu acoperă admirabil complexitatea „dosarului”, printr-o contextualizare culturală nuanțată și aprofundări elocvente, de la istoricul receptării operei harmsiene până la strategiile sale auctoriale, de un remarcabil rafinament. Prin gratuitatea înzestrărilor sale politropice și idealismul nețărmurit în care s-a deghizat copilărește, Harms are ceva dintr-un nebun (rus) pentru Hristos, amintindu-mi totodată de Simone Weil, dar și de ambianțele bulgakoviene. Ultima sa fotografie, păstrată în arhivele NKVD, ne arată un craniu spectral, de clovn alb, crucificat într-un enigmatic martiriu, dinaintea căruia nu poți decât să te cutremuri.

1001 de nopți...

Le-am cumpărat recent, în noua traducere franceză, din arabă, după ediția de la Calcutta, apărută sub haina a trei somptuoase volume din „Biblioteca Pléiade” a Editurii Gallimard. Mi-am dat seama că, din cauza unor traduceri românești parțiale, cenzurate și făcute cel mai probabil prin intermediul altor limbi, nu citisem niciodată cum trebuie această capodoperă anonimă, care a influențat toată literatura occidentală modernă (de la Goethe până la Borges), pentru a nu mai aminti ecranizările făcute de Disney, difuzate global. Nu știu dacă voi avea timpul și răbdarea de a parcurge chiar toate *Nopțile* (vorbim de trei mii de pagini) de vreme ce sunt, cred, un cititor hârșit, care se plictisește după ce (și dacă) descoperă structura de rezistență a oricărui text, fie el ficțional sau de alt soi. Când stabilesc recurențele și constantele stilistice, mă descurajez. Mi-aș dori totuși să o fac, pentru că lectura tihnită a unei asemenea opere e psihologic sinonimă cu răgazul acela fertil, fără capăt, spre care tindem zadarnic toată viața. Textul, dacă tot vorbim despre structură, e un exemplu clasic al povestirii cu cadru. Alcătuirea lui e telescopică, precum cea a păpușilor rusești. O narațiune o încapsulează pe alta și toate înfloresc din convenția originară a Șeherezadei, maestra victorioasă a finalului mereu amânat. Suntem în fața primului exemplu

de literatură a suspansului, bazată pe supralicitarea continuă a episoadelor succesive: „Dacă povestea pe care am istorisit-o e minunată, cu cât mai mirabilă va fi, Preaînălțate, cea care urmează...”.

Uimirea – echivalentul blând al mai furtunosului *catharsis* – se potențează grație unui crescendo abil controlat, într-un univers feeric, punctat cu acte de magie (albă sau neagră), cu duhuri benevolente ori malefice, pentru a etala sub ochii cititorului desenul unui magnific covor narativ persan. Căci persan e nucleul celor *1001 de nopți*, chiar dacă el s-a transmis în limba sacră a Coranului și a sintetizat inflexiuni indiene, vechi egiptene, ebraice, elenistice sau, cine știe, chiar chineze. O asemenea permeabilitate atestă unitatea spirituală a Orientului, coerența multimilenară a unui imaginar colectiv poliglot, policrom și totuși convergent. Tipic orientală, bunăoară, e omniprezența citatelor poetice. Fiecare personaj-narator își întrerupe relatarea recitând versuri mai mult sau mai puțin simbolice ori sapiențiale. Tot orientală se vădește insistența cu care viața umană e tălmăcită într-o cheie senzual-senzorială. Pretutindeni ni se solicită, fantezist, simțul vizual, olfactiv, gustativ sau tactil. Străbatem mări și deșerturi (convoaiele de cămile sunt și ele flote comerciale care traversează oceane de nisip), vizităm castele și fortărețe, deschidem chepenguri misterioase, care ne permit accesul descendent spre htoniene decoruri mirifice, ne confruntăm cu metamorfoze spectaculoase (din regnul animal sau vegetal), ne lăsăm intimidați de viclenia demonilor și de atotputernicia tranșantă a lui Dumnezeu, asistăm la scene erotice pasionale, survolăm geografia păcatului și a crimei, poposim în bazaruri pline

cu mirodenii, fructe răcoritoare și stofe luxuriante, ne odihnim lângă havuzuri, sub portice de seraiuri umbroase, descifrăm inscripții oculte și ne desfătăm cu vinuri rafinate sau asistăm înfricoșați la glorioase dueluri și perfide asasinate: ce lipsește din această dramatic ritualizată frescă a ființării, cu toate ispitele, pedepsele, blestemele și binecuvântările sale? Ne defilează sub priviri regi, prinți, sultani și viziri, mari demnitari și comercianți opulenți, curtezane, flautiști, marinari și prostituate, saltimbanci, ambasadori, hamali, poeți de curte și povestitori itineranți, cerșetori și vrăjitori, generali și eunuci, văduve și părinți îndoliați, cărăuși, tâlhari, erudiți și magicieni, călugări, derviși, beizadele puturoase și săraci plini de istețime – un întreg carusel tipologic, în care, mai presus de *trivia*, se străvede umanitatea dintotdeauna. Sper să ne bucurăm cândva de o traducere românească integrală, cu aparat critic și studiu introductiv, care să redea detaliat istoria acestui corpus fără seamăn.

Nebunia întru Hristos

Indiferent de traseele misionare repartizate fiecăruia (după consumarea teodramei de la Ierusalim), apostolii lui Iisus Hristos au propovăduit noua religie în centrele *orbis*-ului roman – și chiar în cetăți aflate dincolo de fruntariile sale, pe drumul asiatic al mătăsii. Caracterul urban al creștinismului *in statu nascendi* se datora atât prezenței sinagogilor din diaspora, cât și relativei clandestinități specifice primelor comunități baptismale. Aproape patru secole au fost necesare pentru ca Evanghelia Învierii să devină religie imperială, ceea ce a presupus, dincolo de sporadice persecuții și sistematice apărări ale credinței în fața autorităților, sinteza complexă dintre iudaismul elenizat al Palestinei biblice și tradiția filozofiei „păgâne": vechiul politeism mitologic a făcut loc unui monoteism transcendent, elaborat teologic în categoriile neoplatonismului. Deciziile lui Constantin cel Mare, maturizate sub Teodosie cel Mare, au transformat creștinismul postapostolic, marcat de fervoare escatologică, într-un fapt politic abil negociat între împărat și ierarhia eclezială, cu toate compromisurile și ajustările seculare presupuse de o asemenea dramatică mutație. După cum au dovedit studioșii Antichității târzii, apariția monahismului, începând cu veacul al IV-lea, a ilustrat reacția critică a unei părți din societatea creștină

orientală, care a redescoperit, în pustietățile siro-egiptene, exercițiul spiritual pur, adică neîntinat de pompa aulică și de hedonismul vieții metropolitane. Mistica și performanța ascetică din aceste comunități antimundane au regăsit noblețea originară a unui creștinism apostolic, antielitist și apocaliptic. Mai presus de suspiciunile și geloziile inițiale, episcopatul a idealizat viața anahoretică (bunăoară prin *Viața Sfântului Antonie*, redactată de Atanasie al Alexandriei), dar s-a produs și mișcarea inversă, atestată în literatura patericală, care lansează noțiunea „sfântului ascuns" în pliurile tumultului citadin. Tot fugind de lauda smintitoare a oamenilor, campionii monahismului au sfârșit prin a reveni în orașe, atât în comunități oblăduite patriarhal, cât și sub forma marginală – dar paulin certificată – a „nebunilor întru Hristos" (*saloi dia Christon*).

Aceștia – asceți urbani care simulează nebunia pentru a-și camufla virtutea – reprezintă cea mai stranie categorie hagiografică a Răsăritului creștin. Două *Vieți* – cea a lui Simeon din Emesa și cea a lui Andrei de Constantinopol – au fixat, în secolele al VI-lea și al IX-lea, tipologia „nebunului întru Hristos": seminuditatea neglijentă, rezistența la violență și la intemperii, atitudinea pasiv-agresivă, „nerușinarea" paradiziacă, prezența unui confident (unicul muritor care cunoaște adevărul, spre a-l putea relata la timpul cuvenit), descoperirea postumă a stării de beatitudine, urmată de lucrarea unor miracole (în special vindecări). Veți descoperi toate detaliile în volumul lui Serghei A. Ivanov *Sfinții nebuni întru Hristos. O perspectivă istorică* (Doxologia, 2019, 410 p., traducere de Dorin Garofeanu), care – excelent documentat și bine scris – ne oferă dosarul complet

al fenomenului. Nebunia sacralizată prin răsturnarea cutumelor a fost practicată, cu accente specifice, în școala filozofiei cinice și a gimnosofiștilor hinduși, în ortodoxia bizantină și apoi rusească, dar poate fi regăsită în comunitățile encratite și mesaliene (heterodoxe), la dervișii dansatori ai sufismului musulman sau în anumite curente talmudice, ilustrând *lato sensu* geniul religios al Orientului. Ea nu are decât vagi ecouri occidentale, în ludismul naiv al ordinului franciscan sau sub forma laicizată a bufonilor de curte și a artiștilor de circ stradal medieval. Savantul rus reconstituie genealogia „nebuniei edificatoare” cu acribia surselor primare și secundare, obiectiv, ba chiar fără simpatie pentru eroii cronicii sale, cărora, în descendența lui Nietzsche, le găsește o latură „sinistră”: o formă de ascetism extrem și echivoc, înfloritoare în vremurile de conformism spiritual „burghez”, dar degenerată, mai ales în spațiul slav, unde s-a redus treptat la un vagabondaj reacționar, extins până la cazul faimos al unui Grigori Rasputin.

Cuprins

I

Noi şi Occidentul

Antreprenori intelectuali 7
Vicii, patimi şi virtuţi 10
Competiţie şi concordanţă 13
Estuar 16
La şcoală 19
O lecţie deschisă 22
Navigând prin ape tulburi 25
Omul providenţial 28
Tur de orizont 31
Relativism forţat 34
Unicităţi 37
Un moment... eminent 40
Milostenie 43
Clasicismul inevitabil 46
Cetăţi visate, cetăţi ruinate 49
Călătorii 52
Fotbal american 55
Apă plată 58
Theodor Pallady 61
Îndrăzniţi (mai mult)! 64

II

Noi între noi

Admirația ca delict 69
Prin capitale 72
Dacismul ca delir 75
Moartea ca valoare adăugată 78
Obstacolul etic 81
Presiunea celorlalți 84
Spre amintire 87
Un documentar de nota 10 90
Atunci și acum 93
Ca la noi... 96
Cum să n-o iei razna... 99
Cronica optimistului 102
Arta pierdută a dialogului 105
Arhaisme 108
O conversație pe Mess 111
Aferim! 114

III

Noi și Biserica

Filetism 119
Reforma criptoprotestantă 122
Quo vadis? 125
O ezitare milenară 128
Școala diasporei 131
Un prilej luminos 134
Despre umanismul integral 137

Adâncirea în criză 140
Cronica teologică a pandemiei 143
O paralelă inegală 146
Apostolat scandinav 149
Rătăcirea sinelui. 152
O voce proaspătă. 155
Captivitatea babilonică 158
Ce urmează?. 161
Iluzia postreligioasă. 164

IV

Noi şi cărţile

Un creştin înrobit de turci 169
Anihilarea speranței 172
Bine este să fim noi aici 175
Dreptul Iov 178
Grădinari şi demiurgi 181
Marea Doamnă 184
Orient Express 187
Scripturile puterii 190
Anticariatul epifanic 193
Biohazard & providență 196
False amintiri, melancolii efective. 199
Mereu de la zero 202
Bibliofilie. 205
Evenimentul celor trei tineri 208
Cazul Daniil Harms 211
1001 de nopți... 214
Nebunia întru Hristos. 217

www.polirom.ro

Redactor: Raluca Tolcev
Coperta: Radu Răileanu
Tehnoredactor: Constantin Mihăescu

Bun de tipar: noiembrie 2020. Apărut: 2020
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1,
et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la
GANESHA PUBLISHING HOUSE – Bucureşti
tel.: 021 423.20.58, tel./fax: 021 424.98.13,
e-mail: contact@ganesa.ro, web: ganesa.ro

„Genul eseistic a punctat modernitatea – de la Montaigne la Matthew Arnold – reuşind să supravieţuiască în atmosfera versatilă a postmodernităţii, căreia îi corespunde prin concizie, curiozitate politropică şi montaj fragmentar. El figurează literar accelerarea timpului istoric, dispersia cognitivă şi confluenţele interdisciplinare, celebrând implicit un anume hedonism al tatonării sugestive. Fidel obiceiului de a-mi reuni periodic, în volum, textele altminteri blocate în efemeride, le-am strâns în cel de faţă pe cele din ultimii ani, apărute iniţial în săptămânalul cultural *Dilema veche*. Cititorii vor regăsi aici registrele unor centre de interes (pentru mine) definitorii: relaţia noastră cu Occidentul, cu propria societate, cu faptul religios şi cu marile cărţi."

Teodor Baconschi

Foto copertă:
© Hulton-Deutsch Collection/CORBIS/
Corbis via Getty Images

„Teologilor încruntaţi şi schimnici, Teodor Baconschi face să le succeadă, în cultura noastră, zâmbetul urban şi bine-crescut al teologului de lume. Deloc întâmplător, anume «râsului patriarhilor» i-a dedicat Baconschi, la începuturile sale, un studiu erudit şi savant. Scriitor fluent, condescendent şi aulic, el practică un umanism destins şi informat, cu gravităţi amuzate şi politeţi uneori persiflante, ce trădează un scepticism faţă de lume şi lucruri pe care calma şi statornica sa credinţă în ortodoxie, creştinism şi Biserică nu îl poate nici ascunde, nici înlătura. Fraza sa bine scrisă şi aşezată, închegată din toate încheieturile şi prinsă la patru ace cu toate încuietorile e frisonată de nervurile inteligent trasate ale calificativelor, care o pun în mişcare prin înţepăturile câte unui adjectiv când maliţios, când amuzat, când glacial. Multe formulări sunt memorabile, în stilul clasic francez al contrastelor care scot caracterizarea din jocul anulărilor şi al contradicţiei. Prin sunetul său de fond, scrisul lui Baconschi sugerează o natură funciarmente serioasă, care însă, prin liniile ei melodice şi unele sunete mai înalte, aduce la lumina reflectoarelor, în plină scenă, un temperament jovial şi dispus la amuzamente. De aici armoniile atrăgătoare şi cantabile pe care scriitorul le scoate din mai toate subiectele sale, chiar şi când sunt dificile. Îl ajută talentul diplomatic, care valsează elegant cu aporiile. Deşi scrisul lui Baconschi e de atitudine şi mobilizează în formularea judecăţilor-convingeri, proza lui e mai presus de orice politicoasă, urbană, civilă, debonară. Din punctul de vedere al lucidităţii, Baconschi este întru totul occidental, dar unul care a rămas în fondul său afectiv, din gust şi înclinaţie, dar poate şi din orgoliu, un oriental. Ca orice oriental, ştie de toate şi din toate; ca un occidental, le ştie temeinic şi cu relativism critic. Nimic nu îl convinge până la capăt, adică până la schimbarea vieţii, dar asta pe un fond de credinţă statornică în Dumnezeu, care ilustrează perfect, am impresia, geniul religios care ne e specific nouă, românilor: să porţi o credinţă absolută ducând o viaţă relativă."

H.-R. Patapievici

EDITURA POLIROM
ISBN 978-973-46-8308-6
9 789734 683086
www.polirom.ro
Carte publicată şi în ediţie digitală

Lei 34,95